

GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES

Published under the Authority
of the Government of His
Highness the Maharaja
Gaekwad of Baroda.

No. LVI

PĀRĀNANDA SŪTRA

CRITICALLY EDITED

WITH AN INTRODUCTION AND INDEX

BY

SWĀMĪ TRIVIKRAMA TĪRTHA

WITH A FOREWORD

BY

B. BHATTĀCHĀRYYA, M. A , Ph. D., *Rājgarha*

GENERAL EDITOR

BARODA

ORIENTAL INSTITUTE

1931

Printed by Ramchandra Yesu Shedge, at the Nirmaya Sagar Press,
26-28, Kolbhat Lane, Bombay.

Published by Benoytosh Bhattacharyya Director, Oriental Institute on behalf
of the Government of His Highness the Maharaja Gaskwad of Baroda,
at the Oriental Institute, Baroda.

FOREWORD.

For a long time the publication of the Parānanda Sūtra was intended for the *Gachwad's Oriental Series* because of its immense importance in the realm of the Tantra, but as there was only one copy of the work available in the manuscript library of the Oriental Institute at Baroda the work could not be taken up in hand so long. It was Swami Trivikrama Tirtha who for the first time showed an immense interest in the work and actually produced a second copy of the work from his own collection. Materials for the critical edition thus having been secured the publication of the work was taken up, and is now being presented as No. LVI of the *Gachwad's Oriental Series*. The editor Swami Trivikrama Tirtha is a remarkable personality, and combines in him the qualities of a Yogin, a Tantric, a philosopher, a scholar of the S'astras, and a critical student. His vast knowledge of the Tantras, and his wide experience of Tantric practices have been brought to bear upon the production of this tiny little volume, and the critical student of the Tantras will find in it much that is interesting, much that is stimulating and much that is refreshing.

The purpose for which this Foreword is written is not merely to contradict the learned editor, but to make an attempt to find out an approximate date in which the Parānanda Sūtra was written, and to determine the position it occupied in the history of the Tantric literature. The learned Swami will place the composition of the present work very early, and ascribe to it an antiquity which seems quite inconceivable. He further finds materials in the present work which lead him to suppose that the Tantra should be classed along with the Vedic Kalpasutras, most of which belonged to a very early period.

Very few people however have any idea as to the extraordinary significance of Iconography in determining the antiquity of Sanskrit works in general and Tantric works in particular or even, how materially the mention of certain deities helps a great deal in correctly dating works relating to Tantras and other cognate subjects. In the Parānanda Sūtra the author persistently makes an attempt to give it the appearance of great antiquity so that it may be regarded as a work of the highest authority. But

it has been shown elsewhere¹ that the Tantras are of a very recent origin and even the earliest of the works now extant cannot go back under any circumstances beyond the 2nd or the 3rd century A. D. There are certain clues in the body of the book to show not only that the *Pārānanda Sūtra* is a product of recent origin, but also that, though written in the *Sūtra* form, it cannot go back to a time when even the earlier Tantras were composed.

The *Pārānanda Sūtra* mentions,² for instance, *Agnīṣoma* and thus refers to the famous *Pāñcarātra* doctrine of *Aksara Brahma*, which has been inculcated in all *Pāñcarātra Saṁhitās*, particularly in the *Ahīrbudhaya* and *Jayākhyā Saṁhitās*. The *Pāñcarātras* hold that *Para Brahman* being restless with superfluous energy transforms himself in the form of *Agni* and *Soma* representing the long and short vowels of the alphabet³. *Soma* is called *Joy* while *Agni* or *Sūrya* is called *Light (Prakāśa)*. The combination of the short and long vowels is therefore given the name of *Agnīṣoma*, and they are considered to be the embodiment of the highest god *Brahman*, and even the creator of the principles like *Mahat*, *Ahaṁkāra*, etc. *Agnīṣoma* are regarded as the creator, maintainer and destroyer of the universe. They are therefore named as *Pumān*. From *Pumān* are originated the *Vyañjanas* or the consonants of the alphabet and the creative *Tattvas* beginning with *Mahat* and ending in the *Earth*. This *Pumān* while presiding over the *Pradhāna* or *Primordial matter* becomes conscious of his possession, wants many more things to create, and thus obtains the name of *Puruṣeśvara*⁴.

Now the doctrine of *Aksara Brahma* as has been shown in the Foreword to the *Jayākhyasamhitā* is, in a full fledged form, a product of the 5th century A. D.⁵, and as the *Pārānanda Sūtra*

1. *Sādhana-mālā*, vol II, Introduction, see p. 3. *Origin and Development of Vajrayāna*, pp. xxi ff.

2. p. 29. *Sūtra*, 20, तदुदरतोऽन्यतः सर्वतः अचिन्त्यैश्वर्यं वसुधैव कुटुम्बकम् ।

3. See *Jayākhyasamhitā*, introduction, pp. 24, 25, and text—

प्रसादस्तु मतेत्यर्थं आह्लादः सोम तच्छब्दे

.....

पुमान् य एव चिन्मूर्तिरमीशममो दिव ॥ p. 58

योऽदोऽक्षरं आपस्तु अकारोऽपो त्रिजोऽम

विरुगांस्तु सितस्तस्मिन्मीशोमात्मकः प्रभुः ॥ p. 42

4. See *ibid*, intro. pp. 24, 25

5. For the date of the three *Pāñcarātra* Jewels including *Jayākhyā*, See introduction to the *Jayākhyasamhitā*, pp. 26 ff.

mentions this, the work cannot have a greater antiquity than the time of the *Pancarātra Samhitā*, one of the chief novelties of which is the theory of the *Aksara Brahman*.

The *Parananda Sūtra*, moreover, in the course of the book mentions several deities, refers to a large number of Tantric sects, and names many preceptors and authors. The very fact that in the time of the composition of the *Parānanda Sūtra* there were such Tāntric sects as the *Ganapas*, *S'aktas*, *Sauras*, *Saivas* and the *Vaiṣnavas* as mentioned on p. 45 shows at once that the present work is decidedly later than the time when these schools of Tantra had evolved and become quite popular and well-known. The philosophical tenets inculcated in this Tantra, particularly of *Jivatman*, *Īśvara*, and *Paramatman* have a peculiar affinity towards the doctrines preached in the Buddhist Tantras where the parallels of the three above mentioned are represented by the *Bodhisattvas*, *Dhyāni Buddhas* and the *S'unya*. The characteristics of *Paramātman* to a great extent coincide with the characteristics of *Sunya* as found particularly in the *Mahāsukhavāda* which is the very essence of Buddhist Tantrism. Moreover, a perfectly Tantric atmosphere permeates throughout the book, because all the paraphernalia of Tantra are found stated therein, namely, the *Mudras*, *Mandalas*, *Mantras*, the *Sakti*, the *Vāmamarga* the five *Maharas*, and what not. The *Dakṣiṇa Marga* of the *Parananda School* corresponds with the *Kriyatantra* and the *Caryatantra* of the Buddhist Tantras, the *Vāmamarga* corresponds with the *Yoga Tantra* where *S'aktis* are permitted to the worshipper and the *Uttaramarga* is the parallel of the *Anuttarayogatantra* of the Buddhists where no restriction, no rule and no custom or tradition may be binding on the worshipper. It may be observed in this connection that the earliest reference to *Sakti* worship or the ascetic having recourse to *Yoga* practices with the help of women are met with in the *Guhyasamāja Tantra*. This Tantra is in the form of a *Saṅgīti* where *Vajradhara* is introduced in an Assembly of the Faithful and delivers a sermon essentially on this point showing the necessity of women in the Tāntric practices. When he preached this new doctrine there was a chorus of disapproval from among the audience who denounced the speaker for having said something very repugnant to them. The speaker did not reply but sat in *Samādhi* and from his person issued destructive

rays of light and when the rays touched those who denounced they all fell down from their seats senseless. The other members, who readily believed in him and implicitly put faith in his new doctrines, were saved from this disaster. These members requested the speaker to revive the dead and in compliance he sat in another Samādhi, and when the rays issuing from his body touched the unconscious members they were revived and sat again on their seats, and in the meanwhile they could realize what they could not understand through words of mouth. The mention of the Vamācara and permission given to the ascetics to take recourse to women cannot be earlier than the time of the composition of the Guhyasamaja, which has been shown to be circa 3rd century A. D. The practice of Yoga in the company of women was made a special feature in the Tantras that came after the Guhyasamaja and was the very part and parcel of the Tantra, particularly of the Vamacara, Yoga and Anuttarayoga Tantras.

There are other reasons for considering the present work to be the product of a very late period. In the body of the book several deities are mentioned, and among them the mention of Kurukullā¹, Tārā as a Mahavidyā², Kālī or Mahakālī³, and the Mahavidyās beginning with Tārā⁴ is noteworthy. Now, for determining the date of the present Tantra these names seem to be of the highest value. Kurukullā is a deity accepted in Buddhism and this deity is bodily taken in the Parānanda Sutra. This adds to the already long list of deities borrowed in the Hindu pantheon from the pantheon of the Buddhists. That the more important among the Mahavidyās such as Kālī, Tārā, and Chinnamastā acknowledged by the Hindus are Buddhist in origin has been amply proved by a comparative study of the Hindu and the Buddhist Tantras⁵. Further, it has been shown that the different forms of Tārā, namely, Ugrā, Mahogṛā, Vajrā, Kālī, Sarasvatī, Bhadrakālī and Kāmes'varī are included in the Hindu pantheon though they are purely Buddhist in origin. It has also been shown that Mañjuśrī, whose worship is even in the present day current, is a purely Buddhist deity though acknowledged in

1 p. 11, sūtra 65, p. 37, sūtra 93

2 p. 37, sūtra 94, ताराया महाविद्या विद्वत्साय ।

3 p. 11, sūtra 47, p. 11, sūtra 65, p. 37, sūtra 93, p. 65, sūtra 41

4 p. 37, sūtra 94, p. 11 sūtra 47

5 Buddhist Deities in Hindu Garb in the Proceedings of the Fifth Oriental Conference at Lahore Vol II pp 1277 ff

Hinduism¹. Furthermore, the deity Bhūtadāmara who is described in the Buddhist Tantras as an expert in destroying the pride of such gods as S'akra, Brahmā, Kubera and others², though included in the Hindu pantheon is really Buddhist in origin³. Parananda Tantra includes Kurukulla who is a purely Buddhist deity as a Hindu goddess, and it is necessary therefore that the origin and history of the conception of this deity should be traced with the materials at present available.

Those who are acquainted with the Buddhist Tantra know it very well that Kurukulla as an emanation of the Dhyani Buddha Amitabha is a powerful and influential deity in the whole range of the Buddhist pantheon. The Sadhanamala which has been published already in the *Gaelwad's Oriental Series* contains no less than twenty Sadhanas⁴ devoted to the worship of the Buddhist goddess Kurukulla. She is conceived in several forms and these are named as Tarodbhava Kurukulla, Bhramari yoga Kurukulla, Uddiyana Kurukulla, S'ukla Kurukulla, Svadhīsthana Kurukulla, Hevejrakrama Kurukulla, and so forth. These Sadhanas are composed by various authors among whom we find the names of Mukṭaka, Indrabhūti, Kṛṣṇapada, Sahajavilāsa, Siddha S'ābarapada and Karunacala.

Among the authors above mentioned Mukṭaka must have belonged to a period not later than 1100 A. D., as the Sadhana composed by him appears in the Cambridge manuscript of the Sadhanamala which bears a date in the Newari Era corresponding to 1165 A. D.⁵ Karunacala, the second, twice mentions Līlās'ani or Līlavajra as his preceptor, and we know from other sources that Līlavajra flourished about A. D. 741. Being his disciple Karunācala may be placed approximately at A. D. 753 taking twelve years' average for one succession between a Guru and his disciple⁶. Indrabhūti who has also composed a Sadhana for Kurukulla is a famous personality in the history of Tantric literature as the King of Uddiyana and as the father of Guru

1 *Ibid* pp. 1290 and 1296

2 Sadhanamala, Vol II p 512

शक्रमहाकुवेरादिमदविषयकोविदम् ।

श्रीभूतदामर नवा

॥

3 The Cult of Bhutadamara read before the Sixth Oriental Conference at Patna 1930

4 of cit Vol. II, Sadhana Nos 171-190

5 Sadhanamala Vol II intro p cv

6 op cit Vol. II intro p xcix

Padmasambhava who went to Tibet to reform the State religion there and built the first regular monastery at Samye along with his brother-in-law and collaborator, the famous Śāntarakṣita. Indra-bhūti owing to these reasons has been placed in cir. A. D. 717¹. He wrote several works among which the Jñānasiddhi has already been published in the *Gaelwad's Oriental Series*. Besides Indra-bhūti there was another Siddhācāryya who is credited with the authorship of a Sādhana for Kurukullā. He is Kṛṣṇācāryya popularly known as Kānhupā. This Kṛṣṇa was born of a Brahmin family of Orissa and was initiated into the mystic cult by Jālandharipā. Kṛṣṇa's disciple was a weaver. He was a great composer of verses in vernacular and several of them have been published in the *Bauddha Gān O Dohā* by Mahamahopadhyaya Haraprasad Shastri. Kṛṣṇācāryya was a disciple of Jālandharipā and must have flourished in about 717 A. D.²

But the name of Ś'abara amongst the authors of Sādhana devoted to Kurukullā is the most important in determining the date of the introduction of the deity Kurukullā in the Buddhist pantheon. Ś'abarapa as is well known is one of the earliest Siddhācāryyas so far known, and is the disciple of Siddha Nāgārjuna. He is described as having belonged to the hill tribe called the Ś'abaras or huntsmen in Bāṅgālā where he met Nāgārjuna and embraced Tāntrism. Besides being a writer on Sādhana he is also credited to have composed many melodious songs in his own vernacular which have also been published in the *Bauddha Gān O Dohā* already referred to. He, being a disciple of Nāgārjuna (645 A. D.), must have flourished in the middle of the seventh century³.

From the above it becomes quite clear that Kurukullā was well-known in the middle of the seventh century when Ś'abarapa flourished. But his Guru Nāgārjuna does not refer to the deity Kurukullā though Tibetan translations of a large number of works composed by him are still preserved. Saraha the Guru of Nāgārjuna likewise does not mention Kurukullā although a large number of his works are still preserved in Tibetan translations. Kurukullā is, before the time of Ś'abara, nowhere mentioned. We do not find her either in the Āryamañjuśrī-Mūlakaḥpa or in the Guhyasamāja which are the earliest works on Tantra so far traceable.

1. *Ibid.*, intro. p. xcvi. See also Two Vajrayana works, Introduction pp. xiii.

2. *Siddhanamālā*, intro. p. lxi.

3. *Ibid.*, vol. II, intro. p. xli.

Therefore according to the materials now at hand the deity Kurukulla cannot be placed earlier than the middle of the seventh century. Therefore, the Parananda Tantra which mentions Kurukulla cannot have an antiquity earlier than the same period.

Moreover, the Parananda Sutra mentions Tara as a Mahāvidya. It is well known that the Hindus recognized ten Mahavidyas in the form of ten deities. They are known as Mahavidyas because their Mantra is able to confer Siddhi or perfection when muttered one hundred thousand times. The list of Mahavidyas includes among others Tara, Kali, and Chinnamasta. It has already been shown that Tara cannot have an antiquity earlier than the time of Nagarjuna (645 A. D.) who restored the Sadhana of Ekajata from the country of Bhota¹. This Ekajata in her four armed form is known as Mahacinatara, her parallel being the Hindu deity Tara as a Mahavidya. It has also been shown that Kali, Kalika or Mahakali is another form of Tara and is included in the list of the ten Mahavidyas. And in fact, the Hindu Tantras mention that Ugra, Mahogra, Vajra, Kali, Sarasvati, Kamesvari, Bhadrakali are only the different manifestations of the same deity Tara who has been imported from Buddhism. Indeed the name of Tara is met with in the Guhyasamaja² but there she is the consort of the Dhyani Buddha Amoghasiddhi in the Dhyani Buddha Mandala and is mentioned along with other Buddhāsaktis Locana, Mamaki, Pundara and Ājātara and is certainly different from the Mahacinatara which is an importation of Nagarjuna of the Tantric fame. If the Tara of the Mahavidya variety cannot go back beyond the time of Nagarjuna, Kali certainly should be later firstly because she represents a modification of Tara, is also because the Buddhists did not give any attention to this new deity and never mentioned her.

Similar is the case with Chinnamasta who is also included in the list of the ten Mahavidya deities. She is the same as the Buddhist deity Vajrayogini for whose worship a new cult was introduced by Sabarapa the Siddha. As Sabara flourished in about 657 A. D., the origin of the deity Vajrayogini may be placed in about the beginning of the 7th century⁴.

1 *Ibid* vol II intro p XLV आवनागाजुनपारेभोदेषु इदम्

2 Buddhist Deities in Hindu Garb op cit p 1290

3 In the course of publication in the *Gaekwad's Oriental Series* p 137

4 See Sadhanamala vol. II intro pp cxlii ff. Buddhist Deities in Hindu Garb op cit pp 1290 ff. And for the time of Sabara (1) pa. see Sadhanamala vol II, intro pp XLvi ff.

But the conception of the ten Mahāvidyās amongst the Hindus must have been a later one, because the list includes many new deities such as Bagalā, Matangi, Dhūmavati and several others who are not known in Buddhism. Looking to the fact that the Buddhists were the first to develop Tantras, and that the deities like Tārā, Kurukullā, etc. were all Buddhistic in origin, and that none of them is older than the middle of the seventh century, the conceptions of ten Mahāvidyās forming a group must be placed considerably later, at least not earlier than the 9th century, allowances being always made for the interval of time for the Buddhist deities becoming famous and well known so as to find a place in the Hindu pantheon. Also, looking to the strained relation of the Hindus and the Buddhists in the Tantric period it can be easily surmised* that a considerable length of time must have passed before the Hindu mind could be prepared to accept purely foreign deities into their own pantheon. In fact, this was only possible when Buddhism was destroyed at the advent of the Muhammadans.

It seems therefore probable that the Parananda Sūtra must have been composed not earlier than A. D. 900, and probably after the Muhammadan conquest of Eastern India. The manifest purpose for which the Parananda Sūtra was composed seems to be to unite the Tantric religion with the Vedic. Now, the Tantras were for a long time regarded in the orthodox circles of Brahmins as something very impure because they were not based on the Vedas, and verily, for this the Tantrics even to-day suffer from a sort of inferiority-complex at the hands of the orthodox. The author of the Parananda Sūtra seems to have realized this defect and made a great attempt in harmonizing the teachings of the Tantra with the Vedas and Vedic literature with quotations from many authorities who are manifestly connected with the Vedic lore. He quotes many Vedic passages as authorities for the doctrines preached by him. This is seldom found in any other Tantra, and surely Parananda Sūtra stands as a unique monument in the realm of Tantras as having made a vigorous attempt to give a Vedic origin of the Tantra Śāstra.

INTRODUCTION.

Before beginning to write anything by way of introduction, I feel it my first and foremost duty to thank my learned and esteemed friend Dr. Benoytosh Bhattacharyya for asking me to edit the *Parānanda Sūtra* for the *Gacchwad's Oriental Series*. But for this kindness on his part, it would not have been possible for me to give a substantial account of the *Parānanda School*, which was entirely unknown so long.

The edition is based on only two manuscripts of the work, one in the collection of the Oriental Institute and the second in my own collection. A third copy is understood to have existed in the collection belonging to the famous Kavindracharya Sarasvatī,¹ the learned and much respected scholar who lived at Benares during the reign of Emperor Shah Jehan, but as the collection is no longer traceable, it was not possible to utilize it in this edition.

Of the two MSS available for editing the one belonging to the Oriental Institute, Baroda, is well written and mostly correct. It is designated as A. The other MS belonging to my private collection was obtained by courtesy of Pandit R. A. Sastri and is designated as B. This too, except in one or two places is fairly correct. As the portion wanting in one was supplied by the other, it was found possible to prepare a critical edition with the help of these two MSS only.

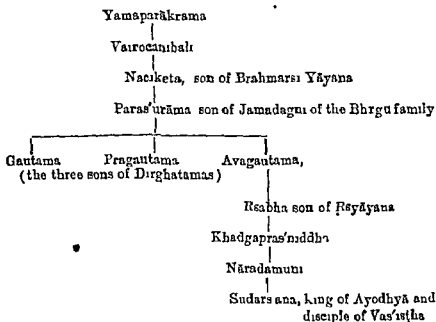
The Sūtras have been given a continuous and running number, and a list of the names of the Acāryas or Tantrik authorities quoted or referred to in the book has been appended at the end.

It is hazardous to say with certainty when and where the author *Parānanda Muni* flourished, owing to the dearth of historical material. But, as can be gleaned from internal evidences it may be stated that he was a contemporary of King Sudarsana of the Solar dynasty, whose time in the light of recent researches, is taken to be between 2400 B C and 1800 B C. Sudarsana, as can be seen from the list given in the sixth *Āhnika* of the *Uttara Adhyaya*, appears as the last in chronological order.

---

1 See List of MSS belonging to Kavindracharya Sarasvatī published in the *Gacchwad's Oriental Series* as No 17.

in the list. The names mentioned there are in the following order:—

Though the names Khadgapras'niddha and Yamaparākrama sound as of later origin we cannot say so with any certainty, looking to the fact that in our ancient literature, the patronymic names, nick names and even epithets are found to be freely used for real names of persons. It is quite possible that the above names which appear to us to be of recent origin may belong to any of the above classes. Moreover, we have no more proofs for asserting their late or recent origin, unless it is that they sound so to our ears. Pārānanda Sūtra occupies a unique position among the Tāntrik works printed up to the present day, as it represents the Kalpasūtra of a new Śākha, and it is likely to become a subject of keen interest and study owing to this very reason in the eyes of such among the learned scholars who wish to make a comparative study of Tāntrik works. The work is also valuable because it supplies about fifty important names of Tāntrik Ācāryas and works. If the names are examined, we shall find that they are mainly divided into two classes one referring to Ācāryas who were famous and whose names are familiar to us, and the other to the less familiar or less famous persons who lived very probably in the time of our author. Those who are referred to, by name, may be classed under four groups. The first group consists of names ending in Bhairava; the second consists of names ending in Agni, the third group consists of names ending in the names of the deity worshipped by the Tāntrika, while the fourth consists of names ending in Ānanda. Those with Bhairava ending probably belonged to the Bhairava sect of the Tāntrika. This school must have once occupied a highly prominent position as can be inferred from the Śāntiśikta of the Tāntrikas in which the words 'Bhairavoḥam Śīvoḥam' are

frequently repeated. The second group which consists of three names ending with the word Agni probably represents Brahmin names, as it is a system existing even now in some Brahmin families to name their sons after the initiation ceremony with some names or other ending with the word Agni. This was perhaps an age-long practice among the orthodox people and is supported by the Vedic passage 'Āgneyo vai Brahmanah'. The third group consists of 14 names and they all end with the name of the worshipper's deity. It may be mentioned here that the system of naming the disciple at the close of the Dikṣā ceremony after the deity existed in olden times and exists even to day. This system was perhaps the outcome of the Sastric injunction common to both the Vedic and Tāntrik worship that the worshipper should, for the worship of the deity, first identify himself with it. From the above, it appears that even in such remote times as our authors, there existed at least in some parts of India the worship of the different deities in the Vedic style. The fourth group of names ending with the word Ānanda probably represents the Ācāryas who preceded the author Parānanda. There are 34 such Ācāryas mentioned by name by our author in this book to state their views in those places.

Besides names appearing in four groups as above, there are twelve instances in the book, where others' views on the same subjects are stated, without specifically mentioning their names. The value of the work is thus enhanced in as much as it details the views of many Ācāryas on important and contested points, which were favourable in certain places to those of our author and in others antagonistic to or different from those held by him.

As in the Vedic Kalpasutras, so also in the Tāntrik Kalpasutras the ritualistic portion is usually more than any other subject dealt with in an extensive manner. In works like Parasurāmakalpasutra, Saṅkhyāyana-kalpasutra, Bhāradvājakalpasutra, Agastyasutra etc. the philosophy is also treated though in a brief and cursory manner, along with the ritual consisting of Upāsana and the details connected therewith. But in none of the above works do we find anything about Rājadharmā or Varnāśrama-dharma. In the Parānanda Sūtra on the contrary nearly one-fourth of the book explains the Ācāra Prāyasaitta and Rājadharmā, another quarter of the book deals with the philosophy of the Parānanda sect, while in the remaining portion the author makes a vigorous attempt according to the necessities of his age to rescue people from Himsa or injury to animals, Vedic or otherwise. And this is done in a forcible and convincing manner, as can be seen from the impressive style of the language used in several places in the book.

There are of course, some places in the book where we cannot at first sight agree even remotely on any single point in respect of the views

1. p. 23, 7th sutra.

2. vide sutras 31-71 on pp. 92-24.

expressed by our author. But when the views are minutely examined and the significance of the terse and epigrammatic sentences used by our author understood, we come to a different conclusion altogether and begin to believe that our author makes a sincere attempt to guide the followers along a right path¹ instead of misleading them with false doctrines.

There are three paths described in the pages of this book as leading to the goal defined therein and they are styled as *Dakṣiṇa*, *Vāma* and *Uttara*.• As a full and clear treatment of every one of these paths is given in the book, we do not think it necessary to describe them here.

The readers will find from the contents that there are mentioned in the book several simple and easy methods to benefit one's self as are found wanting in other Tāntrik works of a similar character. These methods are specially recommended to the readers both for careful study² and practice, so as to ascertain the truthfulness or otherwise of the statements made therein.

Hundreds of Tantra works have been printed and thousands of such works still exist in manuscript form in several collections in India. In all these works embracing different faiths like the *Vaiṣṇava*, *Saura*, *Gāṇapatya*, *Saiva* and *Sākta* cults the principles of the respective faiths along with the different modes of worship for the attainment of the goal are described in detail. But the *Parinanda Sutra* differs completely from all the important works of different faiths in almost all details like the *Dikṣā* ceremony, mode of worship, and the philosophy inculcated in it. In short, everything of it is different from that found in other works. It must be admitted that such an important work like this has been discovered and published in the *Gakwad's Oriental Series* out of the sheer good luck of the devotees.

Let us now take a bird's eye view of the philosophy contained in the book. The author believes in three classes of *Cetanās*—*Paramātmā*, *Isvara* and *Jiva*. *Paramātmā* is one, *Is'varas* are seven, six or five while the *Jivas* are countless. The number of the *Is'varas* varies according to circumstance. When *Brahmā* and *Maheśvara* are considered as *Jiva* and part of *Śiva* respectively, the *Is'varas* should be counted as five only. When one or the other is not considered as a separate *Is'vara* entity, then the *Is'varas* should be counted as six.

The Science of the Āstikas falls under two heads the Samskāra Sastra and the Matas'āstra. The former treats of religion or ritual and the latter treats of Metaphysics or the nature of the soul. Isvara Paramatma and Mukti or liberation from bondage. According to the Sutra one who follows closely the Samskāra Sastra becomes fit for the Matas'āstra and then begins to experience the stages of development explained therein. It is after this only that one can be considered as having become a member of the Parananda Mata or the Parananda School.

There are three paths advised in the Parananda Mata namely (1) Dakṣiṇa (2) Vāma and (3) Uttara the right the left and the highest respectively.

Dakṣiṇa marga is that which insists on following the Śrutis Smṛtis and Purāṇas. Vāma is that which insists on following the Śrutis and the Tantras and the Uttara marga is that which insists on following the Śrutis and the Guruvākya or the word of the Guru.

According to the Paranandamata Isvara is defined as a Jiva of very high order always engaged in the meditation of the Paramatma and possessing all divine qualities. Such Isvaras are usually considered as seven in number namely Brahma Viṣṇu Śiva Śūrya Gaṇeśa Śakti and Bhairava. The consort of the Isvara his weapons vehicle or ornaments etc are similar to the Isvara himself. The abodes of the Isvaras are separate for each. The Isvara's body is eternal and his ornaments weapons etc are infinite. The bodies of those who live in the abodes (or Lokas) of the Isvaras including the Lokas themselves are perishable. When a devotee by constant worship of Isvara after his Dikṣa or initiation reaches him or his Loka he is said to have become liberated or emancipated. By the term Parā mukti is meant that state or condition attained by the Is'varas themselves after they reach the Paramananda Loka along with their devotees.

The following qualifications are specially required in a person for attaining Mukti. The qualifications are abstention from injury truth-speaking avoidance of theft purity (of mind) or celibacy non acceptance of gifts penance contentment study of the Vedas devotion to the Isvara control of senses faith in Vedas or Sastras simplicity in thought and action chastity silence muttering of Mantras peace of mind and the study of one's own Matas'āstra or books on religion.

Paramātma is the embodiment of eternal bliss, eternal life and illimitable knowledge. His body is exquisitely fine he is omniscient and is the Isvara of Isvaras. His divinity is supreme and is beyond imagination. His powers pervade all places and are felt everywhere like Ākāśa or ether. Paramatma is worshipped even by the Isvaras who are themselves endowed with powers to confer all desired objects to their devotees. The Paramātman can punish or bless even the Isvaras, is free from pain or pleasure due to Karma (action) and the fruits thereof. He possesses the powers belonging to the act of creation preservation and destruction, and

also the power of bestowing enlightenment or the highest knowledge. He is the giver of all kinds of knowledge, of *Jivan mukti* and even *Parā mukti*. In short, the *Paramatman* is described here as possessing both kinds of attributes *Saguna* as also *Nirguna*. His abode is known as *Paramānanda Loka*. In order that one can have an idea of His Bliss it is described in the book after the manner of the *Ānandavallī* of the *Taittiriyaopaniṣad*. All that live in the *Paramānanda Loka* are imperishable though they possess the human body and all are gifted with the same *Ānanda*. There are no trees or birds in that *Loka*, the water the wind and the light there have neither a beginning nor an end. All the beings there are composed of males only and they all appear to be of six years of age.

Isvara is, in all respects, inferior to *Paramātman*. The word of the latter is known as *Veda*, while the words of an *Isvara* are known as *Tantra*. Though the *Isvaras* are more less similar to *Paramātman* in respect of omniscience lordship over all beings possession of all divine powers, they are inferior to *Paramātman* in every respect, as they are worshipped only by the *Jivas*, and because the latter only can be blessed or punished by them. Just as the descriptions of the seven *Isvaras* vary, so also their duties and abodes are distinct from one another. *Brahmā's* duty is that of creation, *Viṣṇu's* preservation, *Śiva's* destruction, *Gaṇapati's* prevention of obstacles, *Sakti's* is the bestowal of knowledge and *Surya's* is the bestowal of enlightenment. *Brahmā's* abode is called *Satyaloka*, *Viṣṇu's* is *Vaikuṇṭha*, *Śiva's* is *S'vetaloka*, *Vakratunda's* (or *Gaṇapati's*) is *Ānanda bhuvana*. *Devī's* is known as *Mahāpura*, while *Surya's* abode is known as *Mahāmandala*. The above is the description of *Isvaras* in the present work.

The *Jiva* is defined as imperishable, without beginning or end, atomic, full of knowledge, and as the doer of actions and the enjoyer of fruits thereof. He enjoys the objects of the senses with the help of his mind.

Mokṣa is considered as no rebirth or freedom from birth, the *Jiva* gets this condition only when he becomes stationary in the *Paramānanda Loka*, which he reaches along with the *Isvara* whom he was worshipping. This state of the *Jiva* is known as *Kaivalya mukti*.

The above is the summary of the philosophy, as taught in our book. We shall now say a few words about the system of *Dikṣā* as propounded in it. Just as the *Yajamana* prior to the performance of Vedic sacrifices, has first to follow some fixed rules regarding his food, etc. in the same way is the *Tāntrik Upāsaka* obliged to observe the following rules for a period of twenty-four days before receiving the *Dikṣā*. In case this is impossible for such a long period, he should observe them for twelve, six, two or at least for one day, before the day of initiation. The same rules should be observed by him even during the days of the *Dikṣā*. The rules consist in the observance of silence, fasting, maintaining oneself on fruits, observance of celibacy, non removal of hairs from any part of the body, abstention from bowing to or blessing others. The neophyte should anoint himself with sandal paste and adorn himself with clothes, ornaments and flowers of the

colours as are harmonious to the deity whose Mantra he wishes to take. He should wear on his face, fore-head, the right and the left arm and the chest the signs or the weapon-marks belonging to the deity.

After remaining like this till the last day of the Dikṣā, he should on the next day in the early morning approach his Guru and receive the Mantra, and should thenceforth try to observe the rules laid down in the Śāstras, as also those taught by the religion of the sect to which he belongs after understanding the significance of the same.

When in spite of his observing the above rules, the neophyte fails to get the desired result according to the principles of Dakṣa-mārga or the right path, he is allowed to take the Vāmadikṣa or the initiation into the left path from the proper Guru. The latter should be selected on a very careful and mature consideration, after he is convinced of his wonderful abilities and supernatural attainments. And even after being initiated into the Vāmadikṣā, the neophyte should in the initial stages manage to proceed with his practices strictly with the help of the substitutes (suggested in the place of flesh, liquor, etc.) He should take special care not to cause even the slightest injury to his powers of self control and mental concentration. The Upasaka is similarly cautioned¹ even when he happens to be the follower of the Uttara-marga. It is also stated² that the majority among the deities are easily propitiated through the Dakṣa path alone. The significance of the term Dhyāna-yoga according to this work is the same as given by Patañjali in his Yoga sūtra. Patañjali points out four paths as the means of salvation. They are known as Karmayoga, Jñāna-yoga, Bhakti-yoga and Dhyāna-yoga. The Brahmācārī or the student attains Siddhi through the Jñāna-yoga, the Grhastha or the householder attains it through the Karma-yoga, the Vanaprastha through the Bhakti-yoga and the Sannyāsī through the Dhyāna-yoga. In spite of the above fact, Bhakti-yoga occupies the foremost rank and is considered³ the best among them.

The Parananda Sūtra is divided into two Adhyāyas, and each Adhyāya is divided into seven Āhnikas, and the total number of Sūtras in the book is 1585. The Sūtras of the second Adhyāya resemble the Śrāutasūtras in style, even the language in some places more or less corresponds to that found in the latter. Some of the Prayogas contained in the ritual portions of this work are just like those detailed in the Taittirīya Samhitā with the difference that while the Mantras used in the Vedic sacrifices are purely Vedic, those recommended in the book are Tāntrik in character. But the author of the work seems to have kept in view two main purposes for the book to fulfil one to bring into the orthodox fold those that were heterodox in his times, and the other to slowly

1 Vide pp 13 sūtra 4, 15 46, 48, 50, 19 31, 33

2 p 39, sūtras 33 & 34

3 p 9, sūtras 13, 14, p 10, sūtras 15, 16 & 18

dissuade those habituated to frequent slaughter of animals in Vedic sacrifices from doing so and to gradually bring them into the Yoga mārga or the path of Yoga

In the above manner are described briefly the duties of people belonging to the different castes and Āśramas and their nature is such as could be easily practised by the society of that age with respect to the four kinds of Yoga mentioned above. The duties of the king are similarly described with the view to bring together more closely the ties that existed then between the ruler and the ruled taking care at the same time that every unit or every class did its own duty without meddling with the other to ensure the happiness of the whole. The philosophy contained in the book is also taught in a straight and simple manner and can be readily understood without a feeling of doubt comprehended and practised even by the ordinary masses. A peculiar characteristic of the work is that it carefully avoids all contested philosophical points in its treatment of the subject considering it improper to teach a Darśana like the Advaita philosophy which though containing the highest knowledge would be difficult to be understood and still more difficult and impossible to be practised.

In conclusion it is but proper that we should offer our heart-felt and sincere thanks to all officers connected with the publication of the Gokwade Oriental Series for bringing to light a rare work like the Pārānanda Sutra, and it is hoped that the public would also benefit themselves immensely by this publication which embodies in itself the principles and doctrines of a new religious sect hitherto quite unknown

चित्तं मनो वृत्तिरूपाश्च वर्णा
 भावो मुद्रा छन्द इच्छाएवशक्ति ।
 स्वात्मारूपो जीव एवास्य द्रष्टा
 ज्ञान बीज कीलक च त्रिवैय ॥ १ ॥
 देवो दिष्टो निर्विशेषा च चित्ति
 सपेक्षिन् या भाति दिव्याऽप्यहन्ता ।
 यस्या भासा भासते विभ्यमेतद्
 एवसिन् हि तद्वदोतञ्च मोतम् ॥ २ ॥
 दिव्य सपे षण्णितु नेव शक्य
 षसात्तेऽह व्यापयत्य च पश्ये ।
 सपेक्षिस्तय सपेमेतत्तपेय
 रूप दिव्य सपेदा सम्प्रपद्ये ॥ ३ ॥
 यत्ते रूप नाम या श्यात्रिया या
 मनोयाचोऽगोचर यद्य न्यु ।
 पूर्वे सिद्धास्तस्यैव त्व हि वेत्सी—
 त्युत्तिर्युक्ताऽनन्तशरीर्यपीति ॥ ४ ॥

पारानंदतंत्रस्यविषयाणां सूचीपत्रम् ।

पृष्ठ.	सूत्र.	पृष्ठ.	
१	परमानन्दमते तत्त्वज्ञानं		श्रुतिलक्षणं
	परमात्मा	१	३ आगम ,, ०५
	ईश्वराः	२	तंत्र ,, ४७
	जीवाः	६	स्मृति ,, ४८
	परमात्माज्ञामानं	७	पुराण ,, ४९
	ईश्वराज्ञा ,,	८	गुरुवाक्य ,, ५०-५६
	जीवाज्ञा ,,	९	ईश्वरवर्णना ५७-६०
	राजकर्त्तव्यम्	१०	दिव्यलोकवर्णना ५७-६०
	अन्यथाफलं	११	दीक्षोपासनाफलं ६१
	जीवगतयः	१२	मुक्तिः ६२
	नरकः	१३	परा मुक्तिः ६३
	स्वर्गः	१४	दीक्षितकर्त्तव्यं ६४
	ऐश्वरो लोकः	१५	कामिनीन्यायः ६५-६६
	नरकप्राप्तिकृत्	१६	ईश्वराणां नामनिर्देशः ६८
	स्वर्गप्राप्तिकृत्	१७	दीक्षार्थोपगमः ७१
	ऐश्वरलोकप्रापकं	१८	दीक्षेतिकर्त्तव्यता ७२
	नास्तिकानां उच्चाधिकारप्राप्तिकृत्	१९	दीक्षाधिकारविचारः ७३
२	अस्तिकानां शास्त्राणि	२०	४ दीक्षाधिकारे विचारः ७४-७६
	संस्कारशास्त्राणां लक्षणं	२३	दीक्षाप्रेषः ७७
	मत ,, ,,	२४	पारानन्दमतदीक्षा ७८-९०
	अधिकारिनिरूपणं	२५-३२	वेष्णवः ९१-९२
	परमानन्दमते मार्गाः	३३	कौशिकीभक्तश्चेत् ९३
	दीक्षा	३७	५ ,, ९४-९५
	दीक्षाफलं	३८	सौरः ९६
	दक्षिणमार्गलक्षणं	४२	शैवः ९७-९९
	वाम ,, ,,	४३	गानपः १००-१०२
	उत्तर ,, ,,	४४	आभरणानि ३

१४.

माला	४
वलये	५
कुंडले	६
अंगुलीयकम्	७
दीक्षांते कर्त्तव्यम्	८
गुरुकर्त्तव्यम्	९-१०
शिष्यकर्त्तव्यम्	११
मंत्रोपदेशविधिः ब्राह्मणाय	१२-१५
क्षत्राय	१६
वैश्याय	१७
शूद्राय	१८
मन्त्रव्यवस्था द्विजातिकृते	१९
„ एकजातिकृते	२०
वर्णविषये गुरुव्यवस्था	२१
आश्रमविषये	२२-२३
मंत्रोपदेशांते कर्त्तव्यं	२४-२६
नामकरणं दक्षिणे	२७
गुरुणा स्वतामकथनं	२८
अभिवादनं	२९
गुरुणा उपदेशः	३०
पुरुषाणामनुशापितारः	३१-३२
मातुः प्राधान्यं	३३
पितुः प्राधान्यं	३४
गुरोः „	३५
देवतायाः „	३६
तदनुसारिभावना	३८-३९
गुरुदेवताप्रकारः कार्यः	४१
मंत्रः सिद्धिं कुर्यात्	४१
७ सिद्धिं हन्यात्	४२
स्यष्टेश्वरः	४३
गोप्यः	४४

सूत्र. १४.

अपवादः	४५
शिष्यः	४६-५०
गोपनविषये मंत्रं	५१-५४
गुरोर्नैमस्कारविषये उपयुक्तं	५५-५७
शिष्यैर्गुरुःसेव्यः	५८-६०
विश्वासमाहात्म्यं	६१
गुरुप्रसादफलं	६२-६३
पारानन्दमतसारः	६४-६५
८ पारानन्दमताधिकारी	६६-६९
मुक्तिः	७०
शिष्यायाशीर्वचनं गुरोः	७१
शिष्याय पारानन्दमत-	
धर्मोपदेशः	७१-८३
तिलकं	८४-८५
९ अन्यदेवपरिचर्या	८६-८७
यज्ञे पशुवधः	८८-८९
तिलकोपरि तिलकं	९०-९५
उपवासः	९६-९७
अन्यदेवतापूजा	९८-२०१
स्वोपास्यपूजाफलं	२०२
जीवन्मुक्तिः	२-५
दर्शने द्रव्यज्ञः करणीयः	६
ज्ञानीभक्तभैरवः	७-९
कर्माणि कर्त्तव्यानि	१०
चत्वारो योगाः दर्शनमार्गाः	११
ज्ञानयोगाधिकारी	१३
धर्मयोगाधिकारी	१४
१० भक्तियोगाधिकारी	१५
ध्यानयोगाधिकारी	१६
भक्तियोगभैरवः	१८
निमेषाभ्याधिकारी	२३-२५

शृ.	सू.	शृ.	सू.
कौशिक्या अधिकारी	२६-३५	वामाचारे कदाऽधिकारः	१८-१९
काल्याद्याया अधिकारी	३६	आचारद्वयव्यवस्था	२१-२६
कौशिक्या अधिकारिणी	३७-४२	दीक्षाशेषः	२८-४७
११ " "	४३-४४	१५ आद्यानुकल्पः	४८
पतिवाधिकारः	४५-४६	तृतीयानुकल्पः	५०
काल्यादिविषये	४७	तत्र भावना	५१-५२
आनन्दमयस्य सर्वमानन्दमयं	४८-४९	विशेषार्चनं गुरुणा	५४-५६
विघ्नेशमंडलं	५०-५२	आद्यपात्रमंत्रः	५८
विष्णुमंडलं	५३-५५	द्वितीयपात्रमंत्रः	५९
शिवमंडलं	५६-५८	वैद्यामंत्रः	६०
सूर्यमंडलं	५९-६१	सतीर्थेभ्यो दानं	६१
कौशिकीमंडलं	६२-६४	१६ कौलिकधर्मोपदेशः	६३-७७
कालीमंडलं	६५	१७ " "	७७-९८
१२ नृसिंहकृष्णमंडलं	६६	अभिवादनम्	९९-१००
आद्याचारदीक्षाशेषः	६७-६८	हविःप्रतिपत्तिस्थानप्रवेशः	१
दुःस्वप्नशांतिः	६९-७०	१८ हविःप्रतिपत्तिः	२-५
आचारशेषः	७१-८८	दक्षिणादानं	६-१३
१३ अदीक्षिताय मंत्रदाने हानिः	८९-९१	अभिवाद्य गमनं	१४
दीक्षाचारिणोऽधिकारः	९१-९२	पूर्णाभिषेकः	१५
गुरोर्भावे	९३-९५	गुरुतोषापादनम्	१६-१७
वामाचारभेदौ	९६-९७	गाथोदाहरणम्	१८-२०
पारानंदाधिकारः	९८-१०२	गुरुविसर्जनम्	२१
वामाधिकारी	३	नित्यार्चननिर्वर्तनम्	२२
वामोपदेशाधिकारी	४	अर्चने अधिकारिव्यवस्था	२३-३०
वामदीक्षा	५-६	१९ गुरुयोग्यता	३१
नामकथनं	७-८	अधिकारार्थमंत्रः	३२-३४
अभिवादनं	९	मतोपदेशः	३६-५७
द्विजस्य मंत्रं	११	२० " "	५८-७७
एकजातस्य मंत्रं	१२	नामकरणं	७८-७९
१४ धीजव्यवस्था	१३	नामप्राशस्त्यं	८०-८२
ब्रमत्रयेऽधिकारव्यवस्था	१४-१६	२१ ऐश्वर्यो धर्मः	८३-८६

पृष्ठ.	सूत्र.	पृष्ठ.	सूत्र.
पुण्यम्	८७	ईश्वरोत्पत्तिः	३८-४२
पापम्	८८	ईश्वरलोकाभिधाः	४३-४८
ईश्वरधर्मायन्तः	८९-९८	२७ ईश्वरलोकवर्णना	४९-५२
कर्म	९९-३	सृष्ट्युत्पत्तिः	५३-५६
ऐश्वर्यधर्मफलम्	४	ईश्वराणां मेरुशिखराणि	५७-६३
२२ परमानन्दमतं	५	इन्द्रादीनां	६४
परमात्मा	६	ईश्वरलोके ईश्वरस्थितिः	६५-७३
ईश्वराः	७	निलोकी	७५
जीवाः	८	नरलोकः	७६
परमात्मा	९-३५	स्वर्गलोकः	७७
२३ "	३६-४१	ईश्वरानुग्रहभाजः	७८
परमानन्दलोकः	४२-४९	२८ तामसाः	७९
आनन्दमीमांसा	५०-६६	राजसाः	८०
२४ "	६७-७६	सात्विकाः	८१
परमानन्दलोकः	७७-९५	अधिकाराः	८२-९०
२५ ईश्वराः	९६-१२	वेदः	९१-९४
अधिकृताः	१३	पदार्थाः	९५-९६
उत्पत्तौ	१४	अनाद्यनन्ताः	९७
स्थितौ	१५	साद्यनन्ताः	९८
प्रलये	१६	अनादिसातम्	९९
नैर्विघ्ने	१७	सादिसातम्	१००
ज्ञाने	१८	मूर्त्तम्	१
प्रकाशे	१९	व्यापकत्वम्	२-३
ईश्वरः	२०-२१	दिशः	४
जीवाः	२२-२४	कालः	५
२६ "	२५	आकाशः	६
सातन्दलोकः	२६	पृथ्व्यादयः	७
तत्र स्थापनार्हाः	२७	कर्म	८-९
तत्र फलम्	२८	२९ स्वर्गोत्पत्तिः	१०
प्रलयप्रक्रिया	२९-३४	नरवफारणं	११
ईश्वरावस्थितिः	३५-३६-३७	यमावस्थानं	१२

पृष्ठ.	सूत्र.	पृष्ठ.	सूत्र.
स्वर्गनयनं	१३	३३ अभिवाद्याः	४-१८
जीवन्मुक्तिः	१४	यौनज्येष्ठत्वं	१९-२४
परमात्मन ऐश्वर्यं	१५	श्रुतिः	२५
ईश्वरेश्वर्यं	१६	विद्याः	२६
जीवन्मुक्तेश्वर्यं	१७	ज्यैष्ठ्यं	२८-३०
प्रजापत्येश्वर्यं	१८	३४ अभिवादनम्	३१-३३
बृहस्पत्येश्वर्यं	१९	आर्लिगनम्	३४-३९
अग्नीषोमेश्वर्यं	२०	अभिवादनक्रमः	४०-४४
शक्राद्येश्वर्यं	२१	अभिवाद्यानामाशिपः	४५-४९
देवैश्वर्यं	२२-२३	३५ ”	५०-५२
पित्रैश्वर्यं	२४	आर्लिगनक्रमः	५३-५६
देवगंधर्वेश्वर्यं	२५	स्त्रीविषये व्यवस्था	५७-५९
मनुष्यगंधर्वेश्वर्यं	२६	अभिवादनशेषः	६०-६८
चक्रवर्त्येश्वर्यं	२७	३६ ”	६९-७६
जीवन्मुक्तस्य स्वेच्छाविहारः	२९-३५	अत्र प्रायश्चित्तिः	७७-७९
३० ”	३६-५५	अपवादः	८०-८५
कैवल्यमुक्तिः	५६	३७ अर्चनक्रमः	८६
३१ ”	५७-६४	गणेशध्यानं	८७-८८
कर्मविबशः	६५	शिवध्यानं	८९
मुक्तः	६६-६९	विष्णुध्यानं	९०
परमात्मनो नामानि	७०-७२	शक्तेः ध्यानं	९१
ईश्वराणां नामानि	७३-७५	सूर्यस्य	९२
देवतानामानि	७६-७८	कालिकाय	९३
मनुष्यनामानि	७९	ताराद्याय	९४-९५
३२ ”	८०-८३	३८ परशुः	९६
तिरश्चीनानां नामानि	८४-८६	त्सरुः	९७-९८
पदार्थनामानि	८७-९०	अंकुशः	९९
शब्दार्थनिश्चायकं	९१	पाशः	१००
प्रमाणानि	९२-९४	कमलदंडः	१
अभिवादनक्रमः	९४	मूपकः	२
अभिवाद्याः	९५-४	विमिश्रः	३

पृष्ठ	सूत्र.	पृष्ठ.	सूत्र.
तत्र परिभाषा:	४-९	तपः	५८-६१
उपचाराः	१०	स्वाध्यायः	६२-६३
त्रिशूलः	११	४१ ध्यानं	६४-६६
डमरुः	१२	भक्तिः	६७
चक्रं	१३	ईश्वरतोपकृत्	६९-७०
३९ गदा	१४	भक्तिप्रापकं	७१
शंखः	१५	पतनधर्माः	७२-७८
कुरबुद्धा	१६	४२ "	७९-८१
रत्नः	१७-१८	भावनामयी दीक्षा	८२
घंटा	१९	परा भक्तिः	८३
काद्या महाविद्याः	२०-२२	अर्चकः	८४-८६
वादिप्रश्नः	२३-२४	अर्चापीठम्	८७-९०
उत्तरं	२५-३०	शुद्धोदकम्	९१
ब्रह्मणः ध्यान	३१-३४	अर्चनम्	९२-९३
काद्यानां वामाचारसेन्यत्य	३५	अर्हणार्चनम्	९४-९५
४० ध्यानयोगः	३६-३७	४३ दानार्चनम्	९६-९९
यमाः	३८	विनियोगार्चनम्	१००-२
नियमाः	३९	प्रातःकृत्य	३-७
आसनम्	४०	तीर्थवाहनं	८
प्राणायामः	४१	स्नान	९-११
प्रत्याहारः	४२	सूर्यमंडलादावाहनम्	१२-१३
धारणा	४३	शुद्धोदकेन कर्मकरणम्	१४
ध्यानम्	४४	मुद्रायाः कृताकृतता	१५
कर्मयो	४५	४४ आचमनम्	१६
ज्ञानयो	४६	कौपीनादीनि	१७-१८
भक्तियोगः	४७	वस्त्राणि	१९-२३
नियमाः	४८	उपासकानां वस्त्रवर्णाः	२४
हिंसा	४९-५०	आचमनम्	२५-३०
स्तेयम्	५१-५२	४५ "	३१-३५
अनृतम्	५३-५४	कर्माधिकारः	३६
अयाचनम्	५६-५७	अंकनद्रव्याणि	३७-४९

पृष्ठ.	सूत्र.	पृष्ठ.	सूत्र.
संध्या	५०-५२	वस्त्रं	४
नित्यार्चनम्	५३-५४	कौपीनम्	५
४६ देवतासिंहासनम्	५५-५६	गंधर्विदु	६-७
कर्मपरिभाषा	५७-५८-५९	भुक्तसंकरव्यवस्था	८-१०
पात्राणि	६०	५० अक्षतान्	११
शालग्रामप्रशंसा	६२-६५	पुष्पाणि	१२
खंडिले पूजाफलम्	६६-६७	आदर्शं	१३-१४
उदके ”	६८	धूपनं	१५
अग्नौ ”	६९	दीपनं	१६
४७ वायौ	७०	नैवेद्यं	१७-१९
दिशि	७१	मद्यं	२०-२२
आकाशे	७२	स्तोत्रादि	२३
अर्चने संकल्पः	७३-७७	जलं	२४-२५
प्रोक्षणं	७८-८१	तांबूलं	२६
मंत्रपरिभाषा	८२	अत्र परिभाषाः	२७-३३
कवचपरिभाषा	८३-८४	कुंडसंस्काराः	३४
मंत्रोद्धारः	८५-८७	५१ धर्मपालग्रहणं	३५
दीपः	८८	अग्नयः	३६
परिचर्यामंत्रः	८९	लेखाकरणं	३७
४८ ” परिभाषा	९०	अभ्यावाहनम्	३८
आवाहनकल्पना विघ्नेशस्य	९१	विविधाम्निफलम्	३९
” शिवस्य	९२	दीपज्योतिःप्रशंसा	४०
” विष्णोः	९३	स्वङ्गधारणं	४१
” शक्तेः	९४	होमविधिः	४२-४३
” सूर्यस्य	९५	हविः	४४-४६
” काल्याः	९६	पवित्रे	४७-४८
४९ ” ऊहः	९७	५२ उत्पवनं	४९
मंडलार्चनक्रमः	९८	हविःशोधनं	५०-५१
प्रतीकसंपादनम्	९९-१००	हवनपरिभाषा	५२-५३
उपचारभाष्यना	१	वायवः	५४
तर्पणम्	२-३	वैश्वदेवाः	५५

पृष्ठ	सूत्र.	पृष्ठ.	सूत्र
	५६-५८	व्यस्तमंडलजपक्रमः	१९-२०
प्रज्वालनं	५९	नामसहस्रपाठस्तवः	२१-२२
पृथ्व्यः	६०	अर्चनाक्रमसंक्षेपः	२३
परिस्तरणं	६१	निर्माल्यकूपः	२४-२५
आपः	६२	तीर्थनिनयनं	२६-२७
सुचिचतुर्ग्रहणं	६३	"	२८-३०
अभ्याहरणं	६४-६५	५७ वेद्याव्यवस्था	३१
होमः	६६-६७	अर्चनपरिभाषा	३२-३५
५३ अग्निविहारः	६८-६९	प्रयोगविनियोगार्चनम्	३६-३९
होमे पक्षः	७०-७७	लघुः अर्चनविधिः	४०
देवतोच्छिष्टप्रतिपत्तिः	७८	परिभाषाः	४१-४६
हविःप्रतिपत्तिः	७९	५८ देवताभक्तसंबंधः	४७-४९
५४ मंत्रानुकल्पः	८०	ब्रह्मसंस्मृतिकं	५०
द्रव्यानुकल्पः	८१	५९ "	५१-५३
नित्यनियर्त्तनानुकल्पः	८२	ब्रह्मचारी	५४-६२
मंत्रानुकल्पः	८३	गृहस्थः	६३
मतानुसधानानुकल्पः	८४	वन्यः	६४
गुर्वभिवादनानुकल्पः	८५	क्षत्रवैश्यौ	६५
हविःप्रतिपत्तिशेषः	८६-८७	सत्पात्रम्	६६
अग्निकर्मशेषः	८८	अपात्रम्	६७
दक्षिणाव्यवस्था	८९	सत्पात्रालाभे	६८
अपराधक्षमापनानुकल्पः	९०-९५	६० दान प्रतिमाहम्	६९-७१
प्रायश्चित्तिः	९६	गुर्वाल्यगमन	७२
५५ अग्निकार्यं कृताकृतम्	९७-७	गुरुप्रतीक	७३-७८
पूजाशेषः	८-९	राज्ञो मृगया	७९
माला	१०	पुरुषमाहात्म्य	८०
करपर्वमंथी	११	६१ हिंसा	८१-८२
अक्षमयी	१२	भक्ष्यव्यवस्था	८३-८४
पदार्थमयी	१३-१५	हिंसाहिंसा	८५-९०
५६ जपसख्या	१६-१७	मध्याह्नकृत्य	९१
मंडलजपक्रमः	१८	तर्पण	९२
लघु. "			

पृष्ठ.	सूत्र.	पृष्ठ.	सूत्र.
१	ब्रह्मयज्ञः	१३	उत्सवविधिः
६२	ब्राह्मणाय दानं	१४	७१ ,,
	देवभूतपितृमनुष्ययज्ञाः	१५-१७	वामानां ग्रहणमंत्राः
	स्नातकस्य यज्ञाः	१८	वलिदानविधिः
	कालीपूजा	१९	७२ मानुषवधापवादः
	अत्र गाथाः	१००-५	दंडप्रशंसा
६३	,,	६-७	हिंसाविचारः
	मध्याह्नोत्तरकृत्यं	८	वलिदानविधिः
	सायंकृत्यं	९-१०	७३-७४ कालखण्डः
	शयनं	११	दिक्पञ्चः
	सांस्कारिकः क्रमः	१२-२०	आकाशपञ्चः
६४	आपद्धर्मः	२१	सङ्गनामानि
	वाम्युत्तरयोः	२२	वलिदानेतिकर्तव्यता
	कवचसहस्रनामपाठौ	२३	७५-७६ देवताप्रतिष्ठा
	विधिविशेषव्यवस्था	२४	७७ देवताप्रसादसिद्धिजनका-
	देवतादर्शनविधिः	२५-२६	नुष्ठानक्रमः
	प्रतीकम्	२७-३१	स्वगात्रासृग्गलिविधिः
	बहुपूजकाश्चेत्	३२-३३	स्त्रीजन्यवलिविधिः
	निवेदकः	३५-३८	७८ अनुष्ठानकालादिकं
६५	अर्चनविशेषः	३९-४०	अनुष्ठानोत्सर्गस्नानं
	विशेषार्चनकालः	४१	७९ ,,
	विशेषार्चनविधिः	४२-४४-४५-४६	सप्तांगपुरश्चरणजपः
६६	विशेषार्चनेतिकर्तव्यता	४७-५०	चतुरंगं
६७	,,	५०-५५	त्र्यंगं
	पशुयागः	५६-५८	८० त्र्यंगं
६८	,,	५९-६०	कालिकायाः
	राजा चेत्	६१	शवसाधनं
	महायागः	६२	स्त्रीसाधनं
६९	,,	६३-६६	८१ ,,
	सत्रयागः	६७	अष्टस्त्रीसाधनम्
७०	,,	६८-६९	योपिदभावे

श्रृ.	सू.	श्रृ.	सू.
		वांमाचारिणः	२७
लतासाधनम्	७३	उत्तराचारिणः	२९
पापमोचने	७४	युद्धं धर्म्यं	३१-३३
८२ चतुष्पयसाधनम्	७५	पशुबधो गर्हाः	३४-३९
पट्टपात्रसाधनम्	७६	९३ ,,	४०-४४
सुरतसाधनं	७७	वैदिके पशुयागे पशुप्रति-	
श्मशानसाधनं	७८	निधिः	४५-४९
८३ योपाशोधनं	७९	रुधिरानुकल्पः	५०
वेश्यासाधनम्	८०	९४ ,,	५१-५५
सुरतानंदप्रशंसा	८१	हिंसापरिहारः	५६-६०
वध्यबधप्रशंसा	८२	पशुप्रतिनिधिः	६१-७०
कालीमंत्रपुरश्चर्या	८३-८४	९५ ऐश्वर्यधर्माकरणे प्रायश्चित्तं	७२
ईश्वराणामनुष्ठानानि	८५-८७	पारानंदधर्मप्रशंसा	७३
देवताप्रसादकारणं	८८-९३	गौतमकथा	७४-७५
८४ देवताप्रसादकारणं	९४-९७	परशुराम ,,	७६-७७
८५ देवताप्रसादलक्षणानि	९८-१	नाचिकेत ,,	७८
८६ अनंतरं कर्त्तव्यम्	२	९६ घलिकथा	७९
८७ ईश्वरसाक्षात्कारक्रमः	३-६	यमपराक्रमकथा	८१
८८ प्रायश्चित्तक्रमः	७-८	९७ मंडलानि	८२
राजा चेत्	९	तारतम्यभावप्रशंसा	८३
प्रायश्चित्तं	१०	९८ राजधर्मक्रमः	८३
८९ नित्यार्चनस्यानुकल्पः	११-१२	दंडाः	११
देवताप्रसादकामः	१३-१५	घघ्म्य घघविधिः	११
प्रायश्चित्तं	१६	९९ स्त्रीबधो धर्म्यः	११
९० ,, पूर्वांगं	१७	१०० अधीशानियोजना	११
उत्तरांगं	१८-१९	१०१ अपराधिदंडप्रकाशः	११
९१ व्याख्यानक्रमः	२०-२१	शाखाध्ययनफलम्	८४-८५
दीक्षा	२२		
उपदीभोत्तरदीक्षे	२३		

अथ श्रीपारानन्दसूत्रम् ।

श्री ॥ ॐ ॥ अथ परमात्मने नमः ॥

ॐ परमानन्दलोकस्थेभ्यो नमः ॥

ॐ ईश्वरेभ्यो नमः ॥

ॐ मुक्तेभ्यो नमः ॥

ॐ तपसे नमः ॥ .

ॐ अथातः परमानन्दं व्याख्यास्यामः ॥ १ ॥

एकः परमात्मा ॥ २ ॥

ईश्वराः सप्त ॥ ३ ॥

केचित्पण्डिच्छन्ति ॥ ४ ॥

केचित्पञ्च ॥ ५ ॥

असंख्या जीवाः ॥ ६ ॥

तत्र परमात्माज्ञा सर्वतो व्याप्ता ॥ ७ ॥

तत ईश्वराज्ञादरतो व्याप्ता ॥ ८ ॥

ततो जीवाज्ञादरतो व्याप्ता ॥ ९ ॥

तस्मादाशिष्ठेन बलिष्ठेन द्रदिष्ठेन राज्ञा धर्मपालने भवितव्यम् ॥ १० ॥

अकुर्वन्धर्मपालनं नरकं संपद्यते ॥ ११ ॥

जीवानां तिस्रो गतयः ॥ १२ ॥

नरकः ॥ १३ ॥

स्वर्गः ॥ १४ ॥

ऐश्वरो लोकः ॥ १५ ॥

पार्प कुर्वन्तो नरकम् ॥ १६ ॥

पुण्यं कुर्वन्तः स्वर्गम् ॥ १७ ॥

ऐश्वरमुपासनं कुर्वन्त ऐश्वरं लोकम् ॥ १८ ॥

नास्तिकानां वेदाप्रामाण्यवादिशास्त्रोक्तनिष्ठयानुष्ठिता धर्मा वेदप्रामाण्यवादीनि
मतानि प्रवेशयन्ति ॥ १९ ॥

इति पारानन्दसूत्रे प्रथमादिकं संपूर्णम् ॥ १ ॥

ॐ आस्तिकानां वेदप्रामाण्यवादीनि शास्त्राणि द्विविधानि ॥ २० ॥

संस्कारप्रतिपादकानि ॥ २१ ॥

मतप्रतिपादकानि ॥ २२ ॥

इतिकर्तव्यताकलापप्रतिपादकानि संस्कारशास्त्राणि ॥ २३ ॥

जगज्जीवेश्वरपरमात्ममुक्त्यादिप्रतिपादकानि मतशास्त्राणि ॥ २४ ॥

अथ तैर्यदि द्वितीये जन्मनि प्रवेशिता ॥ २५ ॥

समानवर्णेऽनुलोमवर्णे प्रतिलोमवर्णे वा ॥ २६ ॥

तत्रास्तिकसंस्कारप्रतिपादकोक्तैस्ते जीवाः सस्त्वियन्ते ॥ २७ ॥

संस्तृतास्ते मतप्रतिपादकानि सपद्यन्ते ॥ २८ ॥

केचित्संस्कृता एव संस्कारशास्त्रोक्तान्धर्मान्कुर्वन्त कुर्वन्तस्तिष्ठन्ति ॥ २९ ॥

तस्मिन्नेव जन्मनि भवानि निविशन्ति द्वितीये वा ॥ ३० ॥

संस्कारशास्त्रोक्त धर्मं मतशास्त्रोक्ता भावना कुर्वन्त कुर्वन्त पारानन्दं मत
सपद्यन्ते ॥ ३१ ॥

तस्मिन्नेव जन्मनि द्वितीये वा ॥ ३२ ॥

पारानन्दे मते त्रयो मार्गाः ॥ ३३ ॥

दक्षिणः ॥ ३४ ॥

वामः ॥ ३५ ॥

उत्तरः ॥ ३६ ॥

त्रिष्वपि मार्गेष्वेव दीक्षा ॥ ३७ ॥

त्रिष्वेकेनैव मार्गेण परा मुक्तिं लभन्ते ॥ ३८ ॥

क्रमेण केचिदिच्छन्ति । तथैव गायामुदाहरन्ति ॥ ३९ ॥

दक्षिणादुत्तमं वामं यामादुत्तरमुत्तमम् ।

उत्तरादुत्तमं किञ्चिन्नैव ब्रह्माण्डमण्डलं इति ॥ ४० ॥

अथ तल्लक्षणानि वक्ष्यामः ॥ ४१ ॥

आद्यः श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तः ॥ ४२ ॥

द्वितीयः श्रुत्यागमाम्यामुक्तः ॥ ४३ ॥

तृतीयः श्रुतिगुरुवाक्याभ्यामुक्तः ॥ ४४ ॥

परमात्मवाक् श्रुतिः ॥ ४५ ॥

ईश्वरवागागमः ॥ ४६ ॥

तदेव तन्त्रम् ॥ ४७ ॥

ऋषिवाक् स्मृतिः ॥ ४८ ॥

व्यासवाक् पुराणम् ॥ ४९ ॥

जीवन्मुक्तस्य स्वगुरोर्मन्त्रदातुर्वाग्गुरुवाक्यम् ॥ ५० ॥

अथेश्वरान् वक्ष्यामः ॥ ५१ ॥

अचिन्तैश्वर्ययुक्ता परमात्मध्यानतत्परा ॥ ५२ ॥

सर्वानिव शब्दान्साक्षिकान्मन्यामहे ॥ ५३ ॥

क्वचिद्यौगिकानपीच्छन्ति ॥ ५४ ॥

तत्तदीश्वरशक्त्यायुधवाहनालकारास्तदात्मकानेवैक इच्छन्ति ॥ ५५ ॥

पृथक् पृथक् इच्छन्ति ॥ ५६ ॥

दिव्येऽपि बहुधा ॥ ५७ ॥

अनाद्यनन्तास्तत्तदीश्वरायुधालकारा ॥ ५८ ॥

साद्यनन्तानि तत्तदीश्वरलोकवासिना शरीराणि ॥ ५९ ॥

सादिसान्तास्तत्तदीश्वराणां लोका ॥ ६० ॥

अथ दीक्षया दीक्षितो यः यमुपासते तं तमीश्वरं गत्वा न स पुनरावर्तते ।

न स भूयः संसारं संपद्यते ॥ ६१ ॥

स्वस्वैश्वर्यगमनं मुक्तिः ॥ ६२ ॥

स्वै स्वैर्भक्तवैरैः सार्धं यदीश्वराः परमानन्दलोकं प्रविशन्ति सा परा मुक्तिः ॥ ६३ ॥

तस्मादवश्यं कामिनीन्यायेनैकमीश्वरं मनसा निश्चिन्त्य तत्तदीश्वरमग्नदीक्षितो भूत्वैश्वर-

दर्शने यतितव्यम् ॥ ६४ ॥

कामिनीन्यायं च वक्ष्यामः ॥ ६५ ॥

पद्मरूपा सुररूपा सुयौवना सुवेपा खलकृता सुवस्त्रा सुपराक्रमा क्वचिदेत-

द्विशेषणैर्विशिष्टास्तान् गता न च तान्सर्वानेवोपभोक्तुं समर्था तस्मात्तेष्वेकमेवाश्रयेदेव

न्यायः ॥ ६६ ॥

सत्कृतं सगानवर्णजोऽनुलोमवर्णजो वा ॥ ६७ ॥

ब्रह्मविष्णुशिवसूर्यगणेशशक्तिभैरवाश्चेश्वराः ॥ ६८ ॥

एके ब्रह्माणं जीवं मन्यन्ते ॥ ६९ ॥

एके माहेशाशं भैरवमिच्छन्ति ॥ ७० ॥

एतेष्वेकं मनसा निश्चिन्त्य परमानन्दमतस्य ब्राह्मणं दीक्षार्थं व्रजेत् ॥ ७१ ॥

स गुरुस्तं सत्कृतमाश्रमिणं ज्ञात्वा किमर्थमागतोऽसीति परिपृच्छेत् ॥ ७२ ॥

परानन्दमस्यन्यमतिनं दीक्षयेत् ॥ ७३ ॥

अन्यमती परानन्दमतिन न दीक्षयेत् ॥ ७४ ॥

ब्राह्मण पारानन्द एव पारानन्दमते सर्वान्वर्णिनश्चाश्रमिणश्च दीक्षयेत् ॥ ७५ ॥

नान्यो वर्णो दीक्षितु समर्थ ॥ ७६ ॥

पृष्ट स वदेत्पारानन्दमते दक्षिणाचारेऽमुकमन्नदीक्षितो भवितुमागतस्त्वां मां दीक्षयोपदिश च ॥ ७७ ॥

अथातः पारानन्दमतदीक्षां व्याख्यास्यामः ॥ ७८ ॥

चतुर्विंशतिवासराणां द्वादशनासराणां पद्मासराणां द्वौ वासरो वा एक वासर वा दीक्षया युक्त समानवर्णजोऽनुलोमवर्णजो वा ॥ ७९ ॥

ब्रह्मवन्धु श्रद्धधानोऽनधिकारी शास्त्राणां साक्षादीक्षा कर्तुमसमर्थो भावनामय्या दीक्षया दीक्षितो भवेत् ॥ ८० ॥

इतः पारानन्दोऽहं पारानन्दाननुचरिष्यामीति ॥ ८१ ॥

पारानन्दब्राह्मणविद्वन्मुखनिर्दिष्टमन्न ईश्वराद्गृहीत एव संभाव्य तत आसिद्धिं जपेदेव • भावनामय्या दीक्षया दीक्षित साक्षादीक्षितान्परिचरेत्कर्मवाङ्मनोभिरर्थं प्राणैरपि ॥ ८२ ॥

एवमुक्त एव निर्दिशेत् ॥ ८३ ॥

धौताङ्घ्रिपाणिराचान्त उपविष्ट उदङ्मुख ॥ ८४ ॥

अमुकवर्ण्यमुकगोत्री ॥ ८५ ॥

अमुकवेद्यमुकाश्रम्यमुकयज्ञपर्यन्तयाजी वा ॥ ८६ ॥

पारानन्दे दक्षिणाचारे अमुकमन्त्रे अमुकदैवते अमुकगुर्वनुज्ञातो दीक्षां करिष्य इति ॥ ८७ ॥

एव सकल्प्य ॥ ८८ ॥

मौनी निराहारी फलाहारी वा जितेन्द्रिय केशाद्यवपनकार्यकार्यां स्नेहरतत्परो निराशीर्निर्नमस्कार ॥ ८९ ॥

स्नेहरचिह्नचिह्नितो भवेत् ॥ ९० ॥

वैष्णव धीतवासा पीतमाल्यानुलेपन पीतमुवर्णाभरणो ललाटे गदा शिरसि विष्णुपद वामबाहुमूले शङ्खो दक्षबाहुमूले चक्र हृदयविन्दमेव चिह्नचिह्नितो भवेत् ॥ ९१ ॥

ललाटे० ति०' ॥ ९२ ॥

कौशिकीभक्तो रक्तवासा रक्तमाल्यानुलेपनो रक्तमुवर्णाभरणो ललाटे खट्वा शिरसि कौशिकीपद वामबाहुमूले घण्टा दक्षबाहुमूले त्रिशूल हृदयविन्दमेव चिह्नचिह्नितो भवेत् ॥ ९३ ॥

ललाट एकमेव चिह्नमन्यत्र चतुर्षु बिन्दूनेक इच्छन्ति ॥ ९४ ॥

कौशिक्येवकाद्या महाविद्या ॥ ९५ ॥

सोरो रक्तवासा रक्तमाल्यानुलेपनो रक्तसुवर्णाभरणो ललाटादिपञ्चसु बिन्दव एव चिह्नचिह्नितो भवेत् ॥ ९६ ॥

शैव श्वेतवासा श्वेतमाल्यानुलेपन श्वेतरजताभरणो ललाटे त्रिशूल शिरसि शिव-
पद दक्षबाहुमूले परशुर्वाभवाहुमूले डमरुर्द्वारविन्दमेव चिह्नचिह्नितो भवेत् ॥ ९७ ॥

वा भस्मनाच्छन्न ॥ ९८ ॥

ललाटे० ति० ॥ ९९ ॥

माणपो रक्तवासा रक्तमाल्यानुलेपनो रक्तसुवर्णाभरणो ललाटेऽङ्कुशो दक्षबाहुमूले
परशुर्वाभवाहुमूले पाशो हृदि कमल शिरसि गणपपदमेव चिह्नचिह्नितो भवेत् ॥ १०० ॥

ललाटे० ति० ॥ १ ॥

सर्वेषामेवेश्वराणां बिन्दवश्चिह्नानि तस्मात्सर्वे ललाटादिपञ्चसु बिन्दुभिरेव वा चिह्निता
भवेयुः ॥ २ ॥

आभरणानि वक्ष्यामः ॥ ३ ॥

नाभिलम्बिन्युदरलम्बिनी हृदयलम्बिनी वा माला ॥ ४ ॥

हस्तयोर्वलये ॥ ५ ॥

कर्णयोः कुण्डले ॥ ६ ॥

दक्षानामिकायामङ्गुलीयकम् ॥ ७ ॥

इति पारानन्दसूत्रे द्वितीयमाह्निकम् ॥ २ ॥

ॐ चतुर्विंशत्यादिपक्षेषु यथापक्ष दीक्षां निर्वर्त्य कृतप्रातर्नित्यक्रियस्य गुरोः प्रातः
पादयो पतेत् ॥ ८ ॥

गुरुरिम मन्त्रमुच्चारयेत् ॥ ९ ॥

ॐ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते शिष्यसाध्यं तु साधयेति ॥ १० ॥

इत्युक्त शिष्य उत्थाय तिष्ठेत् ॥ ११ ॥

प्रत्यङ्मुख उदङ्मुख शिष्य तदिष्टमन्त्र उपदिशेत् ॥ १२ ॥

मन्त्र ग्राहयित्वा गुरूर्जलग्णरूप धृत्वा मन्त्र जप्त्वा शिष्यमुखे निक्षिपेत् ॥ १३ ॥

निगिरन्नेन शिष्यो मन्त्र गृहीयात् ॥ १४ ॥

एष ब्राह्मणोपदेशक्रमः ॥ १५ ॥

क्षत्रधेन्मन्त्र ग्राहयित्वा उपदिशेदक्षिणे वर्णे ॥ १६ ॥

“ वैश्यश्चेन्मन्त्रं ग्राहयित्वा तदुत्तरं तदक्षरं तदुत्तरं तदक्षरमिति निर्देशेनोपदिशेदक्षिणे कर्णे ॥ १७ ॥

शूद्रश्चेन्मन्त्रं लिखित्वाङ्गलिपुटे दद्यात् ॥ १८ ॥

ब्राह्मणक्षत्रवैश्येषु मन्त्रं श्रौतं पौराणं वा ॥ १९ ॥

शूद्रानुलोमजेषु पौराणमेव ॥ २० ॥

त्रयाणां वर्णानां यत्रकुत्राश्रमिणः ब्राह्मणो यत्रकुत्राश्रमी गुरुः ॥ २१ ॥

ब्राह्मणो ब्राह्मणादुत्तराश्रमस्थान्मन्त्रं गृहीयात् ॥ २२ ॥

समानाश्रमस्थाद्वा ॥ २३ ॥

गुरोः पादयोर्दण्डवत्पतित्वा ॥ २४ ॥

धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि पारानन्दमतेऽमुकाचारेऽमुकेश्वरेऽमुके मन्त्रे यदीक्षितस्त्वत्त इति ॥ २५ ॥

ततो गुरुरीपल्लहस्योत्थाप्य पारानन्दं मतं मतधर्माश्चोपदिशेत् ॥ २६ ॥

आचार्यशब्दान्तं नाम शिष्ये विदध्यादाधे ॥ २७ ॥

स्वनाम कथयेच्च ॥ २८ ॥

स्वस्मिन्गुरुस्थापितविदितनामा संस्कारशास्त्राभिवादनक्रमेणाभिवाद्य पारानन्दमताभिवादनक्रमेणाभिवादयेत् ॥ २९ ॥

ततो गुरुः श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तान् पारानन्दाविरुद्धान्धर्मान्दक्षिणः पारानन्दः कुर्यादित्युपदिशेत् ॥ ३० ॥

एष पुरुषश्चतुर्भिरनुज्ञाप्यो भवति ॥ ३१ ॥

मातृपितृगुरुर्देवतैरिति ॥ ३२ ॥

उत्पत्तितः प्रागुपनयनान्मातृप्रेष्यो भवति ॥ ३३ ॥

उपनयनतः प्राञ्चद्वीक्षायाः पित्रानुज्ञाप्यो भवति ॥ ३४ ॥

मग्नदीक्षातः प्राग्देवतासाक्षात्काराद्गुर्वनुज्ञाप्यो भवति ॥ ३५ ॥

देवतासाक्षात्कारतो देवतानुज्ञाप्यः प्राक्परायुक्तेर्भवति ॥ ३६ ॥

तस्माद्गुर्वनुज्ञातो विहरेत् ॥ ३७ ॥

सर्गेभ्यः परो गुरुर्गुरोः परो मन्त्रो मन्त्रात्परा देवता देवतायाः परः परमात्मेति भावयेत् ॥ ३८ ॥

मन्त्रार्थं गुरुराश्रितो देवतार्थं मन्त्र आश्रित इति भावयेत् ॥ ३९ ॥

गुरोः प्रकाशो देवतायाश्च प्रकाशः कार्यः ॥ ४० ॥

ततो मन्त्रः कण्ठकृपादूर्ध्वमानीतः सिद्धिं कुर्यात् ॥ ४१ ॥

ओष्ठपुटाद्वहिर्निष्कासित सिद्धिं हन्यात् ॥ ४२ ॥

खेष्टेश्वरः खेष्टमन्त्रः ॥ ४३ ॥

तस्मात्सर्वथा गोप्य ॥ ४४ ॥

शिष्यादन्यत्र ॥ ४५ ॥

शासितु योग्य, शिष्यः ॥ ४६ ॥

सर्वाणि शास्त्राणि दृष्ट्वा स्वशास्त्रे शिष्यते यस्य मतिः स शिष्यः ॥ ४७ ॥

शिष्टेभ्यः स्वाचारेण मुद प्रकर्षेण यच्छति स शिष्यः ॥ ४८ ॥

पुण्यपापयोः शैथिल्यं याति स शिष्यः ॥ ४९ ॥

शैष्ट्येणेश्वर धर्मं यतति स शिष्यः ॥ ५० ॥

गुरोः प्रकाशनं मन्त्रेश्वरयोगोपनमिच्छन्ति ॥ ५१ ॥

मन्त्रगुरोर्गोपनं केचित् ॥ ५२ ॥

गुरुमन्त्रेश्वराणां गोपनमिच्छामः ॥ ५३ ॥

मन्त्रगोपनं सर्वेऽनुमन्यन्ते ॥ ५४ ॥

श्रीगुरोराचार्यस्य पादपद्मं यस्या दिशि विराजते तस्यै दिशि नमस्कुर्यात्प्रतिदिनं त्रिसंध्यम् ॥ ५५ ॥

स यदि प्रेतः स्याच्चेदुत्तरस्या दिशि तं विभाव्य नमस्कुर्यात् ॥ ५६ ॥

स स्वच्छन्दः यदि गतः स्याद्वा ॥ ५७ ॥

ध्यानमूलं गुरुर्मन्त्रमूलं गुरुर्मतमूलं गुरुराचारमूलं गुरुस्तस्मात्सर्वथा सिध्यर्थं भक्तिसंयुतैः शिष्यैर्गुरुः सेव्यः ॥ ५८ ॥

भोगस्वर्गापवर्गकाक्षिणा भक्तिरेवैकं पन्थाः पन्था इति श्रुतिः ॥ ५९ ॥

सस्काराचारे दक्षाचारे वामाचारे उत्तराचारे गुरुरेव परायणः गुरुर्मार्गप्रदर्शकस्तस्मात्सर्वथा मान्यं पूज्यं तोष्यः ॥ ६० ॥

महापातकानि दहति पुण्यानि विवर्धयति इति ईश्वरः नेत्रमार्गमानयति तस्मै विश्वासाय नमः ॥ ६१ ॥

विष्णुशिवादय ईश्वरा इन्द्रादयो देवा मुनयो योगिनस्तुष्टा भवन्ति गुरौ तुष्टे ॥ ६२ ॥

कुर्वन्त्यस्मिंश्चानुग्रहम् ॥ ६३ ॥

मथित्वा ज्ञानमन्त्रेण वेदागममहार्णवम् ॥

पारानन्द(गुरु)मतं शुद्धं रसज्ञेन मयोद्धतमिति ॥ ६४ ॥

विद्वांसः सर्वान् धर्मान्ज्ञानागुरुमतानि च ॥

पारानन्दान्धर्मन्यारानन्दमतं पारानन्दगुरोर्मुखाच्छ्रुत्वानुष्ठेयं चानुसंधेयम् ॥ ६५ ॥

शैवः शिवं पितृवत्परिचरेद्विष्णवादीनीश्वरौश्चतुरः पितृव्यवधमादीन्विन्धुवत्तद्भक्तान्पि-
तृव्यपुत्रवत्तान्ययायोग्यं परिचरेत् ॥ ८६ ॥

एवं परस्परम् ॥ ८७ ॥

होमादिपूत्तरक्तवन्तेषु वधार्थं यज्ञेषु ॥ ८८ ॥

यावन्तः पशवस्तावन्तः प्रतिकृतयः ॥ ८९ ॥

स्वैश्वरचिह्नोपर्यन्यचिह्नं न धार्यम् ॥ ९० ॥

ऋते पूजावशिष्टात् ॥ ९१ ॥

तत्प्रोक्ष्य वा ॥ ९२ ॥

स्वेष्टार्चाशिष्टोपर्यन्यार्चाशिष्टं न धार्यम् ॥ ९३ ॥

ईशानां परस्परं ग्रस्तहृदयत्वात्तत्प्रोक्ष्य धार्यमित्येके ॥ ९४ ॥

नान्यैशचिह्नं धारयेत् ॥ ९५ ॥

नान्येशोपवासमुपवसेत् ॥ ९६ ॥

परस्परं ग्रस्तहृदयत्वादुपवसेदेके ॥ ९७ ॥

नान्येशमर्चयेत् ॥ ९८ ॥

अर्चयेदेके ॥ ९९ ॥

अनीहः समर्चयेत् ॥ २०० ॥

अन्येशानभ्यर्च्य खोपास्ये भक्तिमीहेत्तेभ्यः ॥ १ ॥

खोपास्याद्दर्शनम् ॥ २ ॥

खोपास्यदर्शनं जीवन्मुक्तिः ॥ ३ ॥

जीवन्मुक्तो न कर्ममिलिष्यते पुण्यैः पापैर्वा ॥ ४ ॥

न स पुनरावर्तते । न स भूयः संसारं संपद्यते ॥ ५ ॥

तस्मात्तद्दर्शनं यतितव्यम् ॥ ६ ॥

ज्ञानी भक्तो भवेत् ॥ ७ ॥

आर्तजिज्ञास्वर्याग्निज्ञानिन उदारास्तत्रेशस्य ज्ञानी भक्त एव परमात्मलोकमाप्नोति

ब्रह्मविदामोति परमिति शब्दात् ॥ ८ ॥

नित्यानि विहितानि कर्माणि तदनुकुर्यात् ॥ ९ ॥

तस्मै समर्पयेत् ॥ १० ॥

ध्यानयोगेन भक्तियोगेन कर्मयोगेन ज्ञानयोगेन स्वनेत्रमार्गमानयेत्तम् ॥ ११ ॥

अथ विशेषतः ॥ १२ ॥

ब्रह्मचारी ज्ञानयोगेन श्रुतितन्त्रस्मृतिपुराणानाम् ॥ १३ ॥

गृही कर्मयोगेन ॥ १४ ॥

वन्यो भक्तियोगेन ॥ १५ ॥

त्यागी ध्यानयोगेन ॥ १६ ॥

सर्वे योगाश्चतुर्विधाः ॥ १७ ॥

भक्तियोगः सर्वेभ्यो गरीयान् ॥ १८ ॥

अचिन्त्यं तत्सामर्थ्यम् ॥ १९ ॥

तस्य कोन्यधिकारीत्यत्र मुनयोऽपि मोहं जग्मुः ॥ २० ॥

स्वप्राणत्यागं विहितं कुर्वन्ति ॥ २१ ॥

कृते महानभ्युदयः ॥ २२ ॥

इति पारानन्दसूत्रे तृतीयमाह्निकम् ॥ ३ ॥

ॐ विघ्नेशस्य त्रिमिराचारैश्चतुर्मिराश्रमैर्वर्णैश्च सेव्यत्वम् ॥ २३ ॥

एवमेव त्रयाणाम् ॥ २४ ॥

द्वितीयाचारसेव्यत्वं नास्तीत्येके ॥ २५ ॥

कौशिक्याख्यस्य रूपस्याद्याचाराद्याश्रमसेव्यत्वम् ॥ २६ ॥

समावृत्तो न सेवेत कौशिक्याख्यं रूपम् ॥ २७ ॥

वीर्यधारणसामर्थ्याद्विजः सेवितुमर्हति ॥ २८ ॥

ऋते स्वप्नरोगाभ्यां वीर्यं स्वल्पपतितो भवेत् ॥ २९ ॥

स्त्रीणां कामाविर्मानकरं रूपं न पश्येत् ॥ ३० ॥

कामाविर्भावकरं सुवर्णं सुगृहं सुगन्धं सुगानं यद्यत्तत्तत्पजेत् ॥ ३१ ॥

कामाविर्भावकरं देवालयगमनमपि त्यजेत् ॥ ३२ ॥

योऽहिंस्य इव स्त्रीभ्यो विभेति स्त्रीण्येभ्यश्च स एवोपास्ते ॥ ३३ ॥

तस्मादूर्ध्वरेतसा ब्रह्मचारिणा भोक्त्राद्युतेनैषा महाविषा सेव्याऽऽमरणादादेवतासा-
क्षात्परतः ॥ ३४ ॥

कौशिकीदीक्षितो न समावृत्तो भवेत् ॥ ३५ ॥

पतितः काल्यादिरूपदीक्षितः समावृत्तो भवेत् ॥ ३६ ॥

विवाहिता न सेवेत कौशिक्याख्यं रूपम् ॥ ३७ ॥

वीर्यधारणसामर्थ्याद्विजः सेवितुमर्हति ॥ ३८ ॥

ऋते स्वप्नरोगाभ्यां वीर्यं स्वल्पपतिता भवेत् ॥ ३९ ॥

पुंसां कामाविर्भावकरं रूपं न पश्येत् ॥ ४० ॥

कामाविर्भावकरं सुवर्णं सुगृहं सुगन्धं सुगानं यद्यत्तत्तत्पजेत् ॥ ४१ ॥

योऽहिंस्य इव पुरुषेभ्यो विभेति स्त्रीणिभ्यः पुरुषसङ्गिनीभ्यश्च सौमनास्ते ॥ ४२ ॥

तस्मादूर्ध्वरेतस्या कौमारव्रतधारिण्यैषा महाविद्या सेव्याऽऽमरणादादेवतासाक्षा-
त्कारतः ॥ ४३ ॥

कौशिकीदीक्षिता न विवाहिता भवेत् ॥ ४४ ॥

पतिता तद्वत् ॥ ४५ ॥

न सा विवाहं कुर्यात् ॥ ४६ ॥

कालिका तारा महाविद्याद्यरूपाणां विघ्नेशादिवत् ॥ ४७ ॥

यथा घृतमध्याः पुत्तलिकायाः सर्वाण्येवाङ्गानि घृतमयानि ॥ ४८ ॥

एवमानन्दमयं सर्वमानन्दस्य ॥ ४९ ॥

विघ्नेशस्य पुष्टिः शक्तिः पाशाङ्कुशाद्यायुधानि वक्षोहाराद्याभरणानि आखुवाहन-
मित्येतद्विघ्नेशमयमेके ॥ ५० ॥

नैके ॥ ५१ ॥

अनाद्यनन्तदिव्यशरीरिणमीशमुक्ता वैषम्यमपीच्छन्ति ॥ ५२ ॥

विष्णोर्लक्ष्मीः शक्तिः शङ्खचक्राद्यायुधानि वनमाज्याभरणानि गरुडो वाहन-
मित्येतद्विष्णुमयमेके ॥ ५३ ॥

नैके ॥ ५४ ॥

अनाद्यनन्त० ति ॥ ५५ ॥

शिवस्य पार्वती शक्तिर्दमरुत्रिशूलाद्यायुधानि मुण्डमालाद्याभरणानि वृषो वाहन-
मित्येतच्छिवमयमेके ॥ ५६ ॥

नैके ॥ ५७ ॥

अनाद्यनन्त० ति ॥ ५८ ॥

सूर्यस्य सज्ञाशक्तिः शङ्खश्चक्रमायुधं कुण्डलाद्याभरणानि हययुगप्रयो वाहनमित्येत-
त्सूर्यमयमेके ॥ ५९ ॥

नैके ॥ ६० ॥

अनाद्यनन्त० ति ॥ ६१ ॥

कौशिक्याश्चण्डिका शक्तिः खड्गाद्यायुधानि पङ्कजस्रकुण्डलाद्याभरणानि सिंहो
वाहनमित्येतत्कौशिकीमयमेके ॥ ६२ ॥

वाहनत्रैके ॥ ६३ ॥

अनाद्यनन्त० ति ॥ ६४ ॥

काल्याः कुरुकुलाशक्तिः खड्गमायुधं मुण्डमालाद्याभरणं स एव वाहनम् । महा-

विद्यायाः बाला शक्तिर्धनुर्वाणायुधं मालाद्याभरणानि स एव वाहनं । तस्मात्कालिकातारामहा-
विद्याद्यानि रूपाणि पृथक् पृथग्विधिना परिचर्य पृथक् पृथक् साक्षात्कारांश्च संपाद्य कौशिकी-
लोकमेव संपद्यन्ते ॥ ६५ ॥

नारसिंहा काष्ण्णा यथा वैष्णवं लोकम् ॥ ६६ ॥

अथाद्याचारे ॥ ६७ ॥

दीक्षितो दीक्षाधर्मानुत्सृज्य स्नात्वा स्वगृहं गत्वा दीक्षितान् ब्राह्मणान् सदैवतौंश्च
सतीर्थ्यांश्चान्यमतिनो ब्राह्मणान् विद्यानिष्ठातौंश्च भोजयित्वा तदवशिष्टान्धसोऽमृतस्य मुखेन
मुखेन प्रसितुं योग्यान् षोडशभ्रासान् गृहीत्वोदगग्रे कुशसंस्तरे ध्यायन्तीशं जपन्मन्त्रमहः-
शेषं नीत्वा संव्यामुपास्याग्नीनुपास्यामुक्त्वा तस्मिन्नेव संस्तरे स्वपेत् ॥ ६८ ॥

यदि दुःखमं पश्येत्प्रातर्नियमान्ते गुरवे पङ्कजमर्पयेत्ताम्रं वा ॥ ६९ ॥

अर्पितपङ्कजस्य शिष्यस्य दुःखमं सुखममुपजायते ॥ ७० ॥

निद्रालय उत्थाय गुरुमन्त्रेभ्यरानन्यच्च सर्वान्व्यात्वा प्रणम्य स्नानाङ्कनकयचपठनार्च-
नसप्तमस्तमप्रडलजपदिव्यसहस्रनामपाठरूपानैश्वर्यौंश्च निर्वर्त्य गुरुगृहं गत्वामिवाद्य ततः
स्वच्छन्दं विहरेत् ॥ ७१ ॥

पर्वसु विशेषार्चनम् ॥ ७२ ॥

विशेषार्चनं कृताकृतमेके ॥ ७३ ॥

एतन्निर्वर्तनं यावज्जीवं निर्वर्तयेत् ॥ ७४ ॥

निर्वर्तनं दीक्षितोऽनिर्वर्त्य स्यानुमिच्छति यः स नरकं याति सौमरेषु जायते ॥ ७५ ॥

योऽग्निहोत्रमुत्सृज्याविधिना स्वच्छन्दं विहरति तत्पापेन समं वाऽसमम् ॥ ७६ ॥

महापापैः समं वाऽसमम् ॥ ७७ ॥

तस्मादीक्षितोऽप्रमादी नित्यनिर्वर्तनं निर्वर्तयेत् ॥ ७८ ॥

श्रुतिस्मृतिपुराणान्यभ्यसेत् ॥ ७९ ॥

तद्विदध पूजयेत् ॥ ८० ॥

स्वस्ववर्णाग्रमाचारः सेव्यस्तदनुधीमता ॥ ८१ ॥

यत्र वर्णाश्रमे दीक्षितस्तत आग्रमान्तरं न निविशेत् ॥ ८२ ॥

निमिष्टः पापीयान्भरति ॥ ८३ ॥

दक्षाचारदीक्षितो निविशेदेके ॥ ८४ ॥

स यामोत्तरयोर्न प्रविशेदेके ॥ ८५ ॥

प्रविशेदिति केचित् ॥ ८६ ॥

आपाचारदीक्षित आपाचारे दीक्षयेत् ॥ ८७ ॥

द्वीबादीन दीक्षयेत् ॥ ८८ ॥

अदीक्षिताय यो दद्यान्मन्त्रं वा मार्गमुत्तमम् ॥

स पतेन्नरके घोरे वर्षाणामयुतं समा इति ॥ ८९ ॥

यथा ह्यनुपनीताय कन्यां दद्याद्विमूढधीः ॥

तथा ह्यदीक्षितायैव ददन्मार्गं पतेद्गुरुरिति ॥ ९० ॥

दक्षाचारी दक्षाचारमन्त्रेषु सर्वदेयताकेष्वधिकृतो भवति ॥ ९१ ॥

ययैकवेदोपनीतः सर्ववेदेषूपनीतो भवति ॥ ९२ ॥

अभावे गुरोः प्रतिमातः ॥ ९३ ॥

शालिग्रामादिप्रतिमायामीशमावाह्यासनं दत्त्वा पारानन्दशास्त्रज्ञातविधिस्ततः सर्वं विभाव्य दीक्षां यथापक्षं निर्वर्त्य यथावर्णमुपदेशं विभाव्य ततः शिष्टैरुपचारैः पाद्याद्यैरुप-
चर्येशं विसृज्य यथाशास्त्रं नित्यनिर्वर्तनं निर्वर्तयेत् ॥ ९४ ॥

अयं विधिराद्याचार एव नान्यत्र ॥ ९५ ॥

वामाचारो द्विप्रकारो मध्यमोत्तममेदतः ॥

मघमैथुनमुद्राभिर्युक्तोऽसाबुत्तमः स्मृत इति ॥ ९६ ॥

मघमांसमत्स्यमुद्रामैथुनैर्युक्तो मध्यमः ॥ ९७ ॥

पारानन्दस्याष्टविधहिंसनाभावान्मध्यमं पारानन्दो वर्जयेत् ॥ ९८ ॥

पारानन्दैरुत्तमः सेव्यः ॥ ९९ ॥

पारानन्दाः ॥ १०० ॥ ३ ॥

यद्यन्यमतिश्रीचक्रं व्रजेयुः ॥ १ ॥

मांसं मूर्मां प्रणम्य न गृह्णीयुः ॥ २ ॥

येषां वर्णानां दक्षेऽधिकारस्तेषामेव वामतः ॥ ३ ॥

सूर्यसंस्तम्भनप्रवाहप्रवर्तनादसिद्धिमतः पारानन्दाद्ब्राह्मणात्पारानन्दवामाचारदीक्षितो भवेत् ॥ ४ ॥

यथापक्षं निर्वर्तितदीक्षाय शिष्याय पूर्वोक्तं यथावर्णं मन्त्रमुपदिशेत् ॥ ५ ॥

मतं मतधर्मांश्चोपदिश्य श्रुतितन्त्रोक्तान् पारानन्दाविरुद्धान् धर्मानाचरेदित्युप-
दिशेत् ॥ ६ ॥

स्वनाम कथयेच्च ॥ ७ ॥

नाथशब्दान्तं नाम शिष्ये विदध्याद्वितीये ॥ ८ ॥

स्वविदितनामा गुह्यमभिवादयेत् ॥ ९ ॥

शिष्टं व्याख्यातम् ॥ १० ॥

ब्रह्मक्षत्रवैदेषु श्रौतं तान्त्रं वा ॥ ११ ॥

तदितरेषु तान्त्रमेव ॥ १२ ॥

चतुर्वीजं ब्राह्मणानां क्षत्रियाणां त्रिवीजकम् ॥

मघ्नं द्विवीजं वैश्यानां शूद्राणां त्वेकवीजकमिति ॥ १३ ॥

क्रमत्रयेऽधिकारी स्याद्वेदद्वस्तुसंस्कृतः ॥

स्मृतिसंस्कारभागेन चाचारान् क्रमितुं क्षम इति ॥ १४ ॥

ब्रह्मक्षत्रौ वैश्यशूद्रौ नान्यसंस्कारमर्हतश्च ॥ १५ ॥

नाचारान् क्रमितुं योग्यश्चान्यशास्त्रसुसंस्कृत इति ॥ १६ ॥

एकाक्षरं सर्वेपात्रेवेति केचित् ॥ १७ ॥

दक्षाचारी मृते गुरौ कृतप्रयत्नोऽप्यनुद्भूतसिद्धिर्वामाचारं प्रविशेत् ॥ १८ ॥

कृतप्रयत्नोऽप्यनुद्भूतसिद्धिरीपद्भसितदक्षाचारी गुर्वाङ्गसो वा ॥ १९ ॥

वामाचारी पारानन्ददक्षाचार्याङ्गसस्तच्छिष्यं वामाचारे दीक्षयेत् ॥ २० ॥

ततो दक्षदीक्षितपूर्वो वामाचारदीक्षितः पूर्वपरिगृहीतान् धर्मान् हातुमर्हति ॥ २१ ॥

संस्कारमिवादनक्रमेणाभिषाद्य दक्षामिवादनक्रमेणाभिषाद्य वामाभिषादनक्रमेणामि-
वाधोपचारैर्गुरुं तोषयेत् ॥ २२ ॥

गुरोः पूर्ववत् ॥ २३ ॥

गुरुन्तरं क्वापि व्रजेन्मन्वन्तरमथापदि ॥

साक्षात्पापमयो ह्येयो यो देवान्तरमाश्रयेदिति विज्ञायते ॥ २४ ॥

देवतान्तरमाश्रित इति केचित् ॥ २५ ॥

तस्माद्दामाचारेऽपि तदेवतामघ्नं गृहीयात् ॥ २६ ॥

अथ द्वितीये ॥ २७ ॥

दीक्षितो दीक्षाधर्मानुसृत्य स्नात्वा गृहं गन्तोक्तान्भोग्यान् भोजयित्वावशिष्टान्धसोऽ-
मृतस्य षोडशप्रासान्मुखेन मुखेन प्रसितुं योग्यान्गृहीत्वोक्तजटाप्रातःपर्यन्तं नयेत् ॥ २८ ॥

यदि दुःस्वप्नं पश्येत् ॥ २९ ॥

पूर्ववत् ॥ ३० ॥

निशालय उत्थाय गुरुमन्त्रेभ्यस्तानन्यत् सर्वेभ्योऽप्युत्थाय प्रणम्यान्प्रणम्य स्नानाङ्गन-
संस्थाकवचपठनार्चनसप्तमस्तमण्डलजपदिव्यसहस्रनामपाठरूपानेभ्यस्तैश्च निर्बलं गुरुगृहं
गत्वाभिषाद्य ततः स्रष्टुन्दं निहरेत् ॥ ३१ ॥

परंभु निशेपार्चनम् ॥ ३२ ॥

निशेपार्चनं कृतावृत्तमेके ॥ ३३ ॥

एनन्निर्गन्तं पात्रजीवं निर्वर्तयेत् ॥ ३४ ॥

निर्वर्तनं दीक्षितोऽनिर्वर्तं स्यादुनिष्ठानि यः स नरकं गच्छते ॥ ३५ ॥

यस्तु नृपतीनो वेदपठनं वेदार्थं नाधिगच्छति तत्पारेण सनं याऽप्यनम् ॥ ३६ ॥

सर्ववीरपापै समं वाऽसमम् ॥ ३७ ॥

तत्मादीक्षितोऽप्रमादी नित्य निर्वर्तन निर्वर्तयेत् ॥ ३८ ॥

ऋग्वेदाद्यान्वेदानूर्ध्वान्नायाधानागमानभ्यसेत् ॥ ३९ ॥

तद्विदश्च पूजयेत् ॥ ४० ॥

यत्र वर्णाश्रमे दीक्षितस्तत आश्रमान्तर न निविशेत् ॥ ४१ ॥

द्वितीयाचारदीक्षितो ब्रह्मचर्याद्वृह निविशेदित्येके ॥ ४२ ॥

उत्तराचार प्रविशेदित्येके ॥ ४३ ॥

नेति केचित् ॥ ४४ ॥

ताम्रिकी सध्या कृतावृता ॥ ४५ ॥

अपक्षीयमाणपक्षदीक्षितोऽनुकल्पेन परिचरेदादशम्या ॥ ४६ ॥

मद्यमुद्रामैथुनानि ॥ ४७ ॥

आधानुकूलपो गुडमिश्र तक्र रक्तचन्दनवारि च ॥ ४८ ॥

साक्षादेव द्वितीयम् ॥ ४९ ॥

तृतीयानुकल्प करवीरपुष्प योनिपुष्प त्रिदल विल्वपत्र च ॥ ५० ॥

मद्यदानेन या स्याद्देवतायास्तुष्टिः सैतेन दत्तेन भवत्विति भावयेत् ॥ ५१ ॥

मैथुनाह्लादे मया जप्तेन मन्त्रेण या स्याद्देवतायाः प्रीतिः सैतेन दत्तेन भवत्विति भावयेत् ॥ ५२ ॥

आपूर्यमाणपक्षदीक्षितोऽनुकल्पेन परिचरेदादशम्या ॥ ५३ ॥

दशम्या विशेषार्चन कारयेत् ॥ ५४ ॥

गुरुणा ॥ ५५ ॥

गुरु पुष्पाञ्जल्यन्तामर्चा विधाय हुत्वा हवि प्रतिपत्यगार प्रविश्यमकारचय-
मुररीकृत्य पुनर्देवतागारमागत्य हुत्वा देयता ससमस्तमण्डलमभ्यर्च्य नवशिष्यायालि-
पात्र समुद्र सव्यञ्जनभोजनसंभार सवेद्याक प्रयच्छेत् ॥ ५६ ॥

दानमन्त्राः ॥ ५७ ॥

इदं पवित्रममृतं गृहीष्व भवमेषजम् ॥

पशुपाशसमुच्छेदकारण—भैरवोदितमित्याद्यपात्रम् ॥ ५८ ॥

ईशोच्छिष्टानिमा मुद्रा हार्दसतापनाशिनीम् ॥

गृहीष्व हर्षजननी भोज्यसभारसमृतामिति द्वितीयपात्रम् ॥ ५९ ॥

गृहीष्व प्रमदा दिव्या प्रमत्ता यौनान्विताम् ॥

सर्वदानन्दहृदयां त्वसाधनविधायिनीमिति वेद्याम् ॥ ६० ॥

मकारत्रयं तत्सतीर्थेभ्यो दद्यात् ॥ ६१ ॥

नव्यविशेषार्चने तत्सतीर्थ्या एव प्रविशेयुः ॥ ६२ ॥
 गृहीतमकारत्रयं नव्यं शिष्यं कौलिकधर्मानुपदिशेत् ॥ ६३ ॥
 खेच्छाकृतुमती शक्तिः साक्षाद्ब्रह्म न संशयः ॥
 तस्मात्तां पूजयेद्भक्त्या वस्त्रालंकारभोजनैरिति ॥ ६४ ॥
 स्त्रियो देवाः स्त्रियः प्राणाः स्त्रिय एव हि भूषणम् ॥
 स्त्रीणां निन्दा न कर्तव्या न च ताः क्रोधयेदपीति ॥ ६५ ॥
 विकल्पाद्यैव सिद्धिः स्यात्सिद्धिः केवलनिश्चयात् ॥
 तस्मान्निश्चयमाश्रित्य जपेन्मन्त्रं विचक्षणः ॥ ६६ ॥ इति ॥
 अर्थाद्वा कामतो वापि चापल्यादपि यो नरः ॥
 लिङ्गयोनिरतो मञ्जरी रौरवं नरकं व्रजेदिति ॥ ६७ ॥
 वीरहत्या वृथापानं वीरजायानिषेवणम् ॥
 महापापत्रयमिदं कौलिकानां भवेदत इति ॥ ६८ ॥
 मन्त्रपूतं कुलद्रव्यं स्ववेश्यां स्वपरकीयां वापि ॥
 स्वपत्नीं च सुभोग्यं च दद्याद्द्वि कुलयोगिने ॥ ६९ ॥ कौलिकः ॥
 मन्त्रपूतं कुलद्रव्यं गुरुदेवार्पितं शुभम् ॥
 ये पिबन्ति जनास्तेषां सान्ध्यपानं न विद्यत इति ॥ ७० ॥
 अहो पीतं सुराद्रव्यं मोहयेन्निदशानपि ॥
 तन्मद्यं कौलिकः पीत्वा विकारं नामुयात्तु यः ॥
 मध्यानैकपरो भूयात्स भक्तः स च कौलिक इति ॥ ७१ ॥
 सुरा शक्तिः शिष्यो भोग्यं मैथुनं भैरवः स्वयम् ॥
 तेषामैक्यात्समुत्पन्ने स्वेषां तत्र विचिन्तयेदिति ॥ ७२ ॥
 सुभोग्यं मैथुनं मद्यं त्रयमेतद्ब्रह्महृदम् ॥
 तस्मात्तद्विधिना प्रादामन्यया गरलं हि तदिति ॥ ७३ ॥
 देवान्गुरुन्समभ्यर्च्य वेदतन्त्रोक्तवर्त्मना ॥
 देवं स्मरन् पिबन्मद्यं वेश्यां गच्छन् दोषभागिति ॥ ७४ ॥
 सेवेदात्मसुखार्थं यो मद्यादिरुमशास्त्रतः ॥
 स याति नरकं घोरं नात्र कार्या विचारणेति ॥ ७५ ॥
 यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकारतः ॥
 स सिद्धिमिह नाप्नोति न स्वर्गं न परो गतिमिति ॥ ७६ ॥
 असंस्तुतं पिबन्मद्यं बलाकारेण मैथुनम् ॥
 सुभोग्यमविधानेन शुभ्रनरकमाप्नुयात् इति ॥ ७७ ॥

स्वेच्छया वर्तमानो यो दीक्षासंस्कारवर्जितः ॥

न तस्य सद्गतिः कापि तपस्तीर्थव्रतादिभिरिति ॥ ७७ ॥*

मदप्रच्छादितात्मा च न किञ्चिदपि वेत्ति चेत् ॥

न ध्यानं न तपो नार्चा न मतं न च सक्तियामिति ॥ ७८ ॥

न देवं न गुरुं नात्मविचारं न च कौलिकम् ॥

केवलं विषयासक्तः पतत्येव न संशयः पिबन्निति ॥ ७९ ॥

यावन्न चलते दृष्टिर्यावन्न चलते मनः ॥

तावत्पानं प्रकुर्वीत पशुपानमितः परमिति ॥ ८० ॥

जीवन्मुक्तः पिवेदेवमन्यथा पतितो भवेदिति ॥ ८१ ॥

पुनः पीत्वा पुनः पीत्वा पतित्वा धरणीतले ॥

उत्थाय च पुनः पीत्वा पुनर्जन्म न विद्यते इति ॥ ८२ ॥

ततः स्त्रीकृत्य च गुरुः शिष्येभ्यः शेषदो भवेदिति ॥ ८३ ॥

सगुरुस्वदेशयोऽग्रे नोपविश्य पिवेद्विविरिति ॥ ८४ ॥

सद्वितीयं पिवेदाद्यं ज्येष्ठाग्रे कौलिकोत्तम इति ॥ ८५ ॥

रहस्येन तृतीयं तु कुर्वीत कुलसंमत इति ॥ ८६ ॥

तृतीयं आद्यवदिति केचित् ॥ ८७ ॥

अत्रैव नामविधानं केऽपि ॥ ८८ ॥

द्वितीयाचारदीक्षितो द्वितीयाचारे न दीक्षयेत्तावत् ॥ ८९ ॥

यावन्नैवोक्ता सिद्धिः सूर्यसंस्तम्भनादिका ॥

तान्न शिष्यान्कुर्वीत वामी वामे तु कर्हिचित् इति ॥ ९० ॥

किं वैतान् शासयेति स्वेशस्यैयरूपज्ञप्तः स्वमे शिष्यान्कुर्वीत ॥ ९१ ॥

तानेव शासयेन्नान्यान् ॥ ९२ ॥

द्वितीयाचारदीक्षितो वामे दीक्षयेत् ॥ ९३ ॥

दीक्षेत् ॥ ९४ ॥

संस्कारेऽपि वामी दीक्षयेत् ॥ ९५ ॥

वामाचारी वाममन्त्रेषु सर्वदेवताकेष्वधिकृतो भवति ॥ ९६ ॥

यथैकसिद्धीश्वरे साक्षात्कृते सर्वेऽपीश्वराः साक्षात्कृता

भवन्ति ॥ ९७ ॥

इति चोपदिष्टः ॥ ९८ ॥

नव्यः शिष्यो देवता मूर्ध्ना प्रणम्यात्रैवेशाग्रे गुर्वभिवादनम् ॥ ९९ ॥

अभिवाद्य ॥ १०० ॥ ४ ॥

सगणिकः सगणिकसतीर्थमण्डलो हविःप्रतिपत्त्यगारं प्रविशेत् ॥ १ ॥

पारा० ३

यथोक्ता हवि प्रतिपात्त कुर्यु ॥ २ ॥

नव्येन हवि प्रतिपत्तिं नव्यज्येष्ठ वारयेत् ॥ ३ ॥

प्रविष्टेषु तेषु चेशमुद्वास्य जपमन्त्र ध्यायन्तीश तिष्ठेद्गुरु ॥ ४ ॥

ते च हवि प्रतिपत्तिं यथोक्ता कृत्वा गुरुमभिवाद्य तिष्ठेयु ॥ ५ ॥

नव्यः शिष्यो गुरुवेक्ष्याये धनं दद्यात् ॥ ६ ॥

गुरुस्ता विसर्जयेत् ॥ ७ ॥

आदत्तधना प्राकृता सा यथेच्छ गच्छेत् ॥ ८ ॥

नव्यः शिष्यः सतीर्थ्यवेक्ष्याम्यो धनं दत्वा ता विसर्जयेत् ॥ ९ ॥

तास्त्वादत्तधना प्राकृता यथेच्छ गच्छेयु ॥ १० ॥

ता शक्तयो यदि परकीया स्यु ॥ ११ ॥

ब्रह्मालकारैः सतोऽयं विसर्जयेत् ॥ १२ ॥

गुरुस्तदनुकृतं तस्मै समर्पयेत्ते च समर्पयेयु ॥ १३ ॥

गुरुमभिवाद्य तसतीर्थ्या यथेच्छ गच्छेयु ॥ १४ ॥

एष पूर्णाभिवेकः ॥ १५ ॥

पूर्णाभिविक्तो नव्यः शिष्यः कुसुमहारग धधननखधाऽययानाचैर्गुरुं तोषयेत् १६

तदशक्तं केवलप्रेम्णा ॥ १७ ॥

तथैव गाथामुदाहरति ॥ १८ ॥

निरपेक्षास्तु गुरवो ब्रह्माण्डानुग्रहक्षमा ॥

कैरुपायैः कथं तोष्या वरुणामृतमार्थय इति ॥ १९ ॥

तोष्यास्ते केवलं प्रेम्णा नान्यथा धनराशिभिर्नान्यथा युक्तिकोटिमिरिति ॥ २० ॥

सतुष्टो गुरुं स्नातय गच्छेत् ॥ २१ ॥

ततः साक्षात्कल्पेन वानुसन्त्येन नित्यार्चनं निवर्तयेत् ॥ २२ ॥

प्राक् साक्षात्कारादनुकल्पेनेत्यपरे ॥ २३ ॥

ततः सविशेषार्चनादौ सर्वत्राधिकृतो भवति ॥ २४ ॥

उत्तरं सर्वेभ्य उत्तम ॥ २५ ॥

अत्राधिकारो दिव्यदेवयोनितानाम् ॥ २६ ॥

मनुष्येषु नात्राधिकारः सर्वेषां क्षत्रविद्वज्ज्ञानाभ्याम् ॥ २७ ॥

अत्राधिकारो ब्राह्मणस्य ॥ २८ ॥

ब्रह्मचारिणोऽतिरिक्तस्याश्रमिणोऽनाश्रमिण ॥ २९ ॥

उत्तरे क्षत्रस्यापीति फलितम् ॥ ३० ॥

सूर्यसंस्तम्भनप्रणाहप्रवर्तनादिसिद्धिमत. पारानन्दादुत्तराचारदीक्षा गृहीयादुत्तरा-
चारिणः ॥ ३१ ॥

जातिरैरोत्सर्गपूर्वकगोत्राग्रासुमार्जारादीनां स्वप्रमानदर्शितविहाराय यथापक्षं निर्व-
र्तितदीक्षाय दद्यादेनं मग्नमधिष्ठारार्थाय ॥ ३२ ॥

ॐ त ॐ त्स ॐ वि ॐ तु ॐ र्व ॐ रे ॐ ण्यं ॐ भ ॐ गों
ॐ दे ॐ व ॐ स्य ॐ धी ॐ म ॐ हि ॐ धि ॐ यो ॐ यो ॐ नः
ॐ प्र ॐ चो ॐ द ॐ यात् इति ॥ ३३ ॥

स यदि संन्यासी चेत्प्रणवम् ॥ ३४ ॥

ततस्तदिष्टेश्वरमग्नमुपदेशक्रमेणोपदिशेत् ॥ ३५ ॥

मतं मतधर्माद्योपदिश्य श्रुतिमदुक्तयुक्तान्धर्मानाचरेत्युपदिशेत् ॥ ३६ ॥

गुह्यधर्मदशकमुपदिशेत् ॥ ३७ ॥

वृत्तिं कुर्वन्नायाचितां वर्तेत ॥ ३८ ॥

नेष्टेद्धनं मनुष्येभ्यः सेवावृत्तिं चरेन्न च इति ॥ ३९ ॥

अयाचिताद्भूतं ग्राह्यमपि दुष्कृतकर्मण इति ॥ ४० ॥

सप्रणवप्रयोगविशिनिका गायत्रीं जपेत् ॥ ४१ ॥

गुह्यधर्मदशकं वुर्यात् ॥ ४२ ॥

अत्र दीक्षितो जातिकुलगोत्रवर्णाश्रमातीतो भवति ॥ ४३ ॥

परित्यज्य धर्मान्विहितानन्याथ ॥ ४४ ॥

गुह्यधर्मदशकमनुनिष्ठैस्त्रिष्टेष्टीर्णपर्णाशनः ॥ ४५ ॥

अथ किंवा ॥ ४६ ॥

यस्मिन्वर्णाश्रम उत्तराचारलाम् ॥ ४७ ॥

तद्गर्णाश्रमधर्मान्वुर्यात् ॥ ४८ ॥

सेनावृत्तिमयुर्यात् वृत्तिं कुर्वन्नायाचितामिति ॥ ४९ ॥

तद्वरक्षनामयोः ॥ ५० ॥

तरीक्षितनृपंधेत् ॥ ५१ ॥

एतदाचारिणो नित्या धर्मा ॥ ५२ ॥

मनुष्येभ्यस्त्यज्जनाह ॥ ५३ ॥

मनुष्यसेवापूरयस्वरणम् ॥ ५४ ॥

अयाचितनया पूरया वर्तनम् ॥ ५५ ॥

सप्रणवप्रयोगविशिनिका गायत्रीं जपेत् ॥ ५६ ॥

गुह्यधर्मदशकमनुनिष्ठैर्नृपैर्नम् ॥ ५७ ॥

स्वमतानुसधानम् ॥ ५८ ॥

अन्यमतास्वीकरणम् ॥ ५९ ॥

एष नित्यो धर्मः ॥ ६० ॥

औत्तरस्य खनित्यधर्मानुप्रायिन ॥ ६१ ॥

धर्मो गङ्गाजानभसलेपनविहितपञ्चादिस्तेन कृतस्तदभ्युदयाय ॥ ६२ ॥

अमोज्यभोजनसुरापानवेद्यासङ्गमादिरधर्मस्तत्कृतो न तदध पाताय ॥ ६३ ॥

नोच्छ्रयाय च ॥ ६४ ॥

न गृह्यधर्मं पुस्तेषु प्रलिखेन्न वदेच्छिष्यतोऽन्यतः ॥ ६५ ॥

औत्तरगुरुप्राञ्जवेद्यत्वाद्विद्वाधर्माणाम् ॥ ६६ ॥

प्रलिखन्गृह्यधर्मस्तु रौरव नरक व्रजेदिति ॥ ६७ ॥

ब्रह्महत्याशत तस्य यो वदेच्छिष्यतोऽन्यत इति ॥ ६८ ॥

अतः सूर्यसस्ताम्भनप्रवाहप्रवर्तनादिसिद्धिमानेव शिष्यं कुर्वीत ॥ ६९ ॥

यानुनैरोत्कटा सिद्धिः सूर्यसस्ताम्भनादिका ॥

तावन्न शिष्यान्वुर्वीत क्षुत्तराचारमार्गवान् कस्मिंश्चित्कथंचित्कंचित् ॥ ७० ॥

अयं दक्षयामयोरदीक्षितपूर्वोऽपि तयोरधिकृतो भवति ॥ ७१ ॥

उत्तरे मनुष्येषु द्वावेव शिष्यौ कार्यौ ॥ ७२ ॥

तत्र ससिद्धयोर्येष्ट एव शिष्यं कर्तुं समर्थ ॥ ७३ ॥

ज्येष्ठसशिष्यभावे तदनुज्ञातं कनिष्ठं सिद्धं शिष्यं कुर्यात् ॥ ७४ ॥

दीपशान्तिं न कुर्यात् विद्वाधर्मपरायण इति ॥ ७५ ॥

कश्चिदुत्तरे दक्षयामयच्छिष्यनाहुत्यमिच्छति ॥ ७६ ॥

उत्तराचारमार्गेण परामोपासनमीश्वरवदित्युन्मत्तभैरवः ॥ ७७ ॥

आनन्दशब्दान्तं नाम विदध्यादुत्तरे ॥ ७८ ॥

तस्मादहमपि परानन्द परमानन्द ॥ ७९ ॥

तत्पुरप महादेव शम्भो रुद्र त्रिलोचन एकपञ्च चतुर्भुज गिरिजावल्लभ भस्मोद्-
लितदेह श्वेत चन्द्रशेखर पद्मगभूषण त्रिशूलयुध खण्डपरशो डमरुधर पद्महस्त भक्तनासल
दिव्यलोकेश्वरेत्याद्यै स्तुतोऽपि न तथा हय्यामि यथा परानन्दपरमानन्देति नामभ्याम् ॥ ८० ॥

नामभिर्मन्त्रकौ तस्मान्मती मन्त्रकौ मत्पूजायै प्रणयादिनमोन्ताभ्यामाभ्यां पुष्पाञ्जलि
मन्मूर्धनि प्रयच्छेत् ॥ ८१ ॥

एव प्रादाय ॥ ८२ ॥

इति पारानन्दसूत्रे चतुर्थमाह्निकम् ॥ ४ ॥

ॐ क ऐश्वरो धर्मः ॥ ८३ ॥

किं पुण्यम् ॥ ८४ ॥

किं पापम् ॥ ८५ ॥

अहिंसासत्यमस्तेयं शौचं ब्रह्मचर्यमपरिमहोऽतपः सन्तोषस्वाध्यायेश्वरप्रणिधाना-
नीन्द्रियनिग्रहः

आस्तिक्यं वेदपरयोरार्जवं त्वीशसेवनम् ।

दानं मौनं जप शान्तिर्मतशास्त्रानुदर्शनमित्येष आद्य ऐश्वरधर्मः ॥ ८६ ॥

संस्कारशास्त्रोक्तं स्वर्गसाधकमग्निष्टोमादिकं पुण्यम् ॥ ८७ ॥

शास्त्रनिषिद्धं पापम् ॥ ८८ ॥

यावन्ति स्वर्गसाधकानि प्राण्यविहिंसया युतानि तदनुकृतानि तत्समर्पितान्यैश्वर-
धर्मायन्ते ॥ ८९ ॥

अनन्योपपातलक्षणकामदानि काम्यानीहैव तदनुकृतानि प्राण्यविहिंसया युतानि
तत्समर्पितान्यैश्वरधर्मायन्ते ॥ ९० ॥

ज्ञानी भक्तो दीक्षित ऐश्वरानेव धर्मान्कुर्वीत नो इतरान् ॥ ९१ ॥

अन्ये भक्ता दीक्षिताः सर्वत्रानीहामीश्वरदर्शन एवेहा कर्तुमसमर्थाः ॥ ९२ ॥

ऐश्वरधर्मं निर्वर्त्य पुण्यानि वा सम्पादयेयुः ॥ ९३ ॥

जीवस्य स्वतन्त्रत्वात्परस्मै स्वात्मानं न प्रयच्छेत्कथं श्रावणसर्पबलिदानादौ प्रयच्छति ९४
श्रावणसर्पबलिदानादौ यत्परिदानं तद्यथा कामिनी कामातुरो वदेत्त्वदीयोऽहं त्वदा-
नन्दाय न त्वदीयो भवत्ययं कायवाङ्मनोभिरनाल्हाददां परित्यजति वा कंचित्कविं स्वगृह-
मागतं कविर्वदेत्त्वदीया इमे पुत्रास्त्वदीयमिदं गृहं त्वदीयोऽस्मीति वाचा संतोषयति सोऽपि
संतुष्टो न तद्रुहं विक्रीणाति न ब्राह्मणाय प्रयच्छति च तस्मादेवं सर्वत्र ॥ ९५ ॥

आर्जवं सर्वत्र कुर्यात् ॥ ९६ ॥

स्वतो न्यूनं बालवत्स्वतःसमे सखिवत्स्वतोऽधिकं स्वज्येष्ठवदिति वैषम्ये नार्जवम् ९७
संस्कारसंस्कृतो भक्तो दीक्षां गृहीयान्ना दत्तस्वात्मो दीक्षितो भवितुमर्हति तस्मादेवं
युक्तम् ॥ ९८ ॥

फलद्वयदं कर्म ॥ ९९ ॥

साक्षात्फलदं परिणामे फलं प्रयच्छति च ॥ १०० ॥ ५ ॥

कृतं पापं निरयदं परिणतं दुःसङ्गदम् ॥ १ ॥

यथा दुर्वाक्यं ताडनदं परिणतं कारागारप्रवेशदम् ॥ २ ॥

एतद्विपरीतं पुण्ये ॥ ३ ॥

कृत ऐश्वरो धर्मः परमेश्वरद्विप्रीत्युत्पादकः परिणतः परमेश्वरदर्शनदः ॥ ४ ॥

इति पारानन्दसूत्रे पञ्चममाह्निकम् ॥ ५ ॥

ॐ अधातः परमानन्दमतं वक्ष्यामः ॥ ५ ॥

परमात्मा ॥ ६ ॥

ईश्वराः पृथक् पृथक् ॥ ७ ॥

जीवाः पृथक् पृथक् ॥ ८ ॥

नित्यानन्दः सच्चिदानन्दमयमूर्तिः ॥ ९ ॥

सर्वतः सुरुपः ॥ १० ॥

सर्वतः सर्वज्ञः ॥ ११ ॥

सर्वतः सर्वेश्वरः ॥ १२ ॥

वेदवाक् ॥ १३ ॥

स्वाभिनालङ्कारः स्वाभिनायुधः स्वाभिनावाहन इति कालशम्भुः ॥ १४ ॥

तद्विनानायनन्तालङ्कारायुधवाहनानीत्युन्मत्तभैरवः ॥ १५ ॥

अचिन्त्यैश्वर्यः सर्वतः ॥ १६ ॥

अवेद्योऽचिन्त्योऽदृश्यः ॥ १७ ॥

सुसंवेद्यः सुसंचिन्त्यः सुसंदृश्यः ॥ १८ ॥

आकाशपरिच्छिन्नश्च यो वेद निहितं गुहायां परमे व्योमन्निति निर्देशात् ॥ १९ ॥

योगफलनिर्देष्टा सर्वतः ॥ २० ॥

सर्वतो योगफलदः ॥ २१ ॥

ईश्वररूपास्यः सर्वतः ॥ २२ ॥

ईश्वरोपास्यः सर्वतः ॥ २३ ॥

ईश्वराणां स्वमक्तानां निग्रहानुग्रहक्षमः ॥ २४ ॥

सर्वगम्यः ॥ २५ ॥

लेशकर्मविपाकाऽपराष्टः सर्वतः ॥ २६ ॥

सर्वगम्यः ॥ २७ ॥

सर्वोत्पत्तिकृत् ॥ २८ ॥

सर्वस्मृतिकृत् ॥ २९ ॥

सर्वनिर्निग्रहृत् ॥ ३० ॥

सर्वप्रकाशकृत् ॥ ३१ ॥

सर्वप्रलयकृत् ॥ ३२ ॥

सर्वनिषादः ॥ ३३ ॥

साक्षादीश्वरनिग्रहानुग्रहकृत् ॥ ३४ ॥

साक्षात्तपःफलदः ॥ ३५ ॥

साक्षात्परामुक्तिदः ॥ ३६ ॥

साक्षाज्जीवन्परामुक्तिद इत्युन्मत्तभैरवः ॥ ३७ ॥

परमानन्दस्थानः ॥ ३८ ॥

अनाद्यनन्तः परमात्मा ॥ ३९ ॥

एभिः सूत्रैरेष परमात्मा वर्णितो मयि कृपाकटाक्षं विदधातु ॥ ४० ॥

एतद्विदस्मोश्च प्रीणाति ॥ ४१ ॥

अथ परमात्मनः परमानन्दलोकं वक्ष्यामः ॥ ४२ ॥

परमात्मलोकः ॥ ४३ ॥

असङ्ख्ययोजनविस्तीर्णः सर्वतः ॥ ४४ ॥

सर्वस्यायतनं महदिति ह तद्विज्ञायते ॥ ४५ ॥

यद्गता न निवर्तन्ति भूयः ॥ ४६ ॥

यत्र परमात्मा विहरति ॥ ४७ ॥

यत्रेश्वराः परमात्मध्यानासक्ता विहरन्ति ॥ ४८ ॥

यत्र जीवा मुक्ताः साधनन्तदिव्यदेहाः परमात्मध्यानासक्ता विहरन्ति ॥ ४९ ॥

युवा स्वात्साधु युवाध्यापकः ॥ ५० ॥

आशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठः ॥ ५१ ॥

अस्येयं पृथिवी सर्वा विसैः पूर्णा स्यात् ॥ ५२ ॥

स एको मानुष आनन्दः ॥ ५३ ॥

ते ये शतं मानुषा आनन्दाः ॥ ५४ ॥

स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः ॥ ५५ ॥

ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः ॥ ५६ ॥

स एको देवगन्धर्वाणामानन्दः ॥ ५७ ॥

ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः ॥ ५८ ॥

स एकः पितृणां चिरलोकलोकानामानन्दः ॥ ५९ ॥

ते ये शतं पितृणां चिरलोकलोकानामानन्दाः ॥ ६० ॥

स एकः आजानजानां देवानामानन्दः ॥ ६१ ॥

ते ये शतमाजानजानां देवानामानन्दाः ॥ ६२ ॥

स एकः कर्मदेवानामानन्दः ॥ ६३ ॥

ते ये शतं कर्मदेवानामानन्दाः ॥ ६४ ॥

स एको देवानामानन्दः ॥ ६५ ॥

ते ये शतं देवानामानन्दाः ॥ ६६ ॥

स एक इन्द्रस्यानन्दः ॥ ६७ ॥

ते ये शतमिन्द्रस्यानन्दाः ॥ ६८ ॥

स एको बृहस्पतेरानन्दः ॥ ६९ ॥

ते ये शतं बृहस्पतेरानन्दाः ॥ ७० ॥

स एकः प्रजापतेरानन्दः ॥ ७१ ॥

ते ये शतं प्रजापतेरानन्दाः ॥ ७२ ॥

स एको ब्रह्मण आनन्दः ॥ ७३ ॥

ते ये सहस्रं ब्रह्मण आनन्दाः स एको विष्ण्वादीनामानन्द इत्येके ॥ ७४ ॥

ते ये विष्ण्वादीनामीश्वराणामसंख्याता आनन्दाः स एक आनन्दो यत्र समः सर्वे-

पामृते परमात्मनः ॥ ७५ ॥

अनिर्देश्योऽनिर्वाच्योऽप्राप्तोऽगम्यः सर्वेषां परमात्मन आनन्दः ॥ ७६ ॥

यत्रानाद्यनन्ताः कुतः ॥ ७७ ॥

यत्रानाद्यनन्ता आपस्तेजासि वायवः ॥ ७८ ॥

न यत्रानाद्यनन्तास्तरवः ॥ ७९ ॥

न यत्र मृगाः पक्षिणः ॥ ८० ॥

यत्र सर्वे मानुषविप्रहाः ॥ ८१ ॥

यत्र सर्वे अनिर्देश्यगुणः ॥ ८२ ॥

यत्र सर्वे समानन्दाः ॥ ८३ ॥

यत्र सर्वे पश्यायनाः ॥ ८४ ॥

न यत्र स्त्रीविग्रहः कश्चित् ॥ ८५ ॥

यत्र सर्वे पूरुषविग्रहाः ॥ ८६ ॥

न यत्रैष सूर्यो नैते पावका नैपश्चन्द्रो नेमा विशुतो भान्ति

मर्त्याः ॥ ८७ ॥

यत्र सर्वे साद्यनन्तदिव्यदेहा जीवाः ॥ ८८ ॥

न यत्रेदं किञ्चन मर्त्यम् ॥ ८९ ॥

यत्रानाद्यन्तं वा न यत्र किञ्चित्सादिसान्तम् ॥ ९० ॥

न यत्र मर्त्या सुविशन्ति नार्तास्तं विद्धि परमानन्दलोकसंज्ञम् ॥ ९१ ॥

स एष परमानन्दलोकः सूरैर्वर्णितः ॥ ९२ ॥

सूरैर्वर्णितलोका चित्तिर्मयि कृपा निदधातु ॥ ९३ ॥

यो विद्वानेन वेत्ति स मा तर्पयति सर्वतः सर्वानीश्वरांश्च ॥ ९४ ॥

स एषोऽनाद्यनन्तलोकः स एष परानन्दलोकः स एषः पराख्यो लोकः स एषः

परमाख्यो लोकः स एषः परमात्मलोकः स एष परामुत्तयाख्यो लोको यो वेद विद्वानेन
सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥ ९५ ॥

ईश्वरास्तुक्तलक्षणाः ॥ ९६ ॥

तदुदरतः सर्वज्ञाः ॥ ९७ ॥

तदुदरतः सर्वेश्वराः ॥ ९८ ॥

तन्नचाक्याः ॥ ९९ ॥

अचिन्त्यैश्वर्यास्तदुदरतः ॥ १०० ॥ ६ ॥

अदृश्याः ॥ १ ॥

सुसंदृश्याः ॥ २ ॥

आकाशपरिच्छिन्नाश्च परमात्माज्ञप्ताः ॥ ३ ॥

योगफलनिर्देष्टारः ॥ ४ ॥

योगफललिप्ताः ॥ ५ ॥

योगफलदास्तदाज्ञया ॥ ६ ॥

जीवैरुपास्याः ॥ ७ ॥

जीवैरुपासिताः ॥ ८ ॥

जीवानां निग्रहानुग्रहक्षमाः ॥ ९ ॥

सर्वे सर्वकर्तारः ॥ १० ॥

ऐश्वरधर्मतोष्याः ॥ ११ ॥

ऐश्वरधर्मकृद्गम्याः ॥ १२ ॥

अथ विशेषतोऽधिकृताः ॥ १३ ॥

उत्पत्तौ ब्रह्मा ॥ १४ ॥

स्थितौ विष्णुः ॥ १५ ॥

प्रलये शिवः ॥ १६ ॥

नैर्दिष्टे विघ्नेश्वरः ॥ १७ ॥

ज्ञाने कौशिकी ॥ १८ ॥

प्रकाशे सूर्यः ॥ १९ ॥

मुक्तिदाः ॥ २० ॥

ईश्वरा अनाद्यनन्ताः ॥ २१ ॥

जीवा ज्ञानकर्तोऽणुरूपाः कर्तारो योगकृद्भोक्तार आमुक्तेः ॥ २२ ॥

मनसा युक्तास्तत्तदिन्द्रियसोम्ययुजः ॥ २३ ॥

अनाद्यनन्ता अणुरूपा जीवाः ॥ २४ ॥

ज्ञानरूपा इत्येके ॥ २५ ॥

परमानन्दलोकदेशः सानन्दाख्यो बहिर्मुखः ॥ २६ ॥

आगते प्रतिसंचारे खण्डपरशुः कृतपापान्कृतपुण्यांश्च सानन्दे स्थापयति ॥ २७ ॥

न यत्र कृतपुण्याः ग्रहण्यन्ते च नोद्विजन्ते कृतपापाः ॥ २८ ॥

खण्डपरशुर्भूमीरप्सु प्रलीनाः कुरुते ॥ २९ ॥

खण्डपरशुपस्तेजःसु प्रलीनाः कुरुते ॥ ३० ॥

खण्डपरशुस्तेजासि वायुषु प्रलीनानि कुरुते ॥ ३१ ॥

खण्डपरशुर्वीर्यनाकाशे प्रलीनान् कुरुते ॥ ३२ ॥

आकाशोऽनाद्यनन्ते प्रतिष्ठितो भवति ॥ ३३ ॥

खण्डपरशुः स्वशक्त्यायुधबाहनालङ्कारान्स्मिन्लीनान्कृत्वा साधनन्तदिव्यदेहैः

स्वभक्तैः साकं परमानन्दं प्रविशति ॥ ३४ ॥

ईश्वरास्त्वेवं सर्वे ॥ ३५ ॥

सायुधाः सालङ्काराः प्रविशन्ति स्वभक्तैः सार्धं परमानन्दमिति कश्चित् ॥ ३६ ॥

महाप्रलये समुपस्थिते परमानन्दलोकप्रवेशाय यदेश्वराः खान्खान्लोकान्परित्यजन्ति
तदा तैस्त्यक्तास्ते लोका दीपवत्ताश्मभिगच्छन्ति ॥ ३७ ॥

परमात्मा ज्ञापयामास कदाचिदीश्वरानाज्ञस्तास्ते शून्ये आगत्य ध्यायन्तः परमात्मानं
जपन्तः परमात्मनः परमं मनुमतिष्ठन्तीश्वराः ॥ ३८ ॥

परमात्मा बहिर्मुखे सानन्द आगत्य कचिज्जीनसप्तकं विहितानुग्रह्यैश्वरधर्मवदीश्वर-
त्वेन परिणतं कृत्वा ज्ञापयामास परमानन्दं प्रविष्टा न निवर्तन्ति भूय इति ह विज्ञायते
तस्मादिति केचित् ॥ ३९ ॥

तथैव नीत्या कतिचित् कालान्खं खं लोकं दिव्यमीश्वरानन्दनन्तं ईश्वरास्तपसा
चक्रुः ॥ ४० ॥

उद्भूतालङ्कारायुधशक्तिबाहनाधामनन् ॥ ४१ ॥

ईश्वराः सायुधाः सालङ्काराः स्वभक्तानैश्वरधर्मवतो जीवान्सानन्दस्थान् शक्तिबाहन-
पारिपदत्वेन परिगृह्णन्तीति कश्चित् ॥ ४२ ॥

ब्राह्मो लोको ब्रह्मणः सत्यलोकाख्यः ॥ ४३ ॥

वैष्णवो लोको विष्णोर्वैकुण्ठाख्यः ॥ ४४ ॥

शैवो लोकः शिवस्य शैतलोकाख्यः ॥ ४५ ॥

वायुतुण्डो लोको वक्रतुण्डस्य सानन्दभुजनाख्यः ॥ ४६ ॥

कौशिकेयो लोको कौशिक्या महापुराख्यः ॥ ४७ ॥

सौर्यो लोको सूर्यस्य महामण्डलाख्यः ॥ ४८ ॥

येषु लोकेष्वीश्वरनिर्विशेषानन्दाः सर्वे जीनाः ॥ ४९ ॥

येषु गता न निवर्तन्ति भूयः ॥ ५० ॥

न येषु स्त्रीविग्रहः कश्चिदन्यत्रेश्वरशक्तिम्यः ॥ ५१ ॥

त एश्वरा लोकाः परपुरोपमाः ॥ ५२ ॥

ब्राह्मे स्थित्वा ब्रह्माकाशाद्वायुन्वायुम्योऽग्नीनग्निम्य आपोऽद्भ्यः पृथिव्यः ॥ ५३ ॥

पृथिवीम्योऽन्नमेवं त्रिलोकीं पुण्यपापोचितां दृढां च चकार ॥ ५४ ॥

तत्र कनकाचलं मेहं चकार च ॥ ५५ ॥

यस्मिन् पद्शिखरपुरोत्तमानि ॥ ५६ ॥

पद्मीश्वराणां तानि ॥ ५७ ॥

ब्रह्मशिखाख्यं ब्रह्मणः ॥ ५८ ॥

श्वेतद्वीपाख्यं विष्णोः ॥ ५९ ॥

कैलासाख्यं परमानन्दस्य ॥ ६० ॥

रक्तशिखराख्यं दन्तिनः ॥ ६१ ॥

ज्ञानपुराख्यं कौशिक्याः ॥ ६२ ॥

प्रकाशाख्यं सूर्यस्य ॥ ६३ ॥

तेभ्यो नीचैरिन्द्रादीनां शिखराणि ॥ ६४ ॥

यथेश्वरास्तेषु लोकेषु तथैतेषु शिखरेषु सर्वदा तिष्ठन्ति ॥ ६५ ॥

नाशाशीमात्रधैकस्मिन्नीचरे ॥ ६६ ॥

सजानीयानां समुदाये किञ्चिन्मूर्तौशस्तस्यासंभवाधैकस्मिन्नीचरे ॥ ६७ ॥

शून्या सहस्रधात्मानं चरेदीश्वरस्तन्मूर्तिष्वविशेषदर्शनात् ॥ ६८ ॥

एकस्मिन्नेव काले कोटिशो भक्तान् पृथक् पृथक् दर्शनादिना विशेषेणानुगृह्णाति तद्दर्शनात् ॥ ६९ ॥

यत्र भक्ता यतोऽनुष्यायन्ति तत आनिर्भरतीश्वरस्याचिन्त्यैश्वर्यात् ॥ ७० ॥

नैतदस्तुतमीचरे ॥ ७१ ॥

अंशाशीमात्रः पृथ्वी-नीर-तेजो-वायुषु दिव्येषु च ॥ ७२ ॥

तस्मादेते निरम्नाः ॥ ७३ ॥

तस्यां त्रिलोस्यां बहिर्मुगस्यान्जीयान्ब्रह्माभासयत् ॥ ७४ ॥

प्रयो लोकाः कल्पानि यस्यास्तस्यामैसा त्रिलोकीं त्रिकल्प ॥ ७५ ॥

तत्र पापकृत्यमोक्तब्रह्माभासयत्तत्त्रिलोके ॥ ७६ ॥

पुण्यकृत्यमोक्तब्रह्माभासयत्तत्त्रिलोके ॥ ७७ ॥

देशरथर्षकृत्यमोक्तब्रह्माभासयत्तत्त्रिलोके दर्शनदानादिभिरीषयाः प्रत्यगृह्णन् ॥ ७८ ॥

तामसान्जीवान् तीर्थजन्मनि ब्रह्मापातयत् ॥ ७९ ॥

राजसान्जीवान्मातुषे ब्रह्मापातयत् ॥ ८० ॥

सात्त्विकान्जीवान्दैवे ब्रह्मापातयत् ॥ ८१ ॥

इन्द्रादिभ्यो यथायथमधिकारान्ददौ ब्रह्मा ॥ ८२ ॥

पालयामास विष्णुः ॥ ८३ ॥

प्रज्ञां प्रकरोत्कौशिकी ॥ ८४ ॥

निर्धिग्ममरुतोद्गणेशः ॥ ८५ ॥

प्रकाशयामास सूर्यः ॥ ८६ ॥

उज्जहारोग्रः ॥ ८७ ॥

ऋग्वेदादीन्वेदानावर्तयन्ब्राह्मणादीन् वाऽसृजदिति ॥ ८८ ॥

ब्राह्मणान्तपत्ता युक्ताधनुः खं खं संस्वरशाखं तथैव खं खं मनं शुभं चक्रुः ॥ ८९ ॥

ऋषयः स्थापयामासुः खं खम् ॥ ९० ॥

वेदः परात्मनामेति केचित् ॥ ९१ ॥

वेदोऽपीश्वरवाक् वेदानामप्यवेद्यत्वात्परात्मनः ॥ ९२ ॥

कस्तर्हि परात्मानं वदेत् ॥ ९३ ॥

तस्मादेते निरस्ताः ॥ ९४ ॥

पदार्थाश्चतुर्विधाः ॥ ९५ ॥

अनायनन्तसाधनन्तानादिसान्तसादिसान्ताः ॥ ९६ ॥

परमात्मेश्वरा जीवा दिक्कालाकाशपरमानन्दलोकाश्चानाद्यनन्ताश्च ॥ ९७ ॥

ऐश्वरा दिव्यदेहाश्च साधनन्ताश्च ॥ ९८ ॥

जीवसंसरणमनादिसान्तं च ॥ ९९ ॥

एतच्छेषं सादि सान्तम् ॥ १०० ॥ ७ ॥

व्रतैर्ग्रीह्यं मूर्तम् ॥ १ ॥

सर्वमूर्तसंयोगित्वं व्यापकत्वम् ॥ २ ॥

दिक्कालाकाशाज्ञानां च व्यापकत्वम् ॥ ३ ॥

दिशः परिच्छेदिकाः परिच्छिन्नाः ॥ ४ ॥

कालः परिच्छेदकः परिच्छिन्नः ॥ ५ ॥

आकाशश्च परिच्छेदकः परिच्छिन्नः ॥ ६ ॥

पृथ्वीनीरतेजोवायवोऽणुशः परस्परं भिन्नाः परिच्छेदकाश्च ॥ ७ ॥

द्विविधं कर्म संचितं क्रियमाणं च ॥ ८ ॥

ऽन्योन्येष्टोमादिना स्वर्गं कर्तेति ॥ ९ ॥

ज्योतिष्टोमादिना गन्धकाग्निसयोगे यथा दीपज्योतिरुदेत्येव स्वर्ग उत्पद्यतेऽस्य
प्राणालय इति स्मशाननिलयः ॥ १० ॥

प्राणहिंसनादिना नरक वर्तेति ॥ ११ ॥

यमो राजा स्वपुम्भि पापकर्तृभरक लोक नयति ॥ १२ ॥

शक्राग्नियमादय स्त्रै स्त्रे पुमिर्यथायथ पुण्यकर्तृन्यथायथ स्व स्व स्वर्गलोक
नयन्ति ॥ १३ ॥

योगैर्योगेष्वन्यतमेन वा योगेन स्वेश्वर स्वधेयस्वरूप दिव्येन चक्षुषा पश्यति ततो
लब्धवरो भवति यसेषा जीवन्मुक्तिः ॥ १४ ॥

अचिन्त्यैश्वर्यं सर्वत परमात्मनः ॥ १५ ॥

तदुदरतोऽन्यत सर्वत अचिन्त्यैश्वर्या ईश्वराः परा जीवन्मुक्ताश्च ॥ १६ ॥

तदुदरतोऽन्यत सर्वत अचिन्त्यैश्वर्या जीवन्मुक्ताः ॥ १७ ॥

तदुदरतोऽन्यत सर्वत अचिन्त्यैश्वर्या प्रजापतयः ॥ १८ ॥

तदुदरतोऽन्यत सर्वत अचिन्त्यैश्वर्यो बृहस्पतिः ॥ १९ ॥

तदुदरतोऽन्यत सर्वत अचिन्त्यैश्वर्यावग्रीपोमौ ॥ २० ॥

तदुदरतोऽन्यत सर्वत अचिन्त्यैश्वर्या शक्रादयश्च ॥ २१ ॥

तदुदरतोऽन्यत सर्वत अचिन्त्यैश्वर्या देवाः कर्मपुरस्कृता ॥ २२ ॥

तदुदरतोऽन्यत सर्वत अचिन्त्यैश्वर्या आजानजा देवा ॥ २३ ॥

तदुदरतोऽन्यत सर्वत अचिन्त्यैश्वर्या पितरधिरलोकलोका ॥ २४ ॥

तदुदरतोऽन्यत सर्वत अचिन्त्यैश्वर्या देवगन्धर्वाः ॥ २५ ॥

तदुदरतोऽन्यत सर्वत अचिन्त्यैश्वर्या मनुष्यगन्धर्वाः ॥ २६ ॥

तदुदरतोऽन्यत सर्वत अचिन्त्यैश्वर्यं साधुर्युवाशिष्टो ब्रह्मिष्ठो बन्धिष्ठ सर्वा पृथ्वी

योऽनुशास्त्वन्याहताज्ञ ॥ २७ ॥

एवमेव स्वेच्छातिहारदिकं व्यतरयातं सर्वेषाम् ॥ २८ ॥

तस्मात्स एष जीवन्मुक्त अचिन्त्यैश्वर्यं स्वेच्छाविहार आस्ते ॥ २९ ॥

कदाचिजातप्राप्तसस्पर्श इवास्ते ॥ ३० ॥

यदाचिच्छूद्रपोयुद्धूतस्तदनुकूला वृत्तिं कुर्वन्नास्ते ॥ ३१ ॥

यदाचिद्रैश्यकुलोत्पन्नस्तदनुकूला वृत्तिं कुर्वन्नास्ते ॥ ३२ ॥

यदाचित्क्षत्रियकुलोत्पन्नस्तदनुकूला वृत्तिं कुर्वन्नास्ते ॥ ३३ ॥

यदाचिद्रक्षुकुलोत्पन्नस्तदनुकूला वृत्तिं कुर्वन्नास्ते ॥ ३४ ॥

यदाचिचातुराश्रम्यधर्मान्कुर्वन्नास्ते ॥ ३५ ॥

मदाचिद्विप्रकुलोत्पन्नः स्नातकः कृतविवाहः सुपृताद्भुतयौवनसौन्दर्यो लावण्यवज्र-
सन्नहनाङ्गो रसो मध्यगते भिक्षार्थं पर्यटन्नास्ते ॥ ३६ ॥

देवतासाक्षात्कारसाधनानि कुर्वन्देवतासाक्षात्काराँश्च संपादयन्नास्ते ॥ ३७ ॥

हत्वा राज्ञः स्वयंशं नीत्वा सर्वान्माण्डलिकान् राज्ञः प्रजाश्च सन्नाडिव वसन्नास्ते ॥ ३८ ॥

वा भूतानि संस्थापयन् धर्माश्च संस्थापयन्नास्ते ॥ ३९ ॥

वा रणरङ्गकर्कश एको ऽसिना धर्मारियोधानां मुण्डानि छिन्दन् रुधिरदिग्धाह
वास्ते ॥ ४० ॥

वा दानानि ददन्नास्ते ॥ ४१ ॥

वा सर्वं भूतजातं दण्डवत्प्रणमन्नास्ते ॥ ४२ ॥

वार्धपत्नीभिः, कामपत्नीभिर्मिरेयं पिवन्तीभिः सुभोज्यानि भुञ्जतीभिर्मनोऽनुकूल-
यौवनसौन्दर्यलावण्यभाषणगुणवेपाभिः सार्कं भुञ्जन्पियन्नास्ते ॥ ४३ ॥

वा धर्मपत्नीभिर्होमादीनुत्तरकृत्वन्तान् कुर्वन्नास्ते ॥ ४४ ॥

वा जीवन्मुक्तलक्षणानि धारयन्नास्ते ॥ ४५ ॥

वा पञ्चत्वं प्राप्य परशरीराविष्ट आस्ते ॥ ४६ ॥

वा अणिमादिभिर्गुक्त आस्ते ॥ ४७ ॥

वा योगसिद्धीर्दृश्यन्नास्ते ॥ ४८ ॥

वा कुष्ठो व्याधितो यक्षमादिभी रोगैर्गृहीत आस्ते ॥ ४९ ॥

वा पञ्चत्वं प्राप्य नरकेषु पतन्नास्ते ॥ ५० ॥

वा स्वर्गेषु रमन्नास्ते ॥ ५१ ॥

वा सुरापानब्रह्महत्यास्वर्गस्तेयादीनि घोरान्घयेनांसि कुर्वन्नपि दुःखान्यपरामृ-
शन्नेवास्ते ॥ ५२ ॥

एवं जीवन्मुक्त ईश्वरदर्शनाह्लादाब्धिमज्जित अनियताचारः स्वतन्त्रः स्वैश्वरनियन्त्रित
ईश्वरदासः क्लेशकर्मविपाकापरामृष्टो यथा पुष्करपर्णं जलं धारयन्तज्जलेपमपरामृशन्वा
हीरकः पांशुषु निगजन्नपि तज्जं मलमपरामृशन्नास्ते एवं पुण्यापुण्यजमपरामृशन्नास्ते वा
बालेभ्यो बलाढ्यः पराजयं परामृशति तानेव वा पराजितान्कुरुते स्वेच्छयैवमयं कर्माविवशः
कर्मफलानि भुञ्जन्वाभुञ्जन्सत्यसंक्ल्प ईश्वराधीन आस्ते ॥ ५३ ॥

एवं स्वेच्छाविहायानिर्विण्णः सादिसान्तदिव्यवपुः कलकाचले स्वैश्वरशिखरम-
धिरोहति ततो न पुनरावर्तत आवृत्तः स्वैश्वराज्ञयेश्वरयत् ॥ ५४ ॥

तत्राख्येश्वरं तच्छ्रवया गृहीताज्ञ ईश्वररूपया साधनन्तदिव्यवपुरनिर्देश्यको महता
रयेणोर्ध्वं ब्रह्माण्डं भित्त्वा स्वैश्वरलोकमेति ततः पुनरावर्तते नीचैः ॥ ५५ ॥

एषा कैवल्यमुक्तिः ॥ ५६ ॥

जीवन्मुक्तिकैवल्यमुक्तयोर्विशेषः ॥ ५७ ॥

पराजीवन्मुक्त ईश्वरसदृशाह्लादः ॥ ५८ ॥

वैवंविहरन्नास्त अयम् ॥ ५९ ॥

स्वेच्छाविहारनिर्विण्णः साधनन्तं दिव्यवपुरनिर्देश्यश्रीको महता रयेणोर्ध्वं ब्रह्माण्डं
मित्वैश्वरान् लोकान् समतीत्य परात्मभक्तः परमानन्दमेति ॥ ६० ॥

न स पुनरावर्तते ॥ ६१ ॥

एषा परा कैवल्यमुक्तिः ॥ ६२ ॥

पराजीवन्मुक्तयानन्दात्पराकैवल्यमुक्तयानन्दो विशिष्यते ॥ ६३ ॥

अविशिष्यत इति केचित् ॥ ६४ ॥

तावदेवायं कर्मविचशः यावन्न मुक्तो भवति ॥ ६५ ॥

मुक्तस्यास्य कर्माणि पराङ्मुखानि भवन्ति ॥ ६६ ॥

यथा संस्पृष्टाग्नेर्बीजादङ्कुरप्ररोहो निवर्तते ॥ ६७ ॥

न कर्मफलभोगानामन्तः कुत्रापि विद्यते तस्माद्यदैवोत्पन्नविज्ञानो भवेत्तदैवायं स्वमुक्त्यै
यतेत चतुर्भिश्चतुर्णामेकेन वा ॥ ६८ ॥

एकस्मिन्नेकेनाङ्गेन यतेतेत्युन्मत्तमैरवः ॥ ६९ ॥

परात्मपरमात्मपरमेश्वर परमेश्वरैष्टा विशिष्टा शिष्टेष्टा परमपरात्परेश्वरोपास्यपरममन्त्र-
देवतापरानन्देश परमानन्देश सर्वेश सर्वेश्वरानिर्देश्यानन्दाचिन्त्यैश्वर्यकरुणामृतवारिधे सर्व-
गम्य प्रणववाच्य परब्रह्मदेवताचिन्त्येतैर्नामभिः स्तुत्यः ॥ ७० ॥

विशेषतो नामान्युक्तानि परात्मनः ॥ ७१ ॥

सर्वैः शब्दैर्वाच्यः परात्मा ॥ ७२ ॥

परात्मभक्ताः परात्मोपासकाः परात्मधनाः परात्मसामर्थ्या अचिन्त्यैश्वर्या ईश्वरा ईशाः
परात्मध्यानतपराः सम्मान्यतमाः ब्रह्माणि देवतदेवताः देवदेवताः देवताः परात्मानः इत्ये-
तैर्नामभिः स्तुत्या ईश्वराः ॥ ७३ ॥

विशेषतो नामान्युक्तानीश्वराणाम् ॥ ७४ ॥

सर्वैः शब्दैर्वाच्या ईश्वराः ॥ ७५ ॥

जीवाः यज्ञकर्तारो यज्ञेय्या अमृतपाः अक्षरक्रीडाः सुराः तारण्यदशास्त्रिदशमः
प्रणववाच्याः दिव्याः देवाः दिवौकसः अजराः सादिसान्तदिव्यदेहाः साविका ईश्वरनि-
यम्याः विबुधाः स्वचराः ब्रह्माणि देवताः मानुपदेवताः ॥ ७६ ॥

विशेषतो नामान्युक्तानि देवानाम् ॥ ७७ ॥

सर्वैः शब्दैर्वाच्या देवाः ॥ ७८ ॥

जीवाः मानुषाः वर्णिनः आश्रमिणः मनुजाः पुरुषाः नरः वस्तूनि ॥ ७९ ॥

विशेषतो नामान्युक्तानि मानुपाणाम् ॥ ८० ॥

राजसाः अखिलफलयोगसाधकाः कर्तारः स्रोतारः स्तुत्याः ब्रह्माणि आत्मानः
ईश्वराः ॥ ८१ ॥

पुनर्विशेषतो नामान्युक्तानि मानुपाणाम् ॥ ८२ ॥

सर्वैः शब्दैर्वाच्या मानुपाः ॥ ८३ ॥

जीवाः प्राणिनः तामसाः भूचराः खेचराः जलचराः जडदेहाः चरदेहाः खेचराः
आकाशचराः भूचराः ज्याचराः जलचराः नीरचराः क्षोणीस्थाः क्षितिस्थाः ॥ ८४ ॥

विशेषतो नामान्युक्तानि तिरश्चीनानाम् ॥ ८५ ॥

सर्वैः शब्दैर्वाच्यास्तिरश्चीनाः ॥ ८६ ॥

ब्राह्माः पदार्था वस्तुनि आकृतयः ॥ ८७ ॥

विशेषतो नामान्युक्तानि पदार्थानाम् ॥ ८८ ॥

सर्वैः शब्दैर्वाच्याः पदार्थाः ॥ ८९ ॥

सर्वे शब्दाः सर्वार्थवाचकाः ॥ ९० ॥

व्याकरणं सङ्गाप्रकरण आत्मनाख्यमर्थो लिङ्गं प्रकरणं पदच्छेदः सरोऽन्वयश्चेतेः
परिभाषितो दृष्ट एकः शब्दोऽनेकार्थवाचकोऽप्येकार्थमेव वक्ति ॥ ९१ ॥

प्रत्यक्षानुमानागमाः प्रमाणानि ॥ ९२ ॥

प्रत्यक्षागमो प्रमाणमित्यपरे ॥ ९३ ॥

आगम एव प्रमाणमित्येके ॥ ९४ ॥

इति पारानन्दसूत्रे षष्ठमाह्निकम् ॥ ६ ॥

ॐ अथाभिवादनकर्म वक्ष्यामः ॥ ९४ ॥

यौनज्येष्ठा विद्याज्येष्ठा तपोज्येष्ठा वीर्यज्येष्ठा धनज्येष्ठा महत्संप्रयोगज्येष्ठा महान्त-
श्चेतेऽभिवाद्याः ॥ ९५ ॥

क्षत्राणामभिनाद्या ब्राह्मणा यौनज्येष्ठत्वात् ॥ ९६ ॥

एवमेवाश्वराणा वर्णानां पूर्वे ॥ ९७ ॥

मातृपितृमातुलपितृव्यधदुरादयोऽभिवाद्या यौनज्येष्ठत्वादेवेतेषाम् ॥ ९८ ॥

वयोज्येष्ठा अभिनाद्या यौनज्येष्ठत्वादेवेतेषाम् ॥ ९९ ॥

विद्वांसोऽभिवाद्या ज्येष्ठत्वादेतेषाम् ॥ १०० ॥ ८०० ॥

तपस्विनोऽभिवाद्यास्तपोज्येष्ठत्वादेतेषाम् ॥ १ ॥

परात्मोपासका ईश्वरा ईश्वरोपासका जीवा गुरुपादुकाश्चाभि-
वाद्या महत्संप्रयोगज्येष्ठत्वादेतेषाम् ॥ २ ॥

परात्मेश्वरगुरवोऽभिवाद्या महत्त्वादेतेषाम् ॥ ३ ॥

आश्रमे पूर्वस्मादुत्तरो महान् ॥ ४ ॥

महत्संप्रयोगे पश्चात्संयुक्तात्पूर्वसंयुक्तो महान् ॥ ४ ॥

विप्रवर्णैर्विद्याविदोऽभिवाद्याः ॥ ५ ॥

विद्यावद्विर्वैद्यास्तपस्विनश्च ये स्युस्तेऽभिवाद्याः ॥ ६ ॥

वैद्यैः सतपस्कैर्वैद्याः सतपस्काः प्रादुर्भूतसिद्धयश्च ये स्युस्तेऽभिवाद्याः ॥ ७ ॥

वैद्यैः सतपस्कैः प्रादुर्भूतसिद्धिभिर्वैद्याः सतपस्काः प्रादुर्भूतसिद्धय एश्वरधर्म-

वन्तश्च ये स्युस्तेऽभिवाद्याः ॥ ८ ॥

अथ दक्षवामोत्तरमार्गिणः परस्परमभिवाद्या इत्येके ॥ ९ ॥

दक्षवामोत्तरमार्गिणः परस्परमभिवाद्या इत्येके ॥ १० ॥

मार्गे पूर्वस्मादुत्तरो ज्याय इति स्मशाननिलयः ॥ ११ ॥

क्षत्रवर्णैर्युद्धेष्वपलायिनो युद्धेषु व्यक्तजीविताः क्षत्रा ये स्युस्तेऽभिवाद्याः ॥ १२ ॥

गुणसहस्रैर्युक्ताश्चापि युद्धेषु पलायिनो मरणमीरवस्तर्ह्यनभिवाद्याः क्षत्रैः

क्षत्राः ॥ १३ ॥

वैश्यैर्वैश्या धनज्येष्ठा ये स्युस्तेऽभिवाद्याः ॥ १४ ॥

गुणसहस्रैर्युक्ताश्चापि यदि निर्धनिनः स्युस्तर्ह्यनभिवाद्या वैश्यैर्वैश्याः ॥ १५ ॥

वयोज्येष्ठाः शूद्राः शूद्रैरभिवाद्याः ॥ १६ ॥

गुणसहस्रैर्युक्ताश्चापि यदि वयोन्यूनास्तर्ह्यनभिवाद्याः शूद्रैः

शूद्राः ॥ १७ ॥

स्त्रीष्वप्येवम् ॥ १८ ॥

यौनज्येष्ठत्वं त्रिधा ॥ १९ ॥

वर्णज्येष्ठत्वं वयोज्येष्ठत्वं मातुलत्वादिसम्बन्धज्येष्ठत्वं च ॥ २० ॥

सर्वैरेव यौनज्येष्ठत्वमनुसन्धायाभिवाधानभिवादयेयुः सर्वे ॥ २१ ॥

यौनज्येष्ठत्वं योऽननुसन्धायाभिवादयति स आत्मानं हिनस्ति तस्माद्यौनज्येष्ठमेवा-

भिवादयेत् ॥ २२ ॥

वयोज्येष्ठत्वं परिहृत्य शूद्रमित्रा अभिवादयेयुः ॥ २३ ॥

सम्बन्धज्येष्ठत्वं द्विजैर्नानुसन्धेयमभिवादने इति केचित् ॥ २४ ॥

मन्त्रब्राह्मणे श्रुतिः ॥ २५ ॥

श्रुतिस्मृतिपुराणानि तन्त्रं च चतस्रो विद्याः ॥ २६ ॥

विद्यासु पूर्वा पूर्वा ज्यायसी ॥ २७ ॥

तस्मात्परया युक्तात्पूर्वया युक्तो ज्येष्ठः ॥ २८ ॥

विद्यातपसोस्तपो मूयः ॥ २९ ॥

तस्माद्विद्यायुक्तात्तपोयुक्तो ज्येष्ठः ॥ ३० ॥

वर्णकनिष्ठ सम्बन्धकनिष्ठ कथञ्चिन्नाभिवादयेत् ॥ ३१ ॥

यदि स तथा स्यात् सम्बन्धकनिष्ठमप्यभिवादयेदित्येके ॥ ३२ ॥

सर्वर्णानां साश्रमाणां च परस्परमभिवादनमिति कश्चित् ॥ ३३ ॥

यद्युभयोः सर्वतः समत्वे परस्परमालिङ्गनम् ॥ ३४ ॥

सर्वेऽभिवादका सर्वैराशिषा योज्या ॥ ३५ ॥

पुरस्तादीक्षिता वर्णाश्रमाभ्यां कनिष्ठा अपि पश्चादीक्षितैर्यर्णाश्रमज्येष्ठरमिवाद्या इति

ब्रह्मा ॥ ३६ ॥

ऐश्वराणां पुंस्तु परस्परमभिवादनमित्येके ॥ ३७ ॥

ऐश्वराणां पुंस्तु परस्परमालिङ्गनमिति विष्णुः ॥ ३८ ॥

ऐश्वरा अभिवादनालिङ्गनाशीर्वादा यथेष्टं कुर्युरित्युन्मत्तभैरवः ॥ ३९ ॥

स्वर्णं स्वप्रवरान्स्वगोत्रं स्ववेदं स्वसंस्कारसूत्रं स्वाश्रमं स्वनामं स्वेनाधीता विद्यां
संस्कृतान् यज्ञान् समुच्चार्याह तस्याभिवाद्यस्य संबुद्ध्यन्तं नाम गृहीत्वाऽभिवादय इत्युच्चैर-
द्भुष्य पादाङ्गुलीभिर्जातुम्या हस्ताभ्यां भालेन धरणीं स्पृशेदपोऽभिवादनक्रमः ॥४०॥

स्वविद्यां स्वतपो नोच्चरेदिति सूर्यः ॥ ४१ ॥

क्षत्रः स्वर्णं स्वपुरोहितप्रवरगोत्रसंस्कारसूत्रवेदान्समुच्चार्य स्वाश्रमं स्वनामं
स्वेनाधीता विद्यां रणेषु शास्त्रपैर्दत्तान् खड्गप्रहारान्स्वपरामृष्टान् रणाङ्गणेषु स्वसम्पादितविजयाश्च
समुच्चार्य तथैवोद्भुष्याभिवादयेत् ॥ ४२ ॥

वैश्यः स्वर्णं स्वपुरोहितगोत्रप्रवरसंस्कारसूत्रवेदान्समुच्चार्य स्वाश्रमं स्वनामं स्वेना-
धीता विद्यां स्वपोष्याणां मनुष्याणां सङ्ख्यां स्वपोष्याणां पशूनां प्रतिवर्षलाभसङ्ख्यां च समु-
च्चार्य तथैवोद्भुष्याभिवादयेत् ॥ ४३ ॥

शूद्रः स्वर्णं स्वाश्रमं स्ववयं सरया नाम स्वस्वामिवर्णं च समुच्चार्य तथैवोद्भुष्या-
भिवादयेत् ॥ ४४ ॥

अभिवाद्यानामाशिषा यो या अभिवादका ॥ ४५ ॥

ब्राह्मणो ब्राह्मणेनैव ब्रह्मचारिगृहस्थवानप्रस्थसन्त्यास्रमाधिकारिनायुष्मानाशिष्ठो
दृढिष्ठो बलिष्ठो विद्यातपोभ्यामेधीत्युच्चैरुद्भुष्य वरमुद्रयाशिषा यो य ॥ ४६ ॥

एव ब्रह्मचारिगृहस्थवानप्रस्थाश्रमाधिकारिनायुष्मानाशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठो विद्या-
तपोभ्यामेधीत्युच्चैरुद्भुष्य वरमुद्रयाशिषा यो य ॥ ४७ ॥

एव ब्रह्मचारिगृहस्थवानप्रस्थाश्रमाधिकारिनायुष्मानाशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठो विद्याशौ-
र्याभ्यामेधीत्युच्चैरुद्भुष्य वरमुद्रया क्षत्र आशिषा यो य ॥ ४८ ॥

एव ब्रह्मचारिगृहस्थाश्रमाधिकारिनायुष्मानाशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठो विद्याधनाभ्या-
मेधीत्युच्चैरुद्भुष्य वरमुद्रया वैश्य आशिषा यो य ॥ ४९ ॥

एवं गृहस्थाश्रमाधिकारिज्ञायुष्मान्वलारोग्याभ्यामेधीत्युच्चैरुद्भूय वरमुद्रया शूद्र आ-
शिषा योज्य ॥ ५० ॥

वेदानधिकाराच्छूद्रस्य ब्रह्मचारिणो वेदाश्रितत्वात्तदभावादस्य तदभाव ॥ ५१ ॥

अयमभिवादनाशिषोर्विधिरदृष्टपूर्व, दृष्टपूर्वं तु ब्राह्मण शर्मान्त स्वनाम गृहीत्वा
तस्याभिवाद्यस्य सम्युद्ध्यन्त नाम गृहीत्वाऽभिवादय इत्यभिवादयेत्सोऽभिवाद्यो भो आयुष्मन्ने-
धीत्याशिषा योजयेत्सर्वान्वर्णिनो वर्मान्त क्षत्र पालितान्त वैश्यो दासान्त शूद्र इत्येके
॥ ५२ ॥

यद्युभो सर्वत समो स्याता तदा परस्परमालिङ्गनं कुर्याताम् ॥ ५३ ॥

हृदय हृदये ग्रीवाया ग्रीवां सम्बन्ध्य कराम्यां पृष्ठ धारयेद्विरेव स एष आलिङ्ग-
नक्रमः ॥ ५४ ॥

सोहार्देन त्वा समनज्मीत्युच्चैरुद्भूय्यालिङ्गयेत्समम् ॥ ५५ ॥

तृष्णीमिति केचित् ॥ ५६ ॥

स्त्री ज्येष्ठाभिवाद्या कनिष्ठाशिषा योज्या यदि समा स्यात्पुसा तर्ह्याशिषैव योज्या
पुसा ॥ ५७ ॥

पुमानुत्तुङ्गाङ्गाधिका स्त्रीभ्यस्तस्मात्पुमान् ज्यायान्स्त्रीभ्य पुरुषो भोक्ता स्त्रियो
भोग्याद्भोक्तुर्महत्त्वादाशिषा योज्या स्त्रिय समा ॥ ५८ ॥

स्त्रीणां यौनज्येष्ठत्वमेवाभिवाद्यत्वे हेतुभूतं नान्ये गुणा अभिवाद्य-
त्वे हेतव ॥ ५९ ॥

अथाढ्यताभिवादकस्य यथा स्यात्तथाऽभिवाद्यस्तस्मिन्वर्तेत ॥ ६० ॥

दक्षिणयामोत्तरेष्वेक स्वाचार स्वदेवतासम्यन्व स्वमत स्वनामाचारक्रमेण यत्स्यात्त-
त्समुच्चार्य दीक्षितस्तथैवामिवादयेत् ॥ ६१ ॥

यौनज्येष्ठत्वमभिसन्धायाभिवादयेदिति केचित् ॥ ६२ ॥

सात्स्पर्शरिक् सात्स्पर्शतिक्क्रमेणाभिवादयेदीक्षित दीक्षाक्रमेणाभिवादयेत् ॥ ६३ ॥

तथेयलिङ्गनाशिषा योजने ॥ ६४ ॥

मातृपितृगुर्वीश्वराणां समागमे क प्रणमेत् ॥ ६५ ॥

मातृपितृगुर्वीश्वरेषूत्तरोत्तरो ज्यायास्तस्मा मातृपितृसमयोगे पितरमभिवादयेत्यित्यगुरु-
समयोगे गुरु गुरुदेवतासमयोगे देवता तदनुज्ञात पूर्वं पूर्वं प्रणमेदिति केचित् ॥ ६६ ॥

गुरुगुर्वर्थसमयोगे गुर्वर्थ्यादनुज्ञातो गुरुमिति काटभैरवः ॥ ६७ ॥

तत्समयोगे गुरु गुर्वनुज्ञातो गुर्वर्थ्यमित्युन्मत्तभैरवः ॥ ६८ ॥

अभिवादनक्रमेणाभिवादकस्पर्शतां यथा यथा जानीयात् तथा तथामिवादनीयोऽभि-
वादकेन भायेत वर्तेत पूजयीत ॥ ६९ ॥

गुरुं देवतां वा प्रणम्य तत्पदारविन्दार्पितदृष्टिस्तिष्ठेत्तदनुष्ठानस्तदनुभूयात्तदनुज्ञात
आसीत तदनुज्ञातः स्वच्छन्दं हसेद्देवस्येद्विहरेत् ॥ ७० ॥

तदुच्छिष्टान्भोगान्मुञ्जीत ॥ ७१ ॥

तदुच्छिष्टां परकीयां सामान्यां वा न मुञ्जीतेति कालभैरवः ॥ ७२ ॥

तदनुमतो मुञ्जीतेत्याकाशभैरवः ॥ ७३ ॥

प्रासादस्यो वा विहितचिह्नितो वा नाभिवादयेत् ॥ ७४ ॥

स्त्रे शाखाग्रे गुरुमन्याश्चामिवाद्यान्नाभिवादयेत् ॥ ७५ ॥

अल्पेशाग्रे गुरुं प्रणमेदिति कश्चित् ॥ ७६ ॥

स यदि तत्र प्रणमेद्गुरुं ताडयेच्छिष्य यद्गुरुस्ताडयति तदस्य प्रायश्चित्तम्
॥ ७७ ॥

यदि गुरुर्न ताडयेत्तदा तदीशमग्रेण तत्तदीशमायत्र्या वा तत्तदीशं क्षमापयंस्तन्मूर्धनि
पद् पुष्पाञ्जलीन् प्रयच्छेदेपा वा प्रायश्चित्तिः ॥ ७८ ॥

यद्वा देवतां पटाद्यन्तर्हिता मनसा प्यायन् गुरुं प्रणमेदिति दिग्भैरवः ॥ ७९ ॥

धृतदेवतार्चनसाधनो नाभिवादयेत् ॥ ८० ॥

वाङ्मारेणाभिवादयेदिति गार्हपत्योऽग्निः ॥ ८१ ॥

असमाहितं न प्रणमेत् ॥ ८२ ॥

असमाहितो न प्रणमेत् ॥ ८३ ॥

मात्रादीनामपरोक्षे गुरुं सदैवतां सतीर्थ्यांश्च प्रणम्य मातरं पितरमेवं प्रणमेत् ॥ ८४ ॥

केवलं सात्कारिकं ऐश्वर्यदीक्षितो नाभिवादयेद्यदीच्छेत्तं प्रणतुं सात्कारिकक्रमेण त-
स्याभिवाद्यत्वं त्रिचिन्त्य सात्कारिकक्रमेणाभिवादयेन्न दीक्षाक्रमेणेति दक्षिणाग्निः ॥ ८५ ॥

इति पारानन्दसूत्रे सप्तममाह्निकम् ॥ ७ ॥

पूर्वाध्यायः समाप्तः ॥

ॐ अर्धार्चनक्रमं वक्ष्यामः ॥ ८६ ॥

भक्त एवं सदा ध्यायेदेकविंशतिवार्तिकम् ॥ गजवक्रं चतुर्बाहुं मनुष्यवपुषं ध्रुवम् ॥
पुष्टिशक्तियुतं रक्तं रक्तवाससमीश्वरम् ॥ हस्ताभ्यां दक्षिणाभ्यां तु परशुं त्रिशूलं तथा ॥
वामाभ्यां कमलं पाशं दधानं मूपवाहनम् ॥ नानालङ्कारसंयुक्तं रक्तचन्दनचर्चितमिति ध्यानं
दन्तिनः ॥ ८७ ॥

दक्षोर्ध्वधरयोर्वामोर्ध्वधरयोः क्रमेणायुधानि शक्तिं वामतः सर्वत्र ॥ ८८ ॥

पद्मपञ्चवार्तिकं श्रेतं ध्यायेद्भक्तः सदाशिवम् ॥ एकवक्रं चतुर्बाहुं व्यक्षं वै मानुषं
ध्रुवम् ॥ गौर्षा शक्त्या युतं नम्रं श्रेताम्बरमवापि वा ॥ हस्ताभ्यां दक्षिणाभ्यां तु परशुं
च त्रिकण्टकम् (त्रिशूलं परशुं तथेत्याहवनीयाग्निः) ॥ वामाभ्यां उमरुं पद्मं दधानं
वृषवाहनम् ॥ नानालङ्कारसंयुक्तं श्रेतचन्दनचर्चितमिति ध्यानं शिवस्य ॥ ८९ ॥

पद्मचतुर्वार्तिकं विष्णुं ध्यायेद्भक्तः सदा हरिम् ॥ श्यामदेहं चतुर्बाहुं मनुष्यवपुषं
ध्रुवम् ॥ लक्ष्म्या शक्त्या युतं स्तुल्यं पीतवाससमीश्वरम् ॥ कराभ्यां दक्षिणाभ्यां तु चक्रं
कौमोदकीं गदाम् ॥ वामाभ्यां कमलं शङ्खं पद्मगाशनवाहनम् ॥ नानालङ्कारसंयुक्तं पीतच-
न्दनचर्चितमिति ध्यानं विष्णोः ॥ ९० ॥

नववर्षयुतां ध्यायेत्सदा भक्तस्तु कौशिकीम् ॥ सुतसहेमदेहां तां मनुष्याकृतिविप्र-
हाम् ॥ शक्त्या चण्डिकाया युक्तां रक्तवस्त्रां चतुर्भुजां ॥ हस्ताभ्यां दक्षिणाभ्यां तु धृयाणं च
त्रिकण्टकम् ॥ वामाभ्यां कमलं घण्टां दधानां सिंहवाहनाम् ॥ नानालङ्कारसंयुक्तां कुङ्कुमा-
गरुचर्चितमिति ध्यानं शक्तेः ॥ ९१ ॥

भक्त एवं सदा सूर्यं ध्यायेद्दशवार्तिकम् ॥ तेजोदेहं युगमुजं मनुष्यवपुषं ध्रुवम् ॥
संज्ञाशक्त्या युतं दिव्यं रक्तवाससमीश्वरम् ॥ चक्रं हस्तेन दक्षेण वामेन जटजं शुभम् ॥
सप्ताश्वरयसंस्थं तं मुनिभिः सर्वदा नुतम् ॥ नानालङ्कारसंयुक्तं रक्तचन्दनचर्चितमिति ध्यानं
सूर्यस्य ॥ ९२ ॥

सजलजलदश्यामां दशवार्तिकीं राज्ञमुण्डाभयवरकरां चतुर्भुजां नागभूषणां वा सि-
न्धूरलितां स्तम्भकन्दारितां वा व्याघ्रचर्मन्यासं हस्तिचर्मन्यासं दिशान्यासं वा शयनरश्मिमे-
राणां वा सिंह्यां शनासनां वा कुलचिह्नुरशोभितशिरसं आसनामोदानन्दितां मुद्राभञ्जन-
लज्जितां गुप्तां तर्पणीं भक्तजनविहारदर्शनजननीकुलहातां सख्यनिपाद्यनिहारां समर-
त्रिपां रणमण्डलरथिवादापरां कुरुयुद्धाशक्तियुतां मनुष्यनिग्रहां फण्डिकां ध्यायेद्भक्त इति
ध्यानं फालिकायाः ॥ ९३ ॥

ताराया महाविद्याः सिंह्याथ ॥ ९४ ॥

महाविद्यानां वृषारूपासुराणि बाह्नानीच्छन्ति ॥ ९५ ॥

पादाहुष्टसदृशस्थूलत्रिवितस्तिर्दण्डस्तदधः पङ्क्तुलः स्तरुर्दण्डोर्ध्वतश्चतुरङ्गुल आका-
शाकारस्तत्परितोऽर्थचन्द्राकार एतदाकारः परशुः ॥ ९६ ॥

त्सररायुधमुष्टिः ॥ ९७ ॥

सर्वत्र स्तरुः पङ्क्तुलः ॥ ९८ ॥

उक्तलक्षणो दण्डत्सरस्तस्मिन्कराहुष्टस्थूला नीचैर्दीर्घिकोच्चैस्तथा एतदाकारो-
ङ्कुशः ॥ ९९ ॥

नागः पाशः ॥ १०० ॥ ९०० ॥

कमलदण्डो द्विवितस्तिः ॥ १ ॥

तदीयेन मानेनोत्थितो मूपकः सप्तवितस्तिरुच्छ्रित आयतस्तदनु वितस्तिः ॥ २ ॥

विघ्नेशः स्ववितस्त्योत्थितः सप्तवितस्तिरुच्छ्रितस्तदनुकूलो यथायथमायतः ॥ ३ ॥
तत्पारिपदास्तद्वन्मनुष्याकृतयस्तदनुसंगनुलेपनायुधास्तदनुकूपा इति दिग्भैरव

॥ ४ ॥

सर्वे एवेश्वराः सप्तवितस्त्युच्छ्रितास्तदनुकूलो यथायथमायताः ॥ ५ ॥

तत्पारिपदास्तद्वन्मनुष्याकृतयस्तदनुसंगनुलेपनाः ॥ ६ ॥

सर्वे एवेश्वरास्तत्तल्लोके निरायुधा निर्वाहना द्विमुजाः परत इति कालभैरवः

॥ ७ ॥

सर्वेषां पद्माभयकरास्तदनुकूपास्तद्वयोधारिण्यस्तद्वाहनास्तदनुलेपनवस्त्राः शक्तयः ॥ ८ ॥

विघ्नेशो यदेकविंशतिवार्पिकस्तस्मादस्य सर्वमेकविंशतसंख्यं भवति ॥ ९ ॥

ज्ञानं तर्पणं अक्षता. पुष्पं धूपो दीपो नैवेद्यः फलं ताम्बूलमारार्तिकं सहस्रदीपारा-
र्तिकं कर्पूरार्ार्तिकं वेश्यानायं व्रदक्षिणा पुष्पाञ्जलिरभिवादनमपराधक्षमापनं होमः पुष्पं
स्तवः पशुस्तत्तदीश्वरवयः संस्तवसंख्याकं विशेषार्चन इदं निलार्चने तर्पणं पुष्पं भवति
इति कालभैरवः ॥ १० ॥

पादाहुष्टसदृशस्थूलः अष्टवितस्तिर्दण्डस्तदूर्ध्वमनामिकासदृशस्थूला द्वादशाङ्गुला-
स्तीक्ष्णाम्रास्त्रयः शूला यस्मिन्नेतदाकारस्त्रिशूलस्तत्पुरुषस्य ॥ ११ ॥

उभयोर्भागयोः प्रसृतवर्तुलमुखः सङ्कुचितमध्यस्तन्मुखयोः पिनद्वाजिनः सम्यन्ध-
शर्वराप्ररज्जुः कटव्यापारधामितो रज्ज्वरेण मुखयोस्ताव्यमानः शब्दकृदेतदाकारो डमरु-
र्महादेवस्य ॥ १२ ॥

मध्यतो वितस्तिमात्रं परितो वर्तुलं परितः शितपारं वहिस्तो मध्यतः साकाशं
अन्तस्त आधारेतेतदाकारं चक्रं नारायणस्य ॥ १३ ॥

उक्तपरशुदण्डोर्ध्वपङ्क्तुलो धर्तुलः पिण्डस्तस्मिन्पिण्डे मध्यमामध्यपर्वायताः शित-
धाराश्चतस्रो रेखास्ततोऽङ्गुष्ठपर्यमात्राणिरेतदाकारा गदा वासुदेवस्य ॥ १४ ॥

अञ्जलिमितायतो वितस्तिमात्रो दीर्घः शङ्खो विष्णोः ॥ १५ ॥

कुरुकुल्लाशक्तिः खट्वाभयकरा चण्डिकाशक्तिश्च ॥ १६ ॥

त्रिवितस्तिदीर्घो द्विवितस्तिदीर्घो धोपकनिष्ठिकामध्यातर्जनीभिरूर्ध्वाप्रामिरायतोऽच्छि-
न्नाग्रविरुधमध्यदलो द्विधारो मध्यत एकरेपो रेपात उभयतो नीचप्रवण उभयतस्तीक्ष्णधारः १७
पङ्क्तुलसंरुक् एतदाकारः श्वङ्गः ॥ १८ ॥

एकवितस्तिदीर्घा अञ्जलिमितायता नीचैर्वर्तुल उच्चैरेकदण्डा अन्तस्थलोलदण्डा कर-
व्यापारेण नादकरी एतदाकारा घण्टा ॥ १९ ॥

काद्या महाविद्याः सर्वा दशवार्पिक्यः ॥ २० ॥

तद्वयःसंवत्सरास्तासां शक्तयस्तद्वर्णाश्च ॥ २१ ॥

महाविद्याः पृथक् पृथक् एतासां सजातीयत्वाच्छक्तावेव गणनं तासां लोकाश्च
भिन्ना इत्येके ॥ २२ ॥

ईश्वरादीनां दिक्परिच्छिन्नत्वेऽपि आकाशपरिच्छिन्नत्वेऽपि कथमनाद्यनन्तत्वं कथं सर्व-
ज्ञत्वमिति वादिन आगमविरुद्धबुद्धयः पण्डितमन्याः ॥ २३ ॥

कथं देवताधिष्ठानेनार्चितेन देवतार्चिता भवति कथं सुकृतेन कर्मणा स्वर्गं लोकं
जयति कथं साधनन्तदिव्यवपुरुदेति कथमेतदेवताधिष्ठानमिति कुतर्कवला अश्रद्-
धाना आगमविरुद्धबुद्धय एतेषां महती विनष्टिः ॥ २४ ॥

कथमेकस्य बहवोऽधिष्ठातार इति पृष्टा वक्ष्यामः ॥ २५ ॥

जनपरमामगृहवत् ॥ २६ ॥

गृहान्तरगतस्य स्थलस्य जनपदाधिष्ठातृ-ग्रामाधिष्ठातृ-गृहाधिष्ठातारो यथा ॥ २७ ॥

आगमविरुद्धबुद्धीनां सुवचांसि श्राव्याण्यनुपादेयानि कीरवत् ॥ २८ ॥

ईश्वराणामनाद्यनन्तदेहानां द्वितीयदेहसंप्रहोऽवतरणेषु कवचाङ्गुलिनादिवत् ॥ २९ ॥

ईश्वरस्य नित्यदेहस्थान्यक्तत्वमचिन्त्यैश्वर्यत्वात् ॥ ३० ॥

पञ्चवरागताम्रं द्विभुजं चतुर्भुजं दक्षिणेऽक्षमालां वामे कमण्डलुं दधानं सप्तनार्षिकं
पञ्चवरागताम्रवस्त्रं हंसविमानसं पञ्चवरागताम्रगन्धचर्चितं सरस्वतीयुतं मनुजाकृतिं ध्यायेद्वक्त
इति ध्यानं ब्रह्मणः ॥ ३१ ॥

सरस्वतीशक्तिः सप्तनार्षिकी श्वेताम्बरा श्वेतस्रगनुलेपना हंसविमानवाहना ॥ ३२ ॥

दक्षाचारसेव्यत्वं ब्रह्मणः ॥ ३३ ॥

विघ्नेशादिवदिति नारायणः ॥ ३४ ॥

काद्यानां विद्यानां वामाचारसेव्यत्वमिति तत्पुरुषः ॥ ३५ ॥

यमनियमासनप्राणायामप्रत्याहारधारणाध्यानैर्युक्तो ध्यानयोगः ॥ ३६ ॥

तान्स्पृष्टीकरोति ॥ ३७ ॥

अहिंसासत्यास्तेयब्रह्मचर्यायाचनानि यमाः ॥ ३८ ॥

शौचसंतोषतपःस्वाध्याया नियमाः ॥ ३९ ॥

स्थिरसुखमासनम् ॥ ४० ॥

श्वासप्रश्वासयोगेतिनिच्छेदः प्राणायामः ॥ ४१ ॥

इन्द्रियाणां विषयसान्निध्येऽपि मनसा तदपरिग्रहः प्रत्याहारः ॥ ४२ ॥

देशानन्वधित्तस्य धारणा ॥ ४३ ॥

तस्मिन्मनःस्थिरीकरणं ध्यानम् ॥ ४४ ॥

संस्कारशास्त्रोक्तं नित्याबनुष्ठानमधिकारिणा हिंसाभ्युत्थं तदनुकूलं कर्मयोगः ४५

श्रुतितत्त्वस्मृतिपुराणानां तदनुसम्पादितं ज्ञानमधिकारिणा ज्ञानयोगः ४६

यमतपःस्वाध्यायध्यानभक्तयो भक्तियोगः ॥ ४७ ॥

अहिंसास्तेयायाचनाननृता नियमाः ॥ ४८ ॥

प्राणदेहयोः सर्वतः पृथक्करणं हिंसा ॥ ४९ ॥

यस्मात्प्राणिनो यच्छिन्नं तद्वत्तत्र नोद्भवति तच्छेदनं हिंसा ॥ ५० ॥

तदनुज्ञातस्वादीयस्य वस्तुनः संग्रहः स्तेयमित्येके ॥ ५१ ॥

श्रुते देयतानित्याचनार्थं वस्तुनः पणननुज्ञातः परकीयस्य वस्तुनः संग्रहश्चौर्य-
मिति केचित् ॥ ५२ ॥

जीवानां सुखनिवातको धान्यापारोऽमृतम् ॥ ५३ ॥

निध्याभाषणममृतमित्येके ॥ ५४ ॥

दिष्टं स्वयम् ॥ ५५ ॥

सूर्योदयाप्रतनः सूर्योदयो यावत्तान्मन्ये देशनिर्यच्छनुष्येध्वन्यतमायैकस्मिन् याचनम-
याचनमित्येके ॥ ५६ ॥

निर्यच्छनुष्याम्यामन्दस्मिन् याचनमयाचनमित्युन्मत्तभैरवः ॥ ५७ ॥

निदितानुष्ठानं तपः ॥ ५८ ॥

सन्प्राप्तं तप इति केचित् ॥ ५९ ॥

अनदानं तप इति कालभैरवः ॥ ६० ॥

शीर्णवर्गादानं तप इत्याकाशभैरवः ॥ ६१ ॥

शोष्ठेऽध्वोऽननुष्ठानान्तरुपारण्यवाराप्रशोऽयं स्वाध्यायः ॥ ६२ ॥

एतद्विषयवराग्रप्यपनं स्वाध्यायो वेति दिग्भैरवः ॥ ६३ ॥

नान्यज्ञाता त्वद्वते मदीय इतीश्वरचिन्तनं ध्यानम् ॥ ६४ ॥

कदाहं तं पश्य इतीश्वरचिन्तनं ध्यानमित्याकाशभैरवः ॥ ६५ ॥

स सेव्यः सेवकोऽहं स आराध्योऽहमाराधको न ततोऽन्यो मदिएकृदितीश्वरचिन्तनं
ध्यानमिति कालभैरवः ॥ ६६ ॥

अनुरक्तिर्भक्तिः ॥ ६७ ॥

अस्मिन्भक्तियोगे त्रय आचारास्ते पूर्वं व्याख्याताः ॥ ६८ ॥

अहिंसाधर्मैकनिश्चयः स्वाध्यायनिरतश्चतुर्णामेकस्यैवैकाङ्गसेवकोऽपीश्वरतोपकृदि-
त्युन्मत्तभैरवः ॥ ६९ ॥

विरकालनैरन्तर्यसत्काराम्यासैरेकस्यैवैकाङ्गसेवको हिंसापूर्वकोऽपीश्वरतोपकृदि-
त्येके ॥ ७० ॥

सूर्योदयात्पुनःसूर्योदयो यावत्तावन्नित्यश एकाङ्गमेकस्याहिंसासेवनपूर्वकं यः सेवते
नियतः स तां परां भक्तिमामोति इति दिग्भैरवोन्मत्तभैरवौ ॥ ७१ ॥

ये हिंसामाश्रित्य ऐश्वरान्धर्मान्वयं कुर्म इति ध्यायन्तः कुर्वन्ति न ते
तानामुबन्ति नैश्वरान्धोकान् समभिपद्यन्ते पतनधर्माणः ॥ ७२ ॥

हिंसाऽऽयुर्नाशकरी हिंसा पुण्यौघनाशनीति ॥ ७३ ॥

हिंसामाश्रित्य यः कुर्यात्सुकृतौघान्तहस्तशः ।

सुखमस्मे प्रदातुं ते न समर्थाः कथंचन ॥

रोगानाश्रित्य यश्मादीनैवेच्छेत्सुखसाधकान् ।

उपचारान्यथा मन्दो न ते स्युः सुखदायिन इति ॥ ७४ ॥

विपयुक्तं यथा तोयं न तृष्णां वारयेत्कचित् ।

हिंसायुक्तं तथा पुण्यं न सुखं दातुमर्हतीति ॥ ७५ ॥

विहिताऽविहिता वापि हिंसा पाऽनपराधिनाम् ।

सर्वेषां दुःखदा पश्चात्तस्मात्तां परिवर्जयेदिति ॥ ७६ ॥

एकामहिंसामाश्रित्य यः कुर्यादघपर्यतान् ।

सोऽघाचलान्शुचीन्सर्वान्कुरुतेऽहिंसया नरः ॥

स्वात्मबन्धुरुक्ते सर्वान्यथाभिर्दारुपर्यतानिति ॥ ७७ ॥

नरान्यहिंसितस्यैवं ये देहस्य नराः क्वचित् ।

छेदनं वा विदासनं क्रयं वा विक्रयं तथा ॥

उपकारं च संस्कारं भोगच्छेदानुसंमतिम् ।

कुर्युस्त्वययवानां वै तेऽप्यहिंसाविशारदा इति ॥ ७८ ॥

मनुष्यहिंसितानां प्राणिनामनागसां देहानामत्यक्ताद्रवपूर्वाणामवयवानां यच्छेदनं
विशसनं क्रयो विक्रयः संस्कारो भोग एतेषां कर्मणामन्यतमस्य कर्मण उपकारोऽनुमननं
वा एतेष्वन्यतमं वा कुर्यात्सोऽपि हिंसाद्यदुःखभागिति ॥ ७९ ॥

विशसनं क्रयो विक्रय उपकारः संस्कारो भोगोऽनुमननम् ।

हिंसाः सप्तविधा गौण्यः समास्वेता विहिंसया ।

तस्मादष्टविधां हिंसा वर्जयेदीशतोपहृदिति ॥ ८० ॥

साक्षादीक्षितश्चतुर्व्यपि योगेऽधिकृतो भवति ॥ ८१ ॥

कर्मयोग-ज्ञानयोग-ध्यानयोगेषु पारानन्देषु पारानन्दीभावनामयी दीक्षे-
त्येके ॥ ८२ ॥

चतुर्भिश्चतुर्व्यन्यतमेन वा हिंसा सेवनपूर्वकेण सेवितेनैकाङ्गेन परा भक्तिरुदेति
तथा साधनन्तमुपप्राप्तिरित्येके ॥ ८३ ॥

अर्चको द्विधा ॥ ८४ ॥

उत्तमो मध्यमः ॥ ८५ ॥

जडईशप्रतीके य आस्तिकाः शास्त्रज्ञातविधिरत्यन्तमनुरक्तिं कुरुतेऽर्चनं विध-
तेऽत्यन्तं स उत्तमः ॥ ८६ ॥

यीथयन्नस्थण्डिलप्रकृतिशुद्धोदकाग्निवायुदिगावाशप्रसीकेषु तत्तदीश्वरायुधाकारेषु सौव-
र्ण्ये राजतेषु ताम्रेषु लौहेषु वैतेष्वन्यतमेऽर्चयेदीशम् ॥ ८७ ॥

पारानन्द एभ्योऽन्यत्र सपूजयन्तीशं पारानन्दात्पतयेन ॥ ८८ ॥

तस्मान्नान्यत्रेशं पूजयेत्पारानन्दः ॥ ८९ ॥

न भूतशुद्धिर्न च न्यासजातं न हिंसनं जङ्गमस्वावराणाम् ।

नैवार्चनं दैवतदेवतानां चरेषु वा प्राणभृता वपुषु ॥

पारानन्दानामित्यनुशासनाज स्वल्पमेव न शुरौ नाहौ प्राणिनीशमर्चयेन्न सूर्यमण्ड-
लेऽन्यमीशमर्चयेत्पारानन्दः ॥ ९० ॥

प्रवहज्जलेन शुद्धोदकमित्येके ॥ ९१ ॥

अर्चनं त्रिविधम् ॥ ९२ ॥

अर्हणार्चनं दानार्चनं प्रयोगविनियोगार्चनम् ॥ ९३ ॥

देवतामात्रादासनं तस्यै दत्त्वा नमस्कारं ध्यानेमपराधक्षमापनं दासोऽस्मीति निवेदनं
सुश्रुतिनिवेदनं साक्षात्कारणचनं कुर्यादिसर्जयेद्य तामित्यर्हणार्चनम् ॥ ९४ ॥

अत्र पुष्पाञ्जलिनिक्षेप इति केचित् ॥ ९५ ॥

देवतामात्रादासनं तस्यै दत्त्वा प्रवल्पनीयान्प्रजन्यैकस्मिन्महति पात्रे सर्वातुषचा-
रान्स्यात् तपात्रं तस्यै दद्यान्मोत्रैः खुचा प्रदक्षिणां पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा ध्याने मनःस्थिरी-

समुत्तीर्यन्यवासः परिधायाचामेत् ॥ १६ ॥

कौपीनं कटिसूत्रं च महती शुक्लवाससी ।

कुण्डले चाङ्गुलीयं च गृहस्थस्य विधीयते ॥

शद्बर्जमिति केचित् ॥ १७ ॥

ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थस्तथा यतिः ।

कौपीनकटिसूत्राभ्यां हीनाः शूद्रा न-संशयः ॥

द्वादशाङ्गुलयतं पञ्चवितस्तिदीर्घं कौपीनं तथैव दीर्घं षडङ्गुलयतं कटिसूत्रम् ॥ १८ ॥

शाणं तारुणं कार्पासं क्षौममाजिनं पाणं बालकलं वस्त्राणि धार्याणि यथासंभवम् ॥ १९ ॥

एतान्येव धार्याणि द्विजैरपीत्युन्मत्तभैरवः ॥ २० ॥

श्वेतं ब्राह्मणो रक्तं क्षत्रः पीतं वैश्यः कृष्णं शूद्रो गृहस्थः ॥ २१ ॥

कौपीनकटिसूत्रे तु गृहस्थाश्रमिभिर्द्विजैः ।

धृते चेत्ते बहिष्कार्याः शूद्रवन्नात्र संशय इति ॥

धार्मिकथेद्भवेच्छूद्रः कौपीनं धारयेत्तु स इति बृहस्पतिः ॥ २२ ॥

गृही विप्रः कार्पासातिरिक्तं न धारयेत् ॥

धृत्वा छात्वा प्राणायामत्रयं कृत्वा धृतं प्राश्य विशुष्यतीति बृहस्पतिः ॥ २३ ॥

शाक्तसौरवाक्रतुण्डाद्येद्बृहस्पत्या रक्तं शैवस्तथैव चेच्छ्रेतं वैष्णवस्तथैव चेत्पीतमिति

कश्चित् ॥ २४ ॥

अथाचमनं वक्ष्यामः ॥ २५ ॥

त्रिः प्राण्यापो द्विरुन्मृज्य हस्तं प्रक्षाल्य मुखं दक्षं नासां वामां नासां दक्षं चक्षु-
र्बोमं चक्षुर्दक्षं श्रोत्रं वामं श्रोत्रं मूर्धानं च रपृशेदित्याचमनमिति याज्ञवल्क्यः ॥ २६ ॥

स्वेष्टेरादिग्वनाभिः संबुद्ध्यन्तेश्वतुर्ध्वन्तर्नमोन्तैर्वा पिवेदुन्मृजेत्तपृशेदित्याचमन-
मित्युन्मत्तभैरवः ॥ २७ ॥

स्वेष्टेरागापत्रया सुविग्रह इत्यन्तेनापः प्राश्य धीमहीत्यन्तेनापः प्राश्य प्रचोदया-
दित्यन्तेनापः प्राश्रीयात्तूष्णीमुन्मृजेत्तपृशेदेत्तदाचमनमिति दिग्भैरवः ॥ २८ ॥

वामाचार्येणदाचमनं कुर्यादिति जनार्दनः ॥ २९ ॥

त्रिःप्राण्यापोऽहुष्टमूलेन विलोममधरमोष्ठं द्विरुन्मृज्य हस्तं प्रक्षाल्य तर्जनीमप्यमाना-
भामिरूपं विलोममोष्ठं द्विरुन्मृज्य हस्तं पुनः प्रक्षाल्याहुष्टमप्यमाम्या दक्षनासा वामनासाम-
ह्मणानामिहाम्यां दक्षं चक्षुर्बोमं चक्षुर्दक्षं श्रोत्रं वामं श्रोत्रं वरतलेन हृदयं पञ्चभिरङ्गु-
लीभिर्मूर्धानं दक्षं बाहुमूलं वामं बाहुमूलं च दक्षहस्तेन रपृशेदित्याचमनमिति देवा-
नन्दः ॥ ३० ॥

हस्ती प्रक्षाल्य त्रिःप्राश्यापो द्विरुन्मृज्य सकृदुपसृश्य मुखं सव्यं हस्तं पादा
प्रोक्ष्य शिरो नेत्रे कर्णौ हृदयं च सृशेदित्याचमनं ब्राह्मणानाम् ॥ ३१ ॥

द्विजानां नो इतराणामिति चतुर्मुखः ॥ ३२ ॥

एतदाचमनमौत्तर एव कुर्यान्नो इतर इत्यानन्दः ॥ ३३ ॥

यदाचामति तेनात्मानं मेध्यं कुरुते सर्वकर्मस्वर्हं कुरुते ॥ ३४ ॥

यद्विराचामति तेनात्मानं स्नातं कुरुते स्नानस्यैपोऽनुकल्पः ॥ ३५ ॥

ऐश्वरेषु दैवेषु च बद्धशिखो यज्ञोपवीती धृतबल्लोऽङ्कितोऽहो भवति तस्मादैश्वरेषु
दैवेषु च कर्मेषु सर्वेषु बद्धशिखो यज्ञोपवीती धृतबल्लस्यादौ निषेधात् ॥ ३६ ॥

अङ्कनं व्याख्यातम् ॥ ३७ ॥

अथ तस्य द्रव्याणि वक्ष्यामः ॥ ३८ ॥

सिन्दूरेण गाणपः ॥ ३९ ॥

रक्तचन्दनेन शाक्तः ॥ ४० ॥

तेनैव सौरः ॥ ४१ ॥

त्रिल्वेन शैवः ॥ ४२ ॥

हारिद्रेण वैष्णवः ॥ ४३ ॥

अक्षारेण रक्तेन गाणप-शाक्त-सौरा इत्येके ॥ ४४ ॥

अक्षारेण श्वेतेन शैव इत्येके ॥ ४५ ॥

अक्षारेण पीतेन वैष्णव इत्येके ॥ ४६ ॥

सर्पेणामेवेश्वराणां शुद्धा मृक्ता द्रव्यं तस्मात्सर्वे शुद्धया घृष्टिकयाङ्कनानि वा
कुर्युः ॥ ४७ ॥

सन्ध्यामुपास्य स्वेषां देवता परिचरेत् ॥ ४८ ॥

यदङ्कितो भवति तत्पाप्मानं निरसति ॥ ४९ ॥

वामी चेत्ताम्रिर्की सन्ध्या निर्धर्त्य स्वेषां परिचरेत् ॥ ५० ॥

यत्सन्ध्यामुपास्ते तेनार्चने स्वात्मानमधिकृतं कुरुते ॥ ५१ ॥

यत्प्रथमां सन्ध्यामुपास्ते स्नानं वा तत्ताम्रेऽधिकृतं कुरुते यत्ताम्रिर्की सन्ध्यामुपास्ते
द्वितीयां तदर्चनेऽधिकृतं कुरुते तस्माद्वामी स्मार्तं स्नानं ततस्ताम्रमेव सन्ध्यामुपासीत ॥ ५२ ॥

नित्यार्चनेन त्रिभिर्नार्चयिष्यन् शुचिः शुचौ देशे समे मनोहरे यज्ञोपवीती चाच-
म्य स्वासनाद्विषितस्तिमितं देशमपहाय देवतासिंहासन पुरतः स्वदक्षिणतः पट्टोणे वर्तुळे
पोद्गशदले मण्डले प्रोक्षिते देशे वार्चनसभारानर्घ्यत्पात्राण्यासाद्य स्वयामतस्तथैव शुचि
कान्तं शास्त्रं तैजस मार्चिकमन्त्रं वाऽऽसाद्य संकल्पयेत् ॥ ५३ ॥

नैवेद्यं स्वयामत आसादयेदिति केचित् ॥ ५४ ॥

• द्विवितस्तुच्छित्ते देवतासिंहासनं भवतीत्येके ॥ ५५ ॥

तस्मिन्सिंहासने सौवर्णे तैजस मार्त्तिकं तार्णं पाणं वार्क्षमौपलं वाऽऽसाद्य तस्मिन्
स्तद्वाहनाकारे तण्डुलपुञ्जे मृदुस्पर्शे वाऽजिने देवताप्रतीकमासादयेत् ॥ ५६ ॥

स्नानं प्रथमं ततस्तान्त्रिकस्तान्त्रिज्ज्ञानं कुरुते तस्मात्स्मार्ता सन्ध्या प्रथमां विधत्ते
ततो द्वितीया सन्ध्या तान्त्रिकः कुरुते तथार्चनं स्मार्तं विधाय तान्त्रिकं न विदधाति तत्रैवं
समाधीयते स्मार्तेन विधिना ह्यास्यतः ज्ञानदैवतानिमित्तानि भवन्ति एवं सन्ध्यायास्तथा
नार्चने भिन्नं दैवतं भवति तस्मादर्चनमुभयं न नैत्वं भवति । यदि दाक्षिणस्तान्त्रिकं मार्गं
विशति तदैव तदेवतायाः स्मार्तं नैत्यार्चनमुत्सृजति तस्मान्नार्चनं नैत्वं स्मार्तं विदध्याद्वि-
तीयः ॥ ५७ ॥

यद्ययं परानन्दः प्रथमत एवानन्यर्थ्यं स्तेषां देवतामेकस्मिन्तानिकाग्नीन्वा परिचरे-
द्वा अन्यदैवमार्थमनैत्वं परिचरति तं चाग्नयः शपन्तः क्रुद्धा देवा ऋषयः पारानन्दमेतं मृत्युवशं
नयन्ति देवा ऋषयस्तस्मादेवं नाचरेद्विद्वान्पारानन्दो यथेष्टमन्ये तं पुरतः
पथाद्वा तथार्चयतीत्येके ॥ ५८ ॥

स दक्षिणतोऽग्नेः कुण्डं वा स्पण्डिलं वा कुर्यात् ॥ ५९ ॥

सौवर्णानि राजतान्यौपलानि मार्त्तिकानि तार्णानि पाणानि यज्ञियवार्क्षानि तैज-
सानि चार्माण्यज्जानि वा पूजोपकरणानि पात्राणि भवन्ति मिश्रितानि वा भवन्ति ॥ ६० ॥

या, पृथक् पृथक् शिला भवन्ति तस्मात्ताः प्राणभृता न वपुषि पापाणाः प्राणभृतां
न वपुषि तस्मात्तेष्वर्चयेत्पारानन्दः ॥ ६१ ॥

शालिग्रामः सर्वेषामेवैश्वराणां प्रतीकं तस्माच्छालिग्रामे सर्वानेवा-
र्चयेत् ॥ ६२ ॥

शालय इन्द्रास्तेषां शालीनां ग्रामभूतोऽयं प्रस्तरस्ततस्तस्मात्तेष्वर्चयेत्सर्गान् ॥ ६३ ॥

शालयः सुषाः कणाः एवं ये भग्ना अपि च ते उपल देवानां मनुष्याणामुपनीणां
ग्रामे ग्रामे पूजिता भवन्ति तस्मादेत उपलः शालिग्रामाः ॥ ६४ ॥

शालिनां शीलवतां भक्तियुक्तानां स्वप्नानन्देतेषु रतिर्जायते तस्मादेत उपलः
शालिग्रामाः ॥ ६५ ॥

स्पण्डिले प्रकृतिस्वशुद्धोदकेष्वग्निषु वायुषु दिक्षाक्ताशप्रदेशेष्वन्यतमे यां देवता-
मावाहयेत्तामेव तत्रार्चयेत् ॥ ६६ ॥

यदि स्पण्डिले पूजयति तपोर्देवतापादयोः स्थिरभक्तिमान्संपद्यते ॥ ६७ ॥

यशुदके पूजयति देवताभक्तिरसिक एव संपद्यते ॥ ६८ ॥

यद्यग्नौ पूजयति स उज्ज्वलः संपद्यते यपुषाऽऽरोगेणाऽऽयुषा यशसा दीप्त्या
भक्त्या ॥ ६९ ॥

यदि घायो पूजयति भक्तिबल एव देवतायाः संपद्यते ॥ ७० ॥

यदि दिशि पूजयति अविरतभक्तिर्देवताया भक्तानामुपमेयोऽसुपमानरूपं
निर्देश्यः संपद्यते ॥ ७१ ॥

यद्याकाशेऽर्चयति सिद्धसाधनं तद्वपुरचिरात्संपद्यते ॥ ७२ ॥

स्वेष्टार्चने स्वेष्टेश्वरप्रसादसिद्धये स्वेष्टेशं नित्यार्चनेनार्चयिष्य एवं भाषयेत् ॥ ७३ ॥

अन्यार्चने स्वेष्टेश्वरेऽत्यन्तभक्तिप्राप्तिपूर्वकान्येऽप्रीतिद्वारा स्वेष्टेश्वरप्रसादसिद्धये
विशेषार्चनेनार्चयिष्य एवं संकल्पयेत् ॥ ७४ ॥

वान्यं धान्यं कामममीष्टं समूहेत् ॥ ७५ ॥

योऽसंकल्प्य कर्म कुरुते तन्न्यूनफलमित्याचक्षते तस्मात्सर्वं संकल्प्य कर्म कुर्यात् ॥ ७६ ॥

असंकल्प्य महत्फलमित्युन्मत्तभैरवः ॥ ७७ ॥

वर्तुले पट्कोणे षोडशदले प्रोक्षिते वा स्वयमतः शुचि शङ्खादिपात्रं निषाद्य तच्छु-
द्धोदकेनापूर्य पुष्पगन्धाश्च निक्षिप्य वहिष्टस्तमलङ्कृत्य तस्मिंस्तीर्थमात्राद्य स्थाप्योभूरित्यात्मानं
प्रोक्षयेदोभुवरिति संभारानोस्वरिति देवताप्रतीकमोभूर्भुवःस्वरिति दिगन्तराणि यदात्मानं
प्रोक्षते तदात्मानं शुचिं कुरुते प्रमादेभ्यो निर्गमयति स्वतो जातेष्वपराधेषु देवताविनोदा-
स्पदीभूतमेधात्मानं कुरुते यत्सम्भारान्प्रोक्षति तच्छुचि देवतामनोरम्यं देवताधिष्ठेयमेव
कुरुते यद्विगन्तराणि प्रोक्षति तत्तत आगतान्पशून्मनुष्यान्देवांश्च शुचीन्संभाष्यानेव कुरुते
प्रतिकूलानमुकूलानेव विदधाति तस्मादेवं प्रोक्षयेत् ॥ ७८ ॥

ॐ भूर्भुवःस्वरित्यनेनैव सर्वं प्रोक्षयेदिति केचित् ॥ ७९ ॥

स्वेष्टेशगायत्र्याः प्रथमेन पादेनात्मानं द्वितीयेन सम्भारान्स्मृतीयेन देवताप्रतीकं
सर्वदिगन्तराणि प्रोक्षयेदित्येके ॥ ८० ॥

एवं धामी प्रोक्षयेदित्युन्मत्तभैरवः ॥ ८१ ॥

यावता वैदिकानां मन्त्राणां प्रयोगो यत्र तत्र स्वेष्टेशचतुर्थ्यन्तेन नाम्ना नमोन्तेन
शदः कुर्यात् ॥ ८२ ॥

तद्रुलेपनाभरणो दक्षिणः स्नातं कान्धं पटेत् ॥ ८३ ॥

धामी तान्धं कान्धं पटेत् ॥ ८४ ॥

औत्तर उभयं द्वयोरन्यतरं वा प्रणयादिनमोन्तश्चतुर्थ्यन्तनाममभ्यो यं सर्वासां
देवतानां मूलमन्त्रः ॥ ८५ ॥

अथमेन प्रणववर्जितः शूद्राणाम् ॥ ८६ ॥

अथमेन होमे स्याद्दान्तः ॥ ८७ ॥

सम्भारेभ्यो दूरतो दीपनापदेयताकं दीपं गन्धाक्षतपुष्पैर्वाभ्यर्चयेत् ॥ ८८ ॥

तत्तदीश्वरगायत्र्या तत्तदीश्वरनुतिमन्त्रेण मूलमन्त्रेण वा परिचरेत् ॥ ८९ ॥

परतो लोकादितो लोकास्त्वतो भक्ततरनिकटाद्वा बाह्वे परिचरेत् विसर्जयेत्ततः ॥ ९० ॥

आवाहयेद् यं सायुधं सालङ्कारं सखशक्तिकं सखवाहनं सखभक्तमावाद्यासनं दत्वा स्थानानि कल्पयत्वासने विघ्नेश्वरं कल्पयामि तदक्षोर्ध्वतः करतः परशुं कल्पयामि तदधरतः करतोऽङ्कुशं कल्पयामि वामोर्ध्वतः करतः कमलं कल्पयामि तदधरतः करतः पाशं कल्पयामि कर्णयोः कुण्डले कल्पयामि गलतो मालां नामिलम्बिनीं कल्पयामि हस्तेषु वलयानि कल्पयामि वज्रादीन्याभरणानि सुन्दराणि यथावयवं कल्पयामि वामतः पुष्टिं शक्तिं कल्पयामि दक्षतो मूर्धं बाहनं कल्पयामि तत्परितस्तद्भक्तान्देवानृषीन् सिद्धान्कल्पयामीति कल्पयेत् ॥ ९१ ॥

सायुधं सालङ्कारं सखशक्तिकं सखवाहनं सखभक्तमावाद्यासनं दत्वा स्थानानि कल्पयत्वासने रुद्रं कल्पयामि दक्षोर्ध्वतः करतः परशुं कल्पयामि दक्षाधरतः करतस्त्रिशूलं कल्पयामि गलतो मालां नामिलम्बिनीं कल्पयामि हस्तेषु वलयानि कल्पयामि वज्रादीन्याभरणानि सुन्दराणि यथावयवं कल्पयामि वामतो गौरीं शक्तिं कल्पयामि दक्षतो वृषभं बाहनं कल्पयामि परितस्तद्भक्तान्देवानृषीन् सिद्धान्कल्पयामीति कल्पयेत् ॥ ९२ ॥

सायुधं सालङ्कारं सखशक्तिकं सखवाहनं सखभक्तमावाद्यासनं दत्वा स्थानानि कल्पयत्वासने विष्णुं कल्पयामि दक्षोर्ध्वतः करतश्चक्रं कल्पयामि तदधरतः करतः कौमोदकीं कल्पयामि वामोर्ध्वतः करतः कमलं कल्पयामि तदधरतः करतः शङ्खं कल्पयामि वज्रादीन्याभरणानि यथावयवं कल्पयामि वामतः शक्तिं लक्ष्मीं कल्पयामि दक्षतः पद्मपाशं बाहनं कल्पयामि परितस्तद्भक्तान्देवानृषीन् सिद्धान्कल्पयामीति कल्पयेत् ॥ ९३ ॥

सायुधं सालङ्कारं सखशक्तिकं सखवाहनं सखभक्तमावाद्यासनं दत्वा स्थानानि कल्पयत्वासने शक्तिं कल्पयामि दक्षोर्ध्वतः करतः कृपाणं कल्पयामि तदधरतः करतस्त्रिकण्डकं कल्पयामि वामोर्ध्वतः करतः कमलं कल्पयामि गलतः कमलमालामण्डानां नामिलम्बिनीं कल्पयामि कर्णयोः कुण्डले कल्पयामि वज्रादीन्याभरणानि यथावयवं कल्पयामि वामतश्चण्डिकां शक्तिं कल्पयामि दक्षतः सिंहं बाहनं कल्पयामि परितस्तद्भक्तान्देवानृषीन् सिद्धान्कल्पयामीति कल्पयेत् ॥ ९४ ॥

सायुधं सालङ्कारं सखशक्तिं सखवाहनं सखभक्तमावाद्यासनं दत्वा स्थानानि कल्पयत्वासने सूर्यं कल्पयामि दक्षहस्ततश्चक्रं कल्पयामि वामहस्ततः शङ्खं कल्पयामि कर्णयोः कुण्डले कल्पयामि वज्रादीन्याभरणानि यथावयवं कल्पयामि वामतः संज्ञां शक्तिं कल्पयामि दक्षतः सप्ताश्वं हिरण्यं रथं बाहनं कल्पयामि आकृष्येन रजसा वर्तमानो निवेशयन्नशृतं मर्षं च । हिरण्येन सविता रथेन देवो याति भुवनानि पश्यन् इति दर्शनात्परितस्तद्भक्तान्देवानृषीन् सिद्धान्कल्पयामीति कल्पयेत् ॥ ९५ ॥

सायुधं सालङ्कारं सशक्तिकं सवाहना सखभक्तमावाद्यासनं दत्वा स्थानानि कल्पयत्वासने कालीं कल्पयामि दक्षोर्ध्वतः करतः खड्गं कल्पयामि तदधरतः करतः

शिखायुत प्रीवान्त मनुजाकृतिमुण्डं कल्पयामि धामोर्ध्वतं करतोऽभय कल्पयामि तदधरतं
करतो वर कल्पयामि दक्षतः, सिंहवाहन कल्पयामि परितस्तद्गत्तान्देवानृषीन्सिद्धान्कल्पया-
मीति कल्पयेत् ॥ ९६ ॥

एवमपत्राप्यूह्य कल्पयेत् ॥ ९७ ॥

प्रतीकसम्पादनं सम्भारसम्पादनं अर्थवत्तेषामासादनं शुचित्वेनात्मनो मनोहरत्वेन
भावनं देवतावाहनं तस्या आसनदानकल्पनं पात्रान्तरे प्रतीकानयनं जलानां त्रस्मिन्नि-
नयनं सिंहासने प्रतीकस्थापनं वस्त्रोपचरणं अलङ्कारभूषणं गन्धलेपनं अश्रुतप्रक्षेपणं पुष्प-
विकिरणं आदर्शदर्शनं सुगन्धतैलाग्रापणं धूपनं दीपनं भक्ष्यनिवेदनं पेयनिवेदनं कथाश्रावणं
प्रार्थनाश्रावणं वा पात्रान्तरे जलनिनयनं मुखक्षालनार्थं हस्तक्षालनार्थं पादक्षालनार्थं अर्पित-
स्योत्तरतो निनयनं भूसमार्जनं पुरतस्ताम्बूलनिवेदनं आदर्शदर्शनं सुगन्धतैलाग्रापणं सुगानं
बीजनं ऋते शैलेभ्यः पुरतः कर्पूरनीराजनं प्रदक्षिणां प्रणमनं प्रार्थनास्तोत्रं वा पुष्पाञ्जलिं
हविं प्रतिपत्तिं अन्त्ये बाग्नीनां यजनमग्नेर्वा परं ततः आयुधान्यलङ्कारान् शक्तिं वाहनं तद्गत्तान्
गन्धाक्षतपुष्पैरर्चयेद्देवं मण्डलार्चनं मण्डलार्चनक्रमोऽप्येवं देवताप्रणमनं विस-
र्जनं च उत्तरतो निर्मालयनिनयनं तीर्थविसर्जनं च ॥ ९८ ॥

प्रतीकसम्पादनम् ॥ ९९ ॥

तद्व्यक्तावयव चेत्पादयो पादमेव यथास्थानमुपचरैरुपचरेत् ॥ १०० ॥ ११०० ॥

सर्वेषामुपचाराणां भावनाश्च भावनीया ॥ १ ॥

गायत्र्या चैतैस्त्रिभिर्नामभिर्द्वितीयान्ते प्रथमान्तैर्वा ता तर्पयेत् ॥ २ ॥

तर्पणे प्रसन्नेयमिति भावना ॥ ३ ॥

तस्यै वस्त्रे साययवा चेदेकेन वस्त्रेण नामौ परिवीय कुक्ष्यौ सम्बध्य तदेकदेशेन
पश्चात्कच्छापयेद्देवमग्रत एव स्कन्धतः ॥ ४ ॥

या कौपीनेन परिधापयितुमिच्छेत्चेत्कटौ कटिसूत्रग्रन्थिं दक्षिणतः कौपीनमग्रतः
कच्छापयेत्तदर्थमावायान्तोर्ध्वमग्रत एकेन पश्चात्कच्छापयेद्बहिस्तो नामौ साठङ्कृतं वस्त्रं
परिधापयेत् चेत्तस्य धर्तुमिच्छेत् परिदद्यात् ॥ ५ ॥

तसिंहासने नीवाऽनामिकया गन्धचिन्दुं सावयय चेत्यथेच्छेत्तथा लेपयेद्बाले
वण्डकूपे हृदि दोर्मूलस्थिरं सु त्रिदुर्भिर्वा ॥ ६ ॥

एव स्वा मानं च यथाभिमतप्रकारेण वा ॥ ७ ॥

तद्गत्तानामुपचाराणां स्ववामतो दूरतः स्थापनम् ॥ ८ ॥

तद्गत्तानां सवरस्तदमुक्तेषु न कार्यं इति केचित् ॥ ९ ॥

यथा स्नानमेरधोऽशुच्यशुच्यूर्ध्वं नेवमीश्वरे । सच्चिदानन्दशीर्षश्च सच्चिदानन्दपादवा-
स्तस्मात्पादोदकाद्युपभुक्तसङ्करं शिरोर्षणीयेषु न निषिद्धं इत्यपरे ॥ १० ॥

भालेऽक्षतान्मूर्ध्नीत्येके ॥ ११ ॥

पुष्पाणि मूर्ध्नि ॥ १२ ॥

आदर्शमग्रतः ॥ १३ ॥

पुष्पेण सुगन्धतैलं गृहीत्वा ऽऽप्रापणं तन्मृतीके निक्षिपेत्त पुरतः स्थापयेदित्येके ॥ १४ ॥

धूपनं देवतानामतः पात्रे ॥ १५ ॥

दीपनं देवतादक्षतः ॥ १६ ॥

भक्ष्यं पेयं प्रोक्षिते चतुष्कोणे कृतमण्डले वा पात्रे पुरतो दक्षतः ॥ १७ ॥

वामी तथैव पात्रे पुरतो वामतः ॥ १८ ॥

न केवलं देवतापुरतो दद्यात् ॥ १९ ॥

वामी मध्यं शोधयेत्सौरैर्वारुणैरामेयै रीदृक्ष्योक्षयेत्तज्ज्योक्षितं शुचि सम्पद्यत इति केचित् ॥ २० ॥

सम्भारप्रोक्षणेन तज्ज्योक्षितं शुचि भवति तस्मान्न तच्छोधनमित्येके ॥ २१ ॥

मध्यं वामतो देवतायाः ॥ २२ ॥

स्तोत्रैः सुवीत विनोदैर्वा देवतां हासयेद्वा देवतापशो गानेनैव वा वुवीत देवताहादाय ॥ २३ ॥

ततो मध्ये पानाथं जलं दक्षतो देवतायाः ॥ २४ ॥

ततो देयतापुरतः पात्रं संस्थाप्य तस्मिन्हस्तक्षालनाय मुखक्षालनाय पादक्षालनाय च जलं निगयेत् ॥ २५ ॥

ताम्बूलं पुरतः ॥ २६ ॥

मन्त्रमुच्चार्यमुक्त्वै देवतायै अमुके स्थाने अमुकाय अमुकं प्रयोगं विनियुनन्मीति प्रयोगविनियोगार्चन एवं दद्यात् ॥ २७ ॥

दानार्चने तथेव दद इति दद्यात् ॥ २८ ॥

अर्हणार्चने कल्पयामीति कल्पयेत् ॥ २९ ॥

सर्वानुपचारान् गन्धपुष्पैरर्चितान्दद्यादते गन्धाक्षतपुष्पेभ्यः ॥ ३० ॥

पुष्पैरेवार्चितान्दद्यादित्येके ॥ ३१ ॥

अष्टमे सर्वेषां जलं सुगन्धतैलमाप्राणार्थं देवताबद्धेष्वभरणेषु वा पुरतः ॥ ३२ ॥

आदर्शं दर्शयेत् ॥ ३३ ॥

ततोऽग्रेः कुण्डस्य पश्चाद्वायव्यं खलु यत्र षट्च होष्यन्त्यादिषुमात्रावरं सर्वतश्चतुष्कोणं सौरमेष्ट्याः शङ्कता लेपनं तन्मृतेणाम्युक्षणं कुशसंमार्जन्या संमार्जनं विराम उदकैः सेचनं सौमर्णेन राजतेन ताम्रेण लीहेन यज्ञियवार्क्षेण वा धर्मपालेन कर्तिताम्रमध्यविल्वदलाका-
रेण पद्महुलसरुणा गन्धाक्षतपुष्पसुगन्धतैलादङ्कुरेण पद्म लेखा उल्लिखेत् ॥ ३४ ॥

धर्मपाल त्वा मुष्टिना त्सा गृह्याम्यविघ्नत्वायोज इति धर्मपालं गृही-
यात् ॥ ३५ ॥

अग्नयो वा एते बहवो यत्सारो गाणप शाक्त शवो वैष्णव कापालो बालो गार्ह-
पत्यो दक्षिण आहवनीय सम्य आवसथ्यो माण्डल पार्थिव औदको वायव्यो वेद्युत सुम-
ङ्गलो बलवर्धन ऐन्द्र सोम्यो वैश्वदेव नव्यादस्तस्माद्यमग्निमिच्छेत्तन्नामोहेत् ॥ ३६ ॥

अमुकाम्नये त्वा प्रथमामुदगायता रेखामुल्लिखामि तथेय प्रागायता तस्या द्वितीया
तस्याएव प्रागायता तृतीया तयो प्रागायतयोर्मध्ये तथैव तिस्र प्रागायता एव पङ्केखा
धर्मपालाग्नेणोल्लिखेत्तस्मिन्स्यण्डिले कुण्डे वा ॥ ३७ ॥

ततोऽभ्युक्षाम्यमुकमग्निं समाण्डलाग्निं सवैश्वदेवाग्निं वाऽऽनाहयेदावाहयाम्यस्मिन्सन्नि-
दधामीत्यग्निं पाणिभ्यामाच्छाद्य प्रतिष्ठापयेद्रेखासु कुण्डे स्थण्डिले वा ॥ ३८ ॥

अरणिज सूर्यकातज आग्नेयो वा प्रतिष्ठाप्यो यदीहेत्क्रतुमान्स्यामहमिति तदर-
णिज पदीहेत्क्रान्तिमान्सुरूप स्यामहमिति तत्सूर्यकान्तज यदीहेत्सर्गसमृद्धेभ्यो बलवान्
स्यामहमिति तदाश्म प्रतिष्ठापयेत् ॥ ३९ ॥

दीपज्योतिषि त्रयो वा एते वर्णा यच्छेत्स्ताम्र कृष्ण यच्छेत् सशुभ्र यस्ताम्र सो-
ऽरुणो यत्कृष्णस्तत्तमस्तस्मादेतसूर्यप्रतीक यप्रातरुदेति सूर्य सोऽरुण यमथ्य तपति स
श्चेत् यत्सायमस्तमेति तत्तमस्तस्मासूर्यमेव प्रतिष्ठापयति यत्सूर्या वा अग्नेर्हविषोर्धं गृह्णाति
तस्मात् ईहेधेदह शान्तिमान् क्रतुमान्सर्वसमृद्ध स्यामिति तच्छ्रेतादग्निमाह्वय प्रतिष्ठापयेत्-
च्छ्रेतमथ्य सूर्य यन्मथ्यसूर्य प्रतिष्ठापयति तद्वदयमुक्तं सम्पद्यते यदीहेत्तेजस्वी व्रतचर्यावा-
न्स्यामहमिति तदक्तादग्निमाह्वय प्रतिष्ठापयेद्यदीहेदान्छादितबल स्यामिति तत्कृष्णादग्निमाह्वय
प्रतिष्ठापयेत् ॥ ४० ॥

आग्नेयो वा एष खड्गस्तस्मादखड्गो न किञ्चिदग्नेय कुर्वीत ॥ ४१ ॥

अग्निमुपसमाधाय समिद्वय त्रय वाऽऽद्रायास्मिन्नवाहितेऽग्नौ जातवेदसमिधेन
हविषामुका देवतामेकवार द्विरायुधानि पृथक् पृथक् वा तदामरणानि त्रि शक्ति चतुर्वाहन
पञ्च पद तद्रक्तान् शेषेण स्थिष्टवृत्त मण्डल च होष्य इत्योभूर्भुव सरिति समिधावाधा-
याद्भि परिसमुद्य त्रि पुरस्तादक्षत पश्चादुत्तरत कुशे परित्सीर्याद्विब्रि पर्युक्षणम् ॥ ४२ ॥

सुक्लवानग्नी निष्ठेत् ॥ ४३ ॥

दुग्धदधिघृतेष्वन्यतम हविर्गौरजापाया ॥ ४४ ॥

नैत्यार्चने घृतं हविरितीच्छामः ॥ ४५ ॥

यथाविधानमित्येके ॥ ४६ ॥

अप्रच्छिन्नाप्राननन्तर्गर्भो प्रादेशमागौ कुशौ पत्रिये ॥ ४७ ॥

छिन्नाप्रविति केचित् ॥ ४८ ॥

कुशाम्नां द्रवहविष उत्पवनं शुद्धिः ॥ ४९ ॥

हिरण्यशलाकया वा धर्मपालेन स्पष्टं शुचि हविः सम्पद्यते ॥ ५० ॥

एषा सर्वेषां हविरां शुद्धिः ॥ ५१ ॥

एतद्यत्र कुत्रचिदाग्नेयेधमभिधारितं जातवेदसे सम्पडलाग्नये जुहुयात् ॥ ५२ ॥

हुत्वा तस्मादग्नेर्हृच्चै तृष्णिमिन्धनशकलान्यादध्यात् ॥ ५३ ॥

वायवो वा एते बहवो यत्सौरो गाणपः शैवो वैष्णवः शाक्तः कापालो ब्राह्म ऐन्द्रः सौम्य आग्नेयो मेघ्यो वैद्युतो वप्यो वैश्वदेवो माण्डलः प्राणोऽपानो व्यानोदानौ समानस्तस्माद्य एते चान्ये च ये वायवस्तेऽग्निस्तस्माद्यस्तस्माद्योऽग्निः स्यात्तत्सदैव तं वायुं व्यजनेन प्रेरयेदमुक्ताग्नये प्रदीप्या अमुकवायुं व्यजनेन प्रेरयामीति प्रेरयेत्तं प्रदीपयेत् ॥ ५४ ॥

विश्वेदेवा अस्य देवास्तस्मादेव वैश्वदेवो दैवानां मण्डलमृषीणां मण्डलं मनुष्याणां मण्डलं सिद्धानां मण्डलं मण्डलस्यायं तस्मादेव माण्डलस्तस्माद्वैश्वदेवमाण्डलौ स्याताम् ॥ ५५ ॥

यत्र वा म्लानः स्यादग्निस्तत्रानेन प्रज्वालयेत् ॥ ५६ ॥

सकृदेवं नासकृदेवमिति दिग्भैरवः ॥ ५७ ॥

तस्मा अग्नये जुहोति ॥ ५८ ॥

पृथिव्यो वा एता बहवो यत्सौरी गाणपी शाक्ती शैवी वैष्णवी ब्राह्मी भैरवी ऐन्द्री दारुणी सौम्या याम्या आग्नेयी वायवी पार्थिवी वैश्वदेवी माण्डली जीव्या जखरी सर्वा वा एता आधारीभूतास्तस्माद्यो वायुः स्यात्तत्सदेवतामूहेतामुक्ताधारीभूतां स्पण्डिलयतां अमुकां पृथ्वीं परिसमूहामीति त्रिः सकृद्वा स्पण्डिलं परिसमूहेत् ॥ ५९ ॥

कुशैः स्पण्डिलं परिस्तृणीयात् ॥ ६० ॥

आपो वा एता बहवो यत्सौरी शैवी ब्राह्मी वैष्णवी शाक्ती गाणपी मेघ्या आग्नेयी वायवी पार्थिवी जाली वैश्वदेवी माण्डली सिकतोत्तरा पापाणोत्तरा हिंस्रयादोगणाकीर्णा आहिंस्रयादोगणाकीर्णा प्रकृतिस्थाः शुद्धाः पङ्कोत्तराः सर्वा एव शान्ताः शान्ताभिरेव पर्युक्ष्णं तस्माद्योऽग्निः स्यात्तत्सदैवता अप ऊहेदमुक्ताद्विरमुक्ताग्निममुकां पृथ्वीं वा पर्युक्ष्णामीति पर्युक्षेत् ॥ ६१ ॥

सुचि चतुर्गृहीतं वा यावत्ती महती क्षुब्धं स्यात्तावद्भिः सुवेस्तामापूर्य जुहुयात् ॥ ६२ ॥

तस्मात्पूर्वतो यागान्महान्पुरुषः शयानः स्यात्तावतीं भूमिमपहाप्य संस्कृते स्पण्डिले परिस्तीर्णेऽग्निमाहरेदेतस्मात्पुण्डादर्धं वा यथादेशं पूर्वतो यदाह्नो मनस्त्रिग्रेव देवताग्निः कालाग्निरिति द्वे नामधेये स्यातां पत्ये देवतायै हविरान्हति तदेवताग्निं प्रतिष्ठाप्योपसमाधाय परिसमुद्य पर्युक्षेत् ॥ ६३ ॥

स्वेष्टेऽगायत्र्या देवतायै हविर्जुह्यात्तस्मिन्मौ वा मूढमग्नेण ध्रुवेण सुचा वा ॥ ६४ ॥

देवताया एकमाहुतिं देवतायुधेभ्यो द्वे तिस्रो देवतालङ्कारेभ्यश्चतस्रो देवताशक्तये

पञ्च देवतावाहनाय पङ्क देवताभक्तेभ्यो वा पङ्क देवताया आहुतीः पञ्च देवतालङ्कारेभ्यश्च-
तस्तो देवतायुधेभ्यस्तिस्रः शक्त्यै देवतावाहनायैकां देवताभक्तेभ्यः सुवेण सुचा वा
जुहोति तत्संख्यैः सुवैस्तामापूर्य जुहुयाद्वैकां सुगाहुतिं सर्वेभ्यो हविर्गृहीयादमुकाप त्वा
हविर्गृह्णामि सत्येन गृह्णामीति गृहीयात्कालाग्नौ देवतायै तिष्ठन्हुत्वा ततः कालाग्नैरर्धमा-
हरेत् ॥ ६५ ॥

यत्कालाग्निरर्धमाहरत्येव वै नीयमान उक्तवत्स्थण्डिले प्रतिष्ठाप्यो भवत्यस्य नामधेये
द्वे दिग्निः परिच्छिन्नाभासोऽग्निरिति अस्मिन् जुहोति आभरणायुधशक्तिनाहनेभ्यो ब्रज-
जेता देवता जुहोत्येन दाक्षिणमग्निं वदन्ति ब्रह्मवादिनो यस्मात्कालाग्नैर्दक्षिणतोऽयं दिग्निः
फालाग्निं प्रदक्षिणीकृत्य पूर्वमिमुखस्तिष्ठन्नाभरणेभ्यो जुहोति पुनरेवं पश्चिममिमुख
आयुधेभ्यो जुहोति पुनरेवं उत्तरमिमुखः शक्त्यै जुहोति पुनरेवं दक्षिणमिमुखो वाहनाय
जुहोति यदेवमैश्वरं मण्डलमस्मिन्नग्नौ परीत्य परीत्य जुहोति तद्ब्रजजेन हुतं भवति ॥ ६६ ॥

यस्मात्कालाग्निः प्रणीयते तदस्य द्वे नामधेये आकाशाग्निरिमाण्डलाग्निरित्यस्मिन्जुहोति
भक्तेभ्य आसीनो जुहोति ॥ ६७ ॥

वा अग्निं न प्रणयन्त्येकस्मिन्नेवाग्नौ जुहत्येवं ब्रह्मवादिनः ॥ ६८ ॥

देवतोच्छिष्टमवदायास्मिन्नाकाशाग्नौ जुहत्येके ॥ ६९ ॥

देवतोच्छिष्टस्य क्रमशः पात्राणि गृह्णाति हविःप्रतिपत्त्यगारं अविश्य पादोदकमर्घो-
दकमाचमनोदकं स्नानोदकं पीवा भूमध्यं कण्ठकूपे हृदयं बाहुमूले शिरश्च गन्धेनानुलिप्य
यामी चेन्मधम्-इदं पवित्रममृतं गृह्णामि भवमेवजम् ।

पशुपाशसमुच्छेदं कारणं भैरवोदितमिति मयं प्राश्नीयात् ॥ ७० ॥

ऐश्वरेणात्मानं वर्चसा समनग्नीत्युक्तानि स्थानानि गन्धेन प्रलिम्पेत् ॥ ७१ ॥

अङ्कनं व्याख्यातम् ॥ ७२ ॥

अमुरुदेवतोच्छिष्टं अवदायामुकापेधराय वर्चसे स्वात्मनि विनियुनग्नीति सर्वम्
च्छिष्टं परिगृहीयादित्येके ॥ ७३ ॥

ऐश्वरेणानेन गृहीतेन शक्तेन विपाप्मा विरजा भूयासममृतानन्दी भूयासमिति
स्वीकारोत्तरं मन्त्रजपः ॥ ७४ ॥

अमृतममृते जुहोमि स्वाहेति स्वीकारमग्नौऽयं सर्वत्र हुतेनामृतेनामृतो भूया-
समिति स्वीकारोत्तरं मन्त्रध्यायं सर्वत्रेति केचित् ॥ ७५ ॥

सर्वदेवतोच्छिष्टं मुञ्जीत दीक्षितो न पुनर्भुक्तं देवतायै प्रयच्छेत्तस्यै ॥ ७६ ॥

आसनवत्त्रोदकमक्षयगन्धादर्शान्मक्ष्यान्पेयानुपभोग्यान्धार्यान्नुलेयान्धात्रेयान्देवनो-
च्छिष्टान्मुञ्जीत तत्रासनादर्शौ च प्रोक्ष्य तस्यै च पुनः प्रमुञ्जीत ॥ ७७ ॥

कर्मणोऽग्रे हविःप्रतिपत्तिरित्येके ॥ ७८ ॥

सर्वेषां मन्त्राणामनुकल्पो मौनमर्थवद्भावनं वा ॥ ७९ ॥

सर्वेषां ब्रह्मणामनुकल्पो जलमर्थवद्भावनं वा ॥ ८० ॥

सर्वस्य नित्यनिवर्तनस्यानुकल्पः स्वेष्टेशस्वेष्टमन्त्रजपः ॥ ८१ ॥

सर्वेषां मन्त्राणामनुकल्पो गायत्री तत्तदीया मूलमन्त्रो वा तत्तदीयः ॥ ८२ ॥

मतानुसन्धानस्यानुकल्पः स्वस्य स्वशास्त्राभिप्रेतः पदार्थचतुष्टयविचारः ॥ ८३ ॥

गुर्वभिवादनस्यानुकल्पो गुर्वर्थं नम्रता ॥ ८४ ॥

देवतायै दक्षिणा दत्ता न स्वयं परिगृहीयात्तद्भावाय ब्राह्मणाय प्रयच्छेदस्य सत्त्वं ततो निवर्तते सवत्र स्वयं प्रतिपत्त्यतः, यथा वाऽक्षतानां बलिहरणं भूतेभ्यः प्राणेभ्यः पुष्पाणां जले निर्हरणं एवमन्यत्र ॥ ८५ ॥

देवताप्रसादमुरीकृत्य मुखं प्रक्षाल्य द्विराचारतोऽग्निर्दिग्गमैरर्धमाहृत्य कालाग्नौ प्रत्यस्य बहिर्द्वयोः कुण्डयोर्द्विवाऽऽकाशाग्नौ कागमैरर्धमाहृत्य न्यस्य हुतग्रहि कुण्डयोरग्नी लौकिकौ सम्पद्येते एतस्मिन्नग्ना एता देवता जुहोति पृथ्वीरपस्तेजासि वायूदिक्कालाकाशानग्नीषोमौ छन्दास्पृषीन् श्रद्धामेधे हुत्वा एतस्य आनाशमैर्बहिरानाशाग्नौ हुत्वाऽयं लौकिकः सम्पद्यते यथा तो ॥ ८६ ॥

शिष्टमवदाय शिष्टकृदस्मिन्नुद्भूयादिति केचित् ॥ ८७ ॥

दक्षिणा नित्यार्चने स्वदेवतायै न प्रयच्छेद्विशेषार्चने चेत्येके ॥ ८८ ॥

सर्वेषामपराधानां क्षमापनस्यानुकल्पस्तद्भावाय न्या दशवारं जपस्तत्तन्मूलमन्त्रस्य वा ॥ ८९ ॥

दीक्षितानां महद्भिरपराधैर्युक्तानामेवैव प्रायश्चित्तिरावृत्तावप्यपराधानामिति सुरानन्दः ॥ ९० ॥

यथा वा एतस्य पङ्कस्पृष्टस्य क्षालनं हृदे प्रायश्चित्तिस्तस्माक्षालनेन स्वच्छं सम्पद्यते पङ्कस्पृष्टावप्येतस्वच्छीकुरुते एव यद्यस्य प्रायश्चित्तं तदावृत्तावपीति सुरानन्दः ॥ ९१ ॥

पापावृत्तौ प्रायश्चित्तावृत्तिरित्युन्मादानन्दः ॥ ९२ ॥

एकवारं पापं वृत्तं चेदेकवारं एकगुणं प्रायश्चित्तं द्विवारं द्विगुणं त्रिवारं त्रिगुणं चतुर्वारं चतुर्गुणमेव प्रायश्चित्तमिति मुक्तानन्दः ॥ ९३ ॥

एकवारमेकगुणं द्विवारं द्विगुणं त्रिवारं पतितो भवति न ततः प्रायश्चित्तमिति ज्ञानानन्दः ॥ ९४ ॥

अज्ञानाकृते प्रायश्चित्तं ज्ञानकृतेऽप्येकवारं ततो न प्रायश्चित्तमित्यमृतानन्दः ९५

अग्निकार्यं तत्कृताकृतम् ॥ ९६ ॥

देवतायै प्रदक्षिणं परीत्य पुष्पाञ्जलिं देवतामूर्ध्नि प्रयच्छेद्द्वामी प्रकामं परीत्योत्तरतः
प्रदक्षिणप्रणामयोरन्यतरं वा ॥ ९७ ॥

पादयोरितीशाननिलयः ॥ ९८ ॥

दाक्षिणो दक्षतो वामी यामतः प्रणमेत् ॥ ९९ ॥

ध्यानानुसन्धानं मदपराधान् क्षमस्वेति क्षमापनम् ॥ १०० ॥ १२०० ॥

यज्जुहोमि ममामीष्टं यत्करोमि ददामि यत् ।

यत्तपस्यामि सुतपस्तत्करोमि स्वदर्पणमितीशदक्षहस्ते जलं निनयेद्वा तदक्षिणतो
भूमौ ॥ १ ॥

दासोऽस्मीति निवेदनम् ॥ २ ॥

ॐ अमुकामुक मद्यमाविर्भव विभवाविर्भव स्वाहेत्याविर्भावयाचनं गन्धा-
क्षतपुष्पैस्तदन्यतमेन वाभ्यर्चयेत् ॥ ३ ॥

यथा क्रमकल्पनं तथैवाभ्यर्च्य समण्डलान् देवतामूर्ध्नि पुष्पाञ्जलीर्हस्ताद्वयःसंबत्सरसं-
ख्यया वा निनयेत् ॥ ४ ॥

गन्धाक्षतपुष्पसुकायै देवतायै साभरण्यायै सायुधायै सशक्तिकायै सखवाहनायै
सखभक्त्यायै स्वलोकप्रतिष्ठित्यै विसर्जनं विनियुनक्ति पुनरागमनाय पुनः संदर्शनायेति
विसर्जयेद्वितीयान्तानि वा योजयेत्तदनुक्रियापदं च ॥ ५ ॥

देवतायास्ततो मग्न जपेत् ॥ ६ ॥

आचमनं मौनमासनं सर्वत्र यथाविधानं वा ॥ ७ ॥

माला त्रिविधा ॥ ८ ॥

करपर्वमय्यक्षमयी पदार्थमयी ॥ ९ ॥

अनामिकाकनिष्ठमध्यमातर्जन्यो वा एताश्चतस्रस्त्रिपर्वी एतासां सर्वपर्वाण्याक्रमणी-
यानि मध्यानामिकयोर्मध्ये यत्पर्वणी ते उभे मेरुर्मवलेतस्याः करपर्वमध्यादङ्गुष्ठो द्विपर्वस्त-
द्वाग्रान्तः तस्यरोमाक्रान्तेऽग्रथममममिनापर्वमूलतः द्वितीयं यन्निष्ठिका मूलतः त्र्यंशतृतीयं
तन्मध्यतश्चतुर्थं तदग्रतः पञ्चममनामिकाग्रतः पर्वपष्ठं मध्यभाग्रतः पर्वसप्तम तर्जन्यग्रतः
पर्वपष्ठं तन्मध्यतो नवमं तन्मूलतो दशमं मध्यमामूलत एव यो गणयत्येतदशकं वामकर-
तस्तच्छतसंख्या सम्पद्यते । य एतां मालां कुरुते सोऽवधूतपदवीमात्मानं गमयति ॥ १० ॥

रुद्राक्षमद्राक्षप्रवालमौक्तिकं रुक्मिणीक्षतराणाक्षान्यतममयी सुमेरुयुक्ता माला यः कुरुते
स स्वर्गं लोकं गृहिभिर्गम्य जयति ॥ ११ ॥

असूत्रितां पदार्थमयीं कुर्वन् शर्करादिभिः संख्यातैः सख्या कुरुते स स्वर्गं लोकं
वन्द्यैर्गम्यमधितिष्ठति ॥ १२ ॥

दशसहस्र शतसहस्र सहस्रसहस्रो वा, नैत्रे न सहस्रसहस्रादधिक इष्यते जप. १३
वा तत्तदीशवय सप्तसरसहस्रया जपेद्वा द्वित्रिजपेद्वा घटीद्वय घटीत्रय वा जपिभ्यामीति
वा जपेन्न पदार्थमप्या मेरु ॥ १४ ॥

एतास्वन्यतमया जप कुर्यात् ॥ १५ ॥

अथ मण्डलजपक्रमं वक्ष्यामः ॥ १६ ॥

शत यदि जपेत्सेष्टशमनु अमुकायुधेभ्यो नम इत्यायुधमण्डल दश जपेत्पृथक् पृथक्
वा शत जप्त्वाऽमुकाभरणेभ्यो नम इत्याभरणमण्डल दश जपेत्पृथक् पृथक् तथैव
वामुरुवाहनायामुकाय नम इति बाहन जपेदश तत्तन्नामोहेद्वा सर्वत्र दश जपेच्छक्तिममुक-
शक्तयेऽमुकाय नम इति अमुकभक्त्यै सिद्धेभ्य ऋषिभ्यो देवेभ्यो नम इत्यमुकादिभ्य
इति वा तथा तथा समस्तमण्डलजपक्रम एष ॥ १७ ॥

दश यदि जपेत्स मनुमेकवारं मण्डल मण्डलवदेप समस्तमण्डलजप-
क्रमो लघुः ॥ १८ ॥

अथेक मण्डल अ एक मण्डलमेव वा तद्वदेप च्यस्तमण्डलजपक्रमः ॥ १९ ॥

मण्डलस्यार्चन युक्त न मण्डलजप कचिदित्युन्मत्तभैरवः ॥ २० ॥

नाम्ना दिव्यानां सहस्रेण ता स्मार्तेन दाक्षिण स्तुवीत ताम्रेण वामी तयोरन्यतरे-
णौचरस्तदसमवे श्रोतस्मार्तान्यतरेण दाक्षिणी स्तोत्रेण वामी श्रौतताम्रान्यतरेण प्रथम-
नित्यार्चने येन तेनैव नित्यशः ॥ २१ ॥

गघपुष्पाक्षतेरर्चति वान्यतमेन वा ॥ २२ ॥

देवतामेकवार द्वित्रिस्तद्वय सप्तसरसहस्रया वान्यर्च्य मण्डलमर्चयेन्मण्डले मण्डले
समस्य पृथग्वा यथावलपनमभ्यर्च्य मण्डलानि पुनस्तान्पुष्पैर्निर्कीर्यामुकायै सायुधायै वा
साभरणायै सायुधायै वा सवाहनायै सशक्तिकायै सखभक्तायै स्वलोकप्रतिष्ठित्यै विसर्जन
विनियुनग्मि स्वेच्छाप्रतिष्ठित्यै वा पुनरागमनाय पुन. सदरशनायेति विसर्जयेद्वा द्विती-
यात्तानि प्रयुज्य यथेच्छाविहाराय विसर्जनेन विनियुनग्मि इति वा ॥ २३ ॥

स्ववामतो नीत निर्मात्य सर्वं लौकिक सम्पद्यते तत्सर्वमुद्गाहकपुरुषद्वयमित दीर्घ-
मेकपुरुषायत वुत्रचिच्छुचौ देशे गतं खनित्वा तस्मिन् प्रत्यस्येत् ॥ २४ ॥

तस्मादावद्भूमितो जल नाप्नोति तावत्खनेदिति दिग्भैरवः ॥ २५ ॥

तीर्थं यदुचरतो निनयति तस्माच्चदान्मान प्रोक्षति यन्निनयति तत्तीर्थं विसर्जयति
यदात्मान प्रोक्षति तदात्मान गङ्गाप्लुत बुरुत एषोऽवभृथः ॥ २६ ॥

साधक वामतो निनयनाद्वाहुन्यादशुचिस्पर्शाद्रूपान्तरपरिणमनान्निर्मान्य यात्यवन्द्यतां
लौकिकैर्भूमि सम्पद्यते अवन्द्यता गत योऽनुबन्दयेत्स पाप्मा भवति तस्मान्छिरस्याधाय
वामतो निनयेत् ॥ २७ ॥

वामतो निनयनादवधतां निर्माल्यं ब्रजसीत्येके बाहुल्यादेके शुचिस्पर्श-
नादेके रूपान्तरपरिणामादेके वन्दनादेक एतेष्वन्यतमेनैके ॥ २८ ॥

ये प्राणिनो यथाकथंचिदस्मिन्नुपयुक्ता भवन्ति ते स्वर्गं कामयन्ति स वा राजसा-
त्तामसाः ॥ २९ ॥

मानुष एवं कुर्वन्कर्मादृष्टं समर्जयितुं समर्थो नान्यः समर्थ
इति कालभैरवः ॥ ३० ॥

या वा एता वेद्या उपयुक्ता भवन्त्यस्मिन्नेताः स्वर्गं लोकं जयन्ति यथा वा
ऋत्विजो यजमानं याजयन्ति न ते स्वर्गं जयन्ति स्वर्गो वा एष उचैर्दक्षिणा वा एता
गुर्व्यस्ता यद्यजमान ऋत्विक्षु परित्यजति यदयं लघुः सम्पद्यते स उचैः स्वर्गं लोकं
जयति त ऋत्विजो यस्मादादत्तदक्षिणा भवन्ति तस्माद्भुरवो भवन्ति तस्माद्भुरवो नोचैः
स्वर्गं लोकं ब्रजन्त्येवमेव ताः ॥ ३१ ॥

यद्यग्निकार्षं न कुर्याद्देवतां विसर्जयित्वा हविःप्रतिपत्तिं कुर्यात् ॥ ३२ ॥

वाऽऽकाशान्नावेयोपकल्पितं जुहुयान पृथक्कृतिरित्याकाशभैरवः ॥ ३३ ॥

ये वात्मनोऽग्निष्टाः स्वरूपचारास्तास्तस्यै न दद्यादित्युन्मत्तभैरवः ॥ ३४ ॥

अग्निकार्यमन्तरा सर्वं मन्त्रवर्जं तस्यै दद्यादित्येके ॥ ३५ ॥

प्रयोगविनियोगार्चनं त्रिविधम् ॥ ३६ ॥

तत्रैकं व्याख्यातम् ॥ ३७ ॥

यदेकमेव प्रयोगं विनियुक्ते तद्वितीयम् ॥ ३८ ॥

तदावर्तितं तृतीयम् ॥ ३९ ॥

चातुर्भिर्वा वेदैरुपचरितव्येषां देवता तस्माद्वाऽऽवाहयेद्यजुषा दद्यात्ताभ्यां स्तुवी-
ताऽथवीङ्गिरसा विसर्जयेत् । प्रणवो वा एष चातुर्वेदिकस्तस्मादेतेन सर्वं वाऽतो बृहदीहेत
तस्यैषा भूरिति ऋक्तो भुवर्ति यजुष्टः स्वरिति सामतः सर्वा व्याहृतय एता अथवीङ्गिरस्तो-
ऽतो महूरित्येके तस्मात्तदाद्यं ताकुर्वीतैतद्यत्र कुत्रविदर्चनो विधिर्लघुरित्येके
पारानन्दानाम् ॥ ४० ॥

शिष्टे च व्याख्याते ॥ ४१ ॥

आवाहनविसर्जनाभ्यां रहितं नार्चनं पारानन्दः कचित्कदाचित्कुर्यात् ॥ ४२ ॥

पीठार्चनं यत्कुरुते आवाहनविसर्जनाभ्यां विना न तद्देवतार्चनं सम्पद्यते देवता-
हृदयं न तत्सम्पद्यते ॥ ४३ ॥

सर्वत्र यद्यदसम्पन्नं तत्तन्मनसा सम्पादयेत् ॥ ४४ ॥

दानार्चनेऽर्हणार्चने मण्डलार्चनं न कुर्यादित्युन्मत्तभैरवः ॥ ४५ ॥

आसनं दर्पणं व्यजनं छायार्थं यत्किंचिदन्यच्चैजसं मार्तिकं पानपात्रं भक्ष्यपात्रं
सोपयुक्तमप्यलामे प्रोक्ष्य देवतायै पुनः पुनः प्रयुजीत ॥ ४६ ॥

देवताया भक्तस्य सर्वसम्बन्धस्तस्मात्पिता भूत्वा भक्तो देवतां पुत्रोऽयमिति परिचरति । यथा वा सत्पुत्रेऽतिवेले भक्ष्यं न प्रयच्छति वा यथा सर्वेभ्यो दुःखेभ्यो रक्षत्यामानं तदर्थं हेशयति न तमेवं परिचरति तस्मात्पितृपुत्रवत्परिचरणं यदेतत्तस्मात्केचिदेवं परिचरन्ति ॥ ४७ ॥

यद्भक्तः पुत्रो भूत्वा देवतां पिताऽयमिति परिचरति यथा वा पितुर्दुःखसाध्यामाशं नोद्धृत्य एवं परिचरति तत्पुत्रपितृपरिचरणं तस्मादेतत्परिचरन्ति ॥ ४८ ॥

यद्भक्तः पुत्रो भूत्वा देवतां मातेयमिति परिचरति यथा वा पुत्रः कृतापराधो मातुर्न विमेल्येवं देवताया न विमेली कृतापराध एवं वा परिचरति भक्तः शिष्यो भूत्वा देवतां गुरुयिमिति परिचरति यथा वा गुरुणा ताडितोऽपि गुरोर्मेनोवाकायकर्मभिर्हितमिच्छति गुराबुपमुक्ते मुक्ते उच्छिष्टं यत्तस्य यत्सम्पादयति तद्गुरवेऽर्पयत्येवं वा परिचरति भक्तः प्रजा भूत्वा देवता राजन्योऽयमिति परिचरति यथा वा राजन्यो मधि कृपां विदध्यात्तया चरिष्यामीति यथा वा मामैश्वर्यव्रतं कुर्यान्नो अन्यथा मां शासयेदिति विमेतीति भिया तद्व्यसादाय यतत एवं वा परिचरति भक्त उपासको भूत्वा देवतामुपास्यामीति परिचरति । यथा वा अस्त्राद्दु एतस्याघरुधिरे वा एताः समिधो वा एतस्संस्तृतं पिष्टमव्यञ्जनं तद्विहितत्वादेयं विहितमिति दत्त्वा तत्प्रसादं परामृशति भक्तो विहितमिति प्रसन्नो भवत्येतस्मिन्विहितेनैवा तोय्या यथा वा एते कवयः पूज्याः पूजितैरेतैः स प्रसन्नः सम्पद्यते यथा वा एताः कामिन्योऽनुक्ताः स्वस्मिन्नेता लाल्या लालिताभिः स प्रसन्नः सम्पद्यते यथा वा एते दुष्टाधौराक्षिरक्षीना व्याघ्राः पशवोऽन्ये मानुषाश्च य एवं ते घातनीया घातितैरेतैश्च प्रसन्नः सम्पद्यते विहितमिति यज्ञाः प्रवर्तन्ते विहितमिति दानानि प्रवर्तन्ते विहितमिति दण्डाः प्रवर्तन्ते विहितमिति वधाः प्रवर्तन्ते तस्माद्विहितेनैवास्य तुष्टिस्तस्माद्विहितमाचरन्परिचरत्येवं वा । भक्तः सखा भूत्वा देवता सखायमिति परिचरति यथा वा मधुपचाराः सुखादा अस्वादा इति नोभयं विन्दन्ति स्वयं मुक्त्वापि सुखादमिति ज्ञात्वा तस्यै प्रयच्छत्येवं वा परिचरति देवतामकयोः सर्वेषु सम्बन्धेषु देवता आराध्याऽयमारोघको देवता उपास्याऽयमुपासकः स शास्ताऽयं शास्यः स फलदाताऽयं फलभोक्ता स लालकोऽयं लाल्यस्तस्माद्भक्तदेवतयोरनिर्वाच्याः सम्बन्धा यथा वा य इच्छति स तथा तं परिचरति तद्भक्त्या परिचरणेन च प्रीणाति तस्मात्सर्वेभ्यो योगेभ्योऽयं गरीयान् भक्तियोगो य एवं वेद विद्वान्सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥ ४९ ॥

वैनानिग्रमीन्द्रत्वा वैवाहिकं वा इत्वा गृहस्यो ब्रह्मचारी समिधमाधाय ब्रह्मचारिभ्योऽन्तेरासिभ्यो ब्रह्मसंस्मृतिकं दद्यात् तेभ्यो वा ब्रह्मचारिकल्पेभ्यः स्नातेभ्यो ब्रह्मक्षत्रवैश्यानां सेऽपि पठेयुः यच्च पठितं भवति तत्संस्मृतिकं दत्तं भवति तेभ्यो यदि दक्षिणां न गृह्णाति तेन ब्रह्मणा दत्तेन सर्गं लोकं जपति वा खेष्टां देवतां प्रीणाति ॥ ५० ॥

कथं वा गृहीयुरदत्त्वा दक्षिणां यत्क्षत्रवैश्यावेतावप्रतिग्रहीतारौ तस्माददत्त्वा नैतौ गृहीयातामिति प्रश्नोऽस्मिन्समाधीयते । यत्क्षत्रवैश्यावेतावन्नस्य नीरस्य वक्षस्याऽभयस्य कन्याया ब्राह्मणः प्रतिग्रहीतेतारौ क्षत्रवैश्यावदक्षिणस्यौ ऋते कन्यायाः कन्यां सदक्षिणां गृह्णन्तीत्येके तस्मात्प्रतिगृहीयाताम् ॥ ५१ ॥

वा यदि प्रतिगृहीयात्तेभ्य एषा वृत्तिर्बन्धुव्याऽऽपवर्ग्या च ॥ ५२ ॥

यद्ब्राह्मणोऽध्यापनयाननयोर्दक्षिणाभिर्जीवति स केवलं तेजसा ह्येवात्मानं समन-
कीति विज्ञायते ॥ ५३ ॥

यदधीते ब्रह्मचारी ब्रह्मचारिकल्पो वा तेनाधीतेन स्वर्गं लोकं जयति स्वेष्टां वा प्रीणाति ॥ ५४ ॥

यद्ब्रह्मचारी भिक्षितेन गुरुच्छिष्टेन जीवति स केवलं ब्रह्मवर्चसेनैवात्मानं समन-
कीति विज्ञायते ॥ ५५ ॥

यद्ब्रह्मचारी वन्येतराश्रमवान्क्षत्रः पाठनयुद्धाभ्यां जीवति स वर्चसेनैवात्मानं सम-
नकि ॥ ५६ ॥

यद्ब्रह्मचारीतराश्रमवान् वैश्यो वृद्धिलाभ्यां जीवति सोऽप्येवम् ॥ ५७ ॥

यच्छूद्रः सेवाशिल्पाभ्यां जीवति सोऽप्येवमात्मानम् ॥ ५८ ॥

ब्राह्मणः सत्त्वेन तेजसा क्षत्रो राजसेन वैश्यो रजस्तमसोः शूद्रस्तमसेन ॥ ५९ ॥

यद्वन्यः शार्ङ्गः पर्णः पुष्पैः फलैरद्भिरग्राम्यैर्वा वन्यैर्लब्धैर्ग्राम्यैर्यो जीवतीत्येके स
आत्मानं ब्रह्मसदसि प्रतिष्ठितं कुरुते ॥ ६० ॥

यद्वन्योऽभ्यसा वायुना जीवति स शुद्धेन विरजसा तेजसात्मानं समनकि ॥ ६१ ॥

ब्रह्मचार्यधीतविद्यः कामार्तो वा स्नायात् व्रताशक्तश्च ॥ ६२ ॥

गृहस्यो विरक्तः कर्मनिष्ठो वनं निविशेत् ॥ ६३ ॥

वन्यः कर्मश्रान्तो ध्यानैकचित्तः संन्यासं निविशेत् ॥ ६४ ॥

ततः क्षत्रवैश्यौ धनं धान्यं वस्त्रमौषधमुपकरणं बटु ब्राह्मणेभ्यः प्रयच्छेताम् ॥ ६५ ॥

विद्यातपोभ्यां संस्कारेण जन्मना यो ब्राह्मणः स सर्वेषां दानानां वनस्पसंन्यासेनरः
संपात्रम् ॥ ६६ ॥

योऽपात्रे प्रयच्छति स नपत्तात्मानमथो योऽपात्रः प्रतिगृह्णाति स आमानं दिनस्ति
तस्मान्नापात्राय दद्यान्नापात्रः प्रतिगृहीयात् ॥ ६७ ॥

यदि न छमेद्विगृह्णन्नन्येषन् जन्मना संस्कारेण विद्ययाऽऽरोग्येण सुवर्चसा सौन्द-
र्येण तपसा युक्तः पात्रं तदा जन्मना संस्कारेण विद्ययाऽऽरोग्येण युक्तः स्वात्तस्यै प्रयच्छे-
ष्येनमपि तदा जन्मना संस्कारेण युक्तः स्वात्तस्यै प्रयच्छेददेनमपि तदा जन्मना ब्राह्मणे
युक्तः स्वात्तस्यै प्रयच्छेत्तस्मान्नापात्राणां धर्मापं दानं प्रयच्छेत् ॥ ६८ ॥

एतानि वा धर्मार्थं दानान्येतानि यज्जलदानं यदौषधदानं यदननदानं यदनुलेपन-
दानं यद्वस्त्रदानं यदभयदानं यच्छय्यादानं दानानि सर्वैः प्रतिग्राह्याणि सर्वो
दद्यात् यद्दान्यसुखकरं प्राणिनां तत्तदभिलाषिभ्यः प्राणिभ्यो दद्याद्यदेवां दानानां नितरौ
यदिच्छति तदद्यात्तस्मै दत्त्वा सोऽश्रुते परं तस्मादब्राह्मणाय दानमविधानं
दद्याद्यस्मान्न प्रमाद्यति ॥ ६९ ॥

अब्राह्मणेभ्यो विधिना दानं न प्रयच्छेदधिकं च ॥ ७० ॥

आतृतेः प्रयच्छेदन्नं जलं यस्मै कस्मैचिद्यः कश्चित् ॥ ७१ ॥

ततो गुर्वालयं ब्रजेद्गुरुमभिवादयेच्चदि गुरुं न तत्र विन्देच्चत्र दृष्टपूर्वः स्याद्गुरुस्तं
देशं प्रणमेत् ॥ ७२ ॥

यदि गुरुः शिष्यवत्सलः स्याच्चेन्मणिकुण्डले वस्त्रं छत्रं दारुमय्यौ चर्ममय्यौ वस्त्रमय्यौ
वा पादुके दण्डः सौवर्णी मालिकाञ्जनशलाकोदपात्रमथ ऐणेयं चर्म वैयाघ्रं वा एतेष्वन्यतमं
विरोपमुक्तं स्नेन तस्मै शिष्याय दद्यात्त शिष्यस्तं शिरसा धार्यागारान्तरे स्थाप्यं
पूजयेत् ॥ ७३ ॥

यद्ददाति गुरुस्तदेतद्गुरुस्प्रतीकं तस्मात्तत्पूजयेन्न तेन स्वयं भोगं
कुर्वीत ॥ ७४ ॥

गन्धाक्षतपुष्पैरेव तत्पूजयेत्प्रणामेन च ॥ ७५ ॥

अश्वत्थर्ववद्रुपचारैः पूज्यः ॥ ७६ ॥

सर्वेषामभाव उत्तरा दिक् प्रतीकं तस्मात्तां वन्दयेत् ॥ ७७ ॥

सर्वेषां देवानामृषीणां गुरुणामीश्वरात्मनां जीवात्मनां पर-
मात्मनश्च एषा वै दिगुत्तरा प्रतीकं तस्मात्तत्संपूजयेदभावे यं यष्टु-
मिच्छेत्तं तस्यां यजेत् ॥ ७८ ॥

पारानन्दो वा राजन्यश्चतुर्द्विष्या वा सेनया युक्तस्तुरङ्गमारुह्य मृगयायै निर्गच्छे-
दरण्यं प्रविशेद्यत्तपस्त्रिभिः सेवितं स्याद्यत्र वा तेषां तपोवतां तपसा न त्यक्तहिंसाः
प्राणिनो जानाः स्युस्तस्मिन्नरण्ये ये हिंसाः प्राणिनः स्युस्तान्प्राणीर्वियोजयेच्छन्नैर्नास्ति ॥ ७९ ॥

ये मनुष्यार्हिंसन्ति त एव हिंसास्त एवागस्कारिणो यतो वा मनुष्यः सर्वेभ्यो
जन्मभ्यः श्रेयानेतज्जन्मा पुरुष एव सर्वेषां जन्मनां सम्राडासीद्भविष्यति च सम्राड्वर्तते च
भूतानां जन्मना भव्यानां च जन्मनां पर्यधितिष्ठत्येतत्पौरुषं जन्म पुरुष एवेदं सर्वं
यद्भूतं यद्य भव्यममृतस्य देवस्याप्येतत्पर्यधितिष्ठत्युतामृतत्वस्येशानो
यदग्नेनातिरोहतीत्येतच्छब्दाज्ज्ञायते पुरुष एवैतेभ्यः सर्वेभ्यः श्रेयान्
यस्मात्पूर्वं ब्रह्मनादिन एतमेव पौरुषं जन्म व्यदधुर्विमक्तं कुर्युर्न्यातुर्यर्ण्यं ब्रह्म
चैतदेव पर्यवतिष्ठति । किं तच्चातुर्यर्ण्यं पृथक् पृथग्यत्पुरुषं व्यदधुः कतिधा

व्यकल्पयन् । मुखं किमस्य कौ बाहू का ऽजरू पादा उच्येते । उत्तमो
ब्राह्मणो वर्णस्तदवर क्षत्रस्तदवरो वेदस्तदवर शूद्रो ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीद्बाहू
राजन्यः कृतः । जरू तदस्य यद्वैश्यः पश्यां शूद्रोऽ अजायत इति
शब्दात्पौरुषमेवातिरिच्यते सर्वेभ्यः ॥ ८० ॥

हिंसा पूर्व व्याख्याता ॥ ८१ ॥

यदि तिर्यग्जन्मानमनागस धावन्तमेणादिक तिर्यग्जन्मा हिंसितु धावति यावत्त न
हिनस्ति तावत्त हिंसक प्राणैर्वियोजयेदित्येतेन कर्मणा उभयोर्लोकयोर्जयति यत् प्राणिन
जीवन्त मोक्षयति तेनैहिक जयति यत् क्रूर हिनस्ति तेन स्वर्गं जयति ॥ ८२ ॥

भक्ष्यस्यापि पशोः क्रूरस्य मृगयाया हतस्य मास नाश्रीयात्पारानन्दो यदि मास-
मश्रीयात्तदाय क्रूरवान् भवति तस्मान्नाश्रीयात्पारानन्दः ॥ ८३ ॥

हिंस्रस्य प्राणिन प्राश्रीयाद्भक्ष्यस्य मृगयाया हतस्य समर्प्येश्वरेष्वन्यतमाय पारा-
नन्दोऽभक्ष्यो ग्राम्यसूकरस्तस्मादारण्यो भक्ष्य इत्यवगम्यत इत्युन्मत्तभैरवः ॥ ८४ ॥

एषा हिंसाणा हिंसा स्वर्गा वाऽऽपस्वर्गा वा तानेन वा हिंस्रान्काल्यप्रे बलिदानवि-
धिना बलिं समर्पयेत्काल्यै यत्काल्यप्रे प्राणिन ङिनत्ति तेनापि स्वर्गं लोकं जयति
नापवर्गम् ॥ ८५ ॥

यदागस्कारिणं हिनस्ति पारानन्दस्तेनाय न प्रायश्चित्तीयत इति केचित् ॥ ८६ ॥

य काल्यप्रे हिंसितो भवति सोऽपि स्वर्गं लोकं व्रजति यावन्त्यस्य रोमाणि भवन्ति
तावन्ति सवत्सराणि काल्यप्रे हिंसित स्वर्गे प्रतितिष्ठति पारानन्दैर्यथैवैस्तान्त्यय-
नानि काल्यप्रेऽविधिनापि तावतो ऋतूनग्निष्टोमेऽपि तावत ॥ ८७ ॥

य पारानन्द काल्यप्रे यत्संख्यानाङ्गुलेन सङ्गेन हिनस्ति तत्संख्यानानि सवत्स-
राणि स्वर्गे लोके प्रतितिष्ठति ॥ ८८ ॥

यन्मृगयाया हिंस्र प्राणिन हिनस्ति तदाह्मान पापेभ्योऽवति द्विजान्वनस्थान्प्राभ्या-
न्पशूश्चैमिरवितैस्त्रीन्लोकाञ्जयति यदात्मानमवति तदेन लोकं जयति यद्विजान्वनस्था-
नवति तदामुष्मिक लोकं जयति यद्वाभ्यान्पशून्वति तद्भूनर्लोकं जयति तस्मात्त जिवा-
सीयात् ॥ ८९ ॥

य प्राणी मृगयाया हिंसितो भवति स मानुष सम्पद्यते ॥ ९० ॥

मध्याह्न आपुल्यापो वास परिधायाङ्कितो मलयज्ञ निवर्तयेदने सयासिशुद्रा-
भ्याम् ॥ ९१ ॥

देवानृषीन्पितृन् यज्ञसूत्री देवतीर्थेनपितीर्थेन पितृतीर्थेनो गयीती नियीती प्राचीना-
चीती तर्पयेत् ॥ ९२ ॥

ऋचो यजुषि सामान्यपर्वाङ्गिरसो ब्राह्मणानि तद्याणि वल्पागाप नाऽऽशंसंरितिहा-

सपुराणानि यद्वचोऽर्घीते यथाहृतिमिरेव तदेवतास्तर्पयति यथञ्चपि घृताहृतिमिर्यत्सामानि
मघ्वाहृतिमिर्यदयर्वाहिरसः सोमाहृतिमिरेवमेवर्षान् पितृंश्च तर्पयति तस्मादेवं ब्रह्मयज्ञं
कुर्वीत विद्वान्स एष स्मृतियज्ञः स एष शब्दयज्ञः स एष ऋषियज्ञः स एष
जपयज्ञः स एषः स्वाध्याययज्ञ एतेषां यज्ञानामग्निष्टोमादीनां मूर्धन्येष विराजत
एतेषामेव सन्नादपि वा ऋचं यजुः साम वा जपेदेतस्माद्यज्ञाः प्रवर्तन्ते एतस्मादज्ञानानि
प्रवर्तन्ते दण्डाश्चैतस्मादेव प्रवर्तन्ते तस्मादेव ब्रह्मयज्ञः सर्वेभ्यो गरीयान् ॥९३॥

ततस्तर्पयित्वा गृहानेत्य यद्वाहणाय ददाति सा दक्षिणास्य वा यद्विन्म्यस्तर्पयति
सैवास्य दक्षिणा सम्पद्यते ॥ ९४ ॥

पवित्रं सुरभि स्वादुपाक्रमनं निष्पाय तद्विष्यदमौ जुहोति स देवयज्ञो यदस्मा-
यब्राह्मणे जुहोति स एव बलिः स भूतयज्ञो यपितृनुदित्य ब्राह्मणपाणौ वाग्नौ जले
पृथिव्यां वा हविस्त्यजनि स पितृयज्ञो यन्मनुष्यान्ददाति वाग्नौ मनुष्येभ्यो हन्तेति
किञ्चिन्निक्षिपत्यन्नमयं मनुष्ययज्ञः सम्पद्यते । ततो गृहानिष्क्रम्य चाण्डालपतितनास्तिक-
रोगिण्यसेभ्योऽनाथेभ्यश्च भूम्योऽन्नं जलं च भूमौ दत्त्वा तथा दद्याद्यथा ते सुखादु प्राप्तुयुर्न
पाप्मुभिरवकीर्णं स्वत्तस्मिन्देशे दद्याद्यस्मिन्नुपभोक्तृनातपो वर्षा वातो वा शीतं न वावेत ॥
गृहानेत्य पादौ हस्तौ मुखमङ्घ्रिः शुद्धाभिः प्रक्षान्य समागतान् रोगिणो ब्रह्मक्षत्रवैश्यान्स-
वन्धित्रान्धनान्मित्राणि शूद्राश्च समोजयन् बुभुक्षितान् स्वयं सुजीत ॥ ९५ ॥

एवमेव वन्यो वन्यः ॥ ९६ ॥

ब्रह्मचारिसंन्यासिनाग्नेरन्नमनं पवित्रं गृहस्थवन्याभ्यां वा स्नातकविधुराभ्यां वा
वर्णिम्य आहृत्य मुञ्जीयानाम् ॥ ९७ ॥

स्नानकस्य त्रयो वै यज्ञा ब्राह्मः पैत्रो मानुषः ॥ ९८ ॥

भुक्त्वा कार्त्तं कालीमघ्नदीक्षिताः समर्चयन्त्येके ॥ ९९ ॥

तथैव गाथामुदाहरन्ति ॥ १०० ॥

उपनासत्रिपात्कीडा ब्रह्मविष्णुशिवादयः ।

उपनासेन भक्तानां मुद्रा भवति चण्डिका ॥

तस्माद्भुक्त्वा च पीत्वा च पूजयेत्काठिकाभिरुमिति ॥ १ ॥

तथैतामपि गाथामुदाहरन्ति ॥ २ ॥

सार्वभारिकं भोजनान्तं निर्वर्त्तयन् स्नातकाः ।

दक्षिणे दत्तयेन्नालीमयं नैत्सार्चनो निधिरिति ॥ ३ ॥

तथेतां गाथामुदाहरन्ति ॥ ४ ॥

दोर्गैः कुमारिका पूज्या यन्त्रिणामकिम्युतैः ।

मुथासिनी भवेत्पूज्या वेद्या स्यात्कारिकापरैरिति ॥ ५ ॥

श्रद्धया युक्तो यथाकर्षचित्कृत्यं निर्वर्तयेद्भुक्त्वाऽमुक्त्वा वा भूस्यो वासनस्यो जलस्यो यानस्यो
वा वायुस्यस्तेजस्यो वा सूर्योदयात्पुनः सूर्योदयो यावत्तावन्निर्वर्तयेदेकदा सुधीरित्युन्मत्त-
भैरवः ॥ २० ॥

आपस्त्रित्येतदिति दिग्भैरवः ॥ २१ ॥

वायुत्तरयोरित्याकाशभैरवः ॥ २२ ॥

क्वचसहस्रनामपाठो वैवमिति कालभैरवः ॥ २३ ॥

स्मार्तेन विधिना दक्षः समर्चयेत्ताद्रेण वायुभयोरन्यतरेणोत्तरः श्रौतेन विधिना
सर्वे ॥ २४ ॥

वा स्मार्तेन ताद्रेण श्रौतेन स्वोपकुप्तेन नित्यं यः समर्चते सोऽचिरेणैव देवतां
पश्यति श्रौतताम्रस्मार्तस्वोपकुप्तेषूत्तरोत्तरः कनीयान् ॥ २५ ॥

यथायथा नैत्यं निर्वर्तयति जीवस्तथातथा सान्तं परिगृह्णाति ॥ २६ ॥

प्रतीकं द्विधा दिव्यमदिव्यं च ॥ २७ ॥

सर्वभूतवृत्तज्ञाः सिद्धास्तदन्यथा ये ते त्वसिद्धाः ॥ २८ ॥

सिद्धैः प्रतिष्ठापितं दिव्यं तदन्यैः प्रतिष्ठापितमदिव्यम् ॥ २९ ॥

उपलक्षाष्टेषु पारानन्दोऽपि देवता पूजयेदित्येके ॥ ३० ॥

दिव्ये वाऽदिव्ये प्रतीके पारानन्द आवाहनविसर्जनाभ्यां रहितं पूजनं न कुर्यात् ।
कुर्वन्वापीशान्भवति पारानन्दश्च्युतश्च भवति । पारानन्दात्तस्मादावाहनविसर्जनाभ्यां रहितं
पारानन्दः पूजनं न कुर्यात् ॥ ३१ ॥

यत्रैकस्मिन्बहवः पारानन्दाः पूजितारो भवन्ति तत्राप्यावाहनं विसर्जनं च
पृथक् पृथक्कुर्युः ॥ ३२ ॥

यत्र बहवः पूजका भवन्ति पारानन्दास्तत्रैकेनावाहितः सर्वैरेवावाहितो भवत्येकेन
विसर्जितः सर्वैरेव विसर्जितो भवतीत्युन्मत्तभैरवः ॥ ३३ ॥

कानिचिद्विपरीकान्याराहितेषु देवतेषु तेषु पूज्यानि सम्पद्यन्ते विसर्जितेष्ववग्यानि
कानिचिदेवतानामनाहनात्प्राक् पश्चादपि विसर्जनात् वग्यानि पूज्यानीत्येवं बहुविधानि
प्रतीकानि भवन्ति ॥ ३४ ॥

निवेदको द्विविधः ॥ ३५ ॥

साधकः सिद्धश्च ॥ ३६ ॥

स्वादिनामुपचारानिच्छति यैरहं देवतामुपचरिष्य इत्यत इच्छति स ततो देवतो-
पमुक्तमुच्छिष्टं मुह्ये स सिद्धः ॥ ३७ ॥

मनसा स्वादिनादिकं स्वयं मोक्षमिच्छति याचा देवतार्थं वदति वा देवताल्यं
समाजोत्सवदर्शनार्थं व्रजति प्रसङ्गेन देवतां पश्यति याचा देवतार्थं वदति कायेन

प्रणामान्विदधाति यथा वाचा वदामि कायेन करोमि तथाहं कदा स्यां ममानुरागः स्यादे-
वतायामिति मनसेच्छति तवानुरागो मयि सम्पद्यतामिति वाचा देवता प्रार्थ्यते येन स सा-
धकोऽचिरेणैव सिद्धः सम्पद्यते ॥ ३८ ॥

एकस्या शालिग्राम-शिलायामेकस्या देवतायामावाहिताया विसर्जनात्प्राक् नान्यस्या
देवताया आवाहनं पूजनं च जायते ॥ ३९ ॥

अर्चनेष्वन्यतमेन नित्यमर्चयेत् ॥ ४० ॥

विशेषार्चनस्याकालं वक्ष्यामः । सत्त्वं दैनदिनः प्रलयः खण्डप्रलयो
महाप्रलयस्तत्रादौ तपोलोके द्वितीय ऐश्वरे लोके तृतीयेन कुत्रचित्सत्त्वं त्रेता द्वापर. कलिः
सप्तत्सर इद्वत्सर इत्यन्तर. परिवत्सरोऽनुरत्सर उत्तरायणाद्युत्तरायणान्त उत्तरायणं दक्षिणाय-
नान्तो वसन्तादिप्रीष्मान्तो वर्षादि. शरदन्तो हेमन्तादि. शिशिरान्तश्चैत्रान्तो वैशाखादिष्ये-
ष्टान्त आपादादि श्रावणान्तो भाद्रपदादिराश्विनान्तः कार्तिकादिमार्गशीर्षान्तः पौषादिमघान्तः
फाल्गुनादि. शुक्लपक्षान्त. कृष्णपक्षादि. कृष्णपक्षे [स्कन्दस्य] पष्ठी **विघ्नेशस्य** चतुर्थीति
केचिदिच्छन्ति नवमी शक्तेर्दशमी **विष्णोरेकादशी शिवस्य** द्वादशी **सूर्यस्य** सप्तमी
ब्रह्मणः पर्व **सर्वेषां । कालिकायाः** कार्तिक्यमा दशमी च एतेषु समर्चयन् एत-
दन्यतमे वा सर्वैरेवामीष्टैर्निशिष्ठो भवति रोगनाशो रणजयो वल्लभपानहिरण्यधनलाभ
आरोग्यप्राप्तिस्तरुणीनां सुन्दरीणामरुग्णानां प्रेमसम्पत्तिर्मैथुनाय **वाम्यौत्तरयोर्विशे-**
पार्चनकालोऽयं सम्भारसम्पत्तिः सर्वेषां देवताप्रतीकप्राप्तिरुत्तमतीर्थप्राप्तिर्गङ्गायमुनयोः
सङ्गमः सुक्षेत्रप्राप्तिरत्यातोपशमनं सतीर्थ्यानां समतानां समागमाणां सङ्गमाणां स्वगोत्राणां
ससंस्कारसूत्राणां सवेदानां सोपजीविकानां सदवतैरेव यथाविधानं वा विशेषार्चना निवेद्य
प्रेम्णा समागमसम्पत्तिर्ग्रहणं चन्द्रसूर्ययो । सूर्यग्रहणाच्चन्द्रग्रहणं विशिष्यते । **विशेषार्चनं**
प्रति यदा रुचिरदेवादिस्वर आदित्यस्य शिवस्य सोमवारः शक्तेर्मङ्गलवारो वि-
ष्णोर्वुधवारो ब्रह्मणो बृहस्पतिवारो गणेशस्य शुक्रवारो कपालिनः शनिवारो म-
हाकाल्याध महारात्रं उप. कौशिक्या उदिते ब्रह्मणः सगव. सूर्यस्य मध्याह्नं
शिवस्यापराहो विघ्नेशस्य महाकाल्याध साय विष्णोर्नुदिते महारात्रादूर्ध्वं
सर्वेषामित्येके विशेषार्चनसम्भारसम्पत्तिः सर्वेषामेके विशेषार्चनस्य
पर्वकालो व्याख्यातः ॥ ४१ ॥

विशेषार्चनं वक्ष्याम ॥ ४२ ॥

नैत्यार्चनो विधिरेव विशेषार्चन । निशिष्टे कालेऽर्चनं कृतं तद्भूतं तत्कृताकृतं
तस्मात्तद्विशेषार्चनमिति केचित् ॥ ४३ ॥

नैत्यार्चनाभिन्नं विशेषार्चनमित्येके ॥ ४४ ॥

अथ शुचिः कृतपूर्वकालक्रिय उदङ्मुखो यथेच्छदिङ्मुखो वा उक्ताग्रज्यतमे
पाठः ९

विशेषार्चनस्य सने शुचो देशे सामयिकैः समाम्चान्तो दीक्षाक्रमेण ज्येष्ठो ज्ञातविधिस्तदनु-
संगमुल्लेपनः स्यात् ॥ ४५ ॥

स्ववर्णाश्रमाम्यामपि श्रेष्ठः स्यादित्येके ॥ ४६ ॥

देवतामावाह्यासनं दत्त्वा प्रकल्प्य पाद्यादीनुपचारान्समर्प्यान्यैश्च मनोहरैः परिचर्य
हविःप्रतिपत्तिं कृत्वाचान्ताः पुष्पाञ्जलिं दद्युः सोऽग्निमुक्तवत्परिचर्यं परिचरेद्वा सुतं समण्ड-
लमभ्यर्च्य प्रणम्य विसर्जयेत् ॥ ४७ ॥

विशेषार्चनेऽतोऽधिकेन विधिना यष्टुमिच्छन्नाम्नां सहस्रेण कालामावेदैकामाहुतिं
कृत्वा वा होनव्यं स्वाहातैः प्रणवावैश्वतुर्यन्तमध्यैस्तैराहुतिसहस्रं जुहुयात् ॥ ४८ ॥

विशेषार्चनं ब्राह्मणान्याः कारयेयुर्माह्वणेन दीक्षितेन हविःप्रतिपत्तिं पुष्पाञ्जलिं
स्तवं नतिं स्वाराग्यत्वेन भाजनं दासोऽस्मीति निवेदनं स्वतः कुर्युः विघ्ने मुख्यसाम-
यिकत्वं तत्संभवति तस्मिन्केनापि नानुभवितव्यं क्षेत्रेण वेश्येन शूद्रेण पूर्वं ब्रह्माणं
विष्णुं देवतां पूर्वं विशेषार्चनेन विधिना चैष्यन्ब्राह्मणान् क्षत्रान्वैश्यान् शूद्रान्देवान्
तिरश्चः सर्वानेताप्रकल्पयेत्सामयिकीति सर्वे विष्णुं देवतामावाहयन्तोऽभयन्ता देवता-
ऽऽगता ते तामम्रान् गृहाणेदं गृहाणेदमिति स विष्णुस्तेभ्योऽकुप्यत् किं सर्वैरेवार्च्यते विशेष-
पार्चने एकेनार्चनेऽस्मिन्मुत्पसामयिकेन भवितव्यं तस्मान्नैतद्विशेषार्चनं यस्मान्नैको मुख्यः
सामयिको भवद्भिः कृत इत्यमादाय तस्य विष्णोर्वचनं ते सर्वे भक्ताः संसारविरक्ताः सक्ताः
पादाब्जुजे विष्णोः श्रुतिभ्यां ते खिन्नाः किमस्मामिरज्ञातविधिभिरिति तेऽस्तुवन् तान्हस-
न्नेनान्युवाच विशेषार्चने मुत्पसामयिकं कृतैकं विशेषार्चने भवितव्यं तदनुकूलैर्यथावि-
धानं यत्नेनार्च्यते स सर्वैरर्चितो भवति तस्माद्ब्रह्मणाश्रमाभ्यां दीक्षाक्रमेण च
विद्यया तपसा च युक्तं श्रेष्ठं मुख्यं सामयिकं कुर्याज्जन्मविद्यातप-
आश्रमदीक्षाक्रमेण श्रेष्ठो भवत्येकेनोत्तरेण न्यूनोऽधमः पूर्वेण पूर्वं-
णेत्येके । तदेतन्मुख्यसामयिकस्य मुख्यसामयिकत्वं यन्नित्यार्चनान्यम-
र्चनं विदधाति तद्विशेषार्चनं सम्पद्यत इति विघ्नेशो विशिष्टे काले यत्क्रियते तत्तदिति
सूर्यो विशिष्टेन संभारेण यत्क्रियते तत्तदिति भैरवः स मुख्यसामयिकैर्यत्क्रियते तत्त-
त्सर्वेऽनुमन्यन्ते एवो वा तन्निरतयेदिति शक्तिरनेनैः कृतं विशिष्टे काले विशिष्टैः
सम्भारैस्तत्तन्नित्यार्चनविशेषार्चनान्यामन्यद् यत्तत्सामान्यार्चनमिति चतुर्मुखो विशेषार्चने
समुख्यसामयिकाः समर्चयेयुरिति सर्वेऽनुमन्यन्ते तदेतन्मुख्यसामयिकस्य मुख्यसामयिकत्वं
तेभ्य इत्युक्त्या निरतो विष्णुस्ते ब्रह्माणं मुख्यसामयिकं कृत्वार्चयेयुर्विष्णुं तस्मान्न कंचि-
दोत्तरममुख्यसामयिका विशेषार्चनेनार्चयिष्यन्तोऽर्चयेयुः ॥ ४९ ॥

आराहनासनपाद्यार्घ्यग्नानालद्वारादीरर्घ्यमुपचारणं दक्षोऽन्यधेनमयं मुदा स्तुति-
करणं इति स्वीकरणं मैथुनं रहसि शक्तिभिः साधयिभिः सर्वैः समाभिर्विशेषार्चनं प्रवर्तते

तृत्यानन्दे मनुविमर्शनमग्नेरग्नीनामुत्सर्जनं प्रदक्षिणीकरणं पुष्पाञ्जलिनिवेदनं सर्वसुकृतज-
निवेदनं ध्यानानुसन्धानमपराधक्षमापनं दासोऽस्मीति निवेदनं स्वामीष्टसाक्षात्कारयाचनं सर्वैः
कार्यं मण्डलार्चनं च विसर्जनं च मुख्यसामयिकेन ॥ ५० ॥

यथा वा कामयीत तथा सामयिकैर्बहुभिर्विशेषार्चनं विदधीत चेदक्षोऽन्यो मयै-
र्भन्तुनैश्च ॥ ५१ ॥

महता प्रयोगेणार्चनं कर्तुमिच्छन्नाम्नां सहस्रेणाभिपिञ्चेयतुं शीतेन वारिणा कवो-
ष्णेनोष्णेन ॥ ५२ ॥

ततोऽन्यं यदि वा महान्तं प्रयोगमिच्छेच्चेदेवमभिपिच्य गन्धेनालिप्य तमेवं पुष्पै-
रर्चनमक्षतैर्वेत्येके ॥ ५३ ॥

ततोऽन्यं वा महान्तमीहेचेत्पुष्पैरभ्यर्च्यैवं स्तुवीत ॥ ५४ ॥

ततोऽन्यं महान्तमिच्छेच्चेदेवमेवमभ्यर्च्य स्तुत्वा कालान्नावेवं हुत्वाऽऽयुधालङ्कारश-
क्तिशक्त्यायुधालङ्कारशक्तिवाहनालङ्कारेश्वरवाहनेश्वरवाहनालङ्कारेभ्यो मूलमन्त्रेण दिग्ग्री
हुत्वा शतमीश्वरभक्तेभ्यो मूलमन्त्रेणाकाशग्री दश हुत्वा समस्य पृथग्ना जुहुयात् यदि समस्य
जुहुयादुत्तरयोरग्न्योरेकामेकाहुतिमित्येके वा स्रवि तथा गृहीयादित्येके ॥ ५५ ॥

यदि कामयीत पशुनाहं यज इति गणेशाय मूषकमालभेत सूर्यायाश्च विष्णवे
शिखिनं शिवाय वृषभं शक्तये सिंहं व्याघ्रं हिंस्रं वा भैरवाय श्वानं ब्रह्मणे हंसं मनोहरं
पक्षिणं वा ॥ ५६ ॥

एतेभ्यो न रुयालभ्यत इति ब्रह्मवादिनो वदन्तीत्येकेऽब्रह्मवा-
दिनः रुयपीति ॥ ५७ ॥

आकाशाम्नेरुत्तरतो यूपं निवेद्य विशेषार्चनेन हुत्वा महताल्पेन वा प्रयोगेण वैष्णवं
पशुं पीतेन शैवं श्वेतेन सौरं गाणपं शाक्तं च रक्तेन कापालं श्वेतेन कृष्णेन वा वारिणा
घ्नानपत्यमुकायै देवतायै त्वा जुष्टमाग्रावयामीत्याग्राव्य तथैव रशनयाऽमुकायै देवतायै त्वा
जुष्टं प्रतिब्रह्मामीति प्रतिव्रथाऽमुकायै त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति तथैव तेन वारिणा संप्रोक्ष्य
तथैव तामिरद्विरमुकायै देवतायै त्वा जुष्टं पाययामीति पाययित्वा आकाशाम्नेः पश्चात्पाना-
ण्यासादयन्ति बर्हिषि दक्षिणे भागे दधिसर्पिपोः पानं दुग्धपानं सर्पिपः पान एतान् चप-
कान् संस्थापितान्संप्रोक्ष्य संशोष्य चोन्मुकं परिगृह्य तस्मादग्नेस्त्रिरमुकायै देवतायै त्वा
जुष्टं पर्यग्निकरोमीति पर्यग्निर्योन्मुकं निर्ऋत्यां तेभ्यो निरस्यति ये वास्य विप्रक्रतारो ये
वास्योत्सिल्य अनुधावन्ति परिपीडयन्ति परमार्योपविष्टास्तेभ्य एवमुन्मुकं निरसामीति निर-
सति मुख्यसामयिकः सोऽनुपदवः सम्पद्यते तस्मादेवं निरसेयदुन्मुकं निरसति तद्विरः
सम्पद्यते तस्मान्निरस्योपस्पृशेत्तत्तद्दर्शनेन निलकं कुर्यात्तस्य पशोर्मालेऽमुकायै देवतायै त्वा
जुष्टं सति लकं करोमीति मुख्यः सामयिक उदीचीं पश्यन् नदिष्ठन् जुहुयादादपाद्य सुवेण सृचि

गृह्णाति प्रथमात्पात्रादमुक्तायै स्वा जुष्टं गृह्णामाति हविर्गृहीत्वाऽमुक्तायै देवतायै अयं पशुः
 स्थापितः स्वाहेति सुचा हुत्वा तस्मादेव पात्रात्तथैव गृहीत्वाऽमुक्तायै देवतायै अयं पशुर्वह्नः
 स्वाहेति हुत्वा द्वितीयात्पात्रात्तथैव गृहीत्वाऽमुक्तायै देवतायै अयं पशुः प्रोक्षितः स्वाहेति
 हुत्वा तस्मात्तथैव गृहीत्वाऽमुक्तायै देवतायै अयं पशुराप्यायिनः स्वाहेति हुत्वा तृतीयात्पात्रा-
 त्तथैव गृहीत्वाऽमुक्तायै देवतायै अयं पशुः पर्यग्नितः स्वाहेति हुत्वा तस्मादेव पात्रात्तथैव
 गृहीत्वाऽमुक्तायै देवतायै अयं पशुस्त्रिलङ्घितः स्वाहेति हुत्वा शेषाणि हवींषि एकः साम-
 यिकः सुवेण त्रयः सामयिकः पार्श्वेत्वाल्ग्व्यायैः सामयिकैर्मुख्यसामयिकः सुचा
 विचेन्म्यो देवेभ्यः स्त्रिष्टुब्धः स्वाहेति तं पशुमुत्तरत उत्सृजन्ति ये वा तं पशुमुत्सृज-
 न्त्यन्यन्नजलदानरैभ्यदानेस्तो सर्वे व्रजन्त्युत्तमां गतिं साहसोऽपि राजा उत्सृष्टेभ्यः पशु-
 म्योऽन्नं जलं प्रयच्छन्नभयमुत्तमां गतिं जगाम । ये वा पशुमुत्सृजन्ति त आम्नः पाम्नां
 धुन्वन्ति येऽपि तत्सहायास्तेऽपि ये हवींष्यश्नन्ति त उत्तमां गतिं गमयन्त्यात्मानमेवं पशुं
 पशून्वा समस्य पृथग्योत्सृजेत् शिष्टा आहुतीः सर्वैर्हुत्वा शेषं समापयीत ॥ ५८ ॥

एवं पशुपात्रं नाचरेद्विद्वान्पारानन्दः ॥ ५९ ॥

एकदैवाचरेदित्येके ॥ ६० ॥

सात्विको ये राजा एवं पशुपात्रैरयजतां देवतां साऽब्रवीन्मां यष्टुर्माहेजद्वैरेव पदार्थ-
 माजडः चित्तव्यतिर्त्यजस्व यस्माद्वा घ्याता चिद्रूपो ध्येयं चिद्रूपं ध्यानं जड एवं यजनं
 जडं यथा चिद्रूपो यजनीया चिद्रूपा एवं तपस्तपस्वी तपन्नोप्या तस्माद्य एनं क्रमं व्युत्क्रमन्ति
 ते पार्थिव्युपन्ते तस्मान्नाजडैर्मायजस्व तस्मादेव ब्रह्मवादिनः पारानन्दाः महं हितं वळि
 ठित्वा दधिरे जडं प्रयच्छन्ति ततोऽहं तुभ्यामि तच्छिरोलोमजेन धूमेनाहं हृष्यामि तस्मादेवं
 यजस्वेलुक्तो राजा बध्यवधैः पारानन्देः पारानन्दो राजा तां कालं यजन्वीयन्मुक्तिं जगाम
 तस्मात्पारानन्दो विद्वान्तज्राचरेत् ॥ ६१ ॥

अथ घामी महायागेन यष्टुं कामयति चेत् पाशुकारजं गायत्र्येव पठ्याहुती-
 क्षत्वा देवताया जुहोति उन्मुक्तं निरस्य पात्राण्यास्तादयति प्रथमं पात्रं शुक्रशोणिनाम्यामा-
 पूर्प द्वितीयात्तथैव तृतीयं मुद्रया सर्पिषा वा तद्रुपसि बक्ष्यामः मुख्यामरोगां मञ्जुलमा-
 पिणीं योनोद्धतां सुगन्धतैलोन्मर्दनाम्यां वयोष्णेनोष्णेन स्नापयित्वा वाऽर्घ्यवतेन तृचेन
 मन्त्रोत्प वराउद्धारिः शोभिनामाननीय तस्या उपस्थेऽभन्तरगर्भौ प्रादेशमात्री कुक्षौ नाम्यग्री
 पाग्निनाष्टाद्य तदुपस्थमष्टोत्तरशतं जपेन्कामवीजं चन्द्रवीजं स्त्रेष्टेऽशवीजं ययस्या देवतायाः
 वामपार्श्वं योजं तत्तस्या नाशः प्रथमाध्वरमनुवारेण युक्तं र्थजं तस्याः सम्पद्यते एष एका-
 धरो मन्त्र एतद्बीजं यस्मात्पदाकृतेन देवतायाश्चिन्ता भवति तस्मादेवं बीजमुद्देज्यत्वा तथा
 रहसि मंगस्य शुक्रं योनावेवौत्तरादपत् तथा मैथुनं पुरीतं यथा तस्याः शोणितं पूर्वमुत्तरे-
 षतः शुभमुत्तर्प योनावेव मुख्यमानदिरोऽप्यो वा पुरीतं यो ददः स्यात्ततो मैथुनवद्दृ-

ह्रीं गृहीध्वेति त्रिभूयादुक्ते तेन मुख्यः सामयिकोऽन्यो वा सुवेण गृहीतुमुद्युक्तः सन्गृह्णामि-
 गृह्णामीति त्रिभूयाद्यन्वयः सामयिकः स्यान्मुख्यः सामयिको गृहाणेति त्रिभूयात्सुबं निधाय
 बर्हिपि पुनस्तेन सुवेणाज्यं पात्रे गृहीत्वा सुबं निधाय शुक्रं मन्थमाहुत्योत्तार्य चपके
 तथैव शोणितमुत्तारयेत् । यदि पुमानदृढः स्यान्मैथुनेन शोणितमुद्देदितुमसमर्थस्तस्मिन्नेव
 योनिमण्डले रक्तचन्दनं निक्षिप्य तदुत्तारयेद्यदि वा सा रजसा पुता स्याद्वस्त्रेण तद्रजो
 गृहीत्वा चपक उत्तार्याभिचारयेत् यदि वस्त्रं तज्जलेनाप्लाव्य तद्रक्तं जलं वा ॥ ६२ ॥

एतयोरन्यतर औत्तरेयो विधिः ॥ ६३ ॥

अमुकायै देवतायै स्वाहेति प्रथमायुधमुद्धैवं द्वितीयं तृतीयं चतुर्थं पञ्चमीं जुहोत्य-
 मुकशक्तिमल्लै देवतायै स्वाहेति षष्ठीममुकवाहनायै स्वाहेति षडाहुतयो भवन्ति शेषं पूर्ववत्
 यथार्चनं युक्तं मन्येत तथायुक्तोऽर्चयेत्सम्यक्भक्तः स्वोपकृष्टेन वि-
 धिना यतो भक्तियोगः कारणं देवताह्लादाय तस्मात् ॥ ६४ ॥

आध्या व्याध्या वेपदस्वस्थो नित्यनिर्वर्तनं न निर्वर्तयेत् ॥ ६५ ॥

यथा युक्तो यावतीभिः शक्तिभिः कामयीत तावद्भिः साम-
 यिकैः संभारैश्च पूजाभिः पूजयीत ॥ ६६ ॥

सत्रेण यष्टुमीहन्महारारे उपस्युदिते वा सर्वैः स्वानीतैः संभारैरेकं प्रतीकं प्रतीकं
 पूजयन्ति आवाहनं विसर्जनं च तेषु सात्रिकेषु परस्परं धृतेषु एको मुख्यः सामयिको
 भवति स एव कुरुते सात्रिकाः सर्वं पृथक् पृथक् अन्यत्सर्वं कुर्युर्नत्येके सात्रिकाणां
 ये उपसामयिका भवन्ति विशेषार्चने यत्सामयिकाः कुर्वन्ति तदत्र
 सत्रे उपसामयिका आचरन्ति नोपसामयिकैर्विहीनं सत्रं भवतीत्येके
 सर्वान्सर्वे वृणन्ति या युष्माकं उपास्या सा मनोपास्या यस्या यूयं उपासकस्तस्या अहमुपा-
 सकस्तस्मादहं युष्मान्सोपसामयिकान् सात्रिकानमूवृण इति मुख्यसामयिकस्तान्वृत्वा ते
 पठन्ति वृता या तत्रोपास्या साऽस्माकमुपास्या यस्यास्त्रमुपासकस्तस्या देवताया वयमुपास-
 कास्तस्माद्वयं त्वां सात्रिकं सोपसामयिकं मुख्यसामयिकं धृष्टुम इति मुख्यसामयिकं ते
 वृत्वा मुख्यसामयिको धृतः पठति यस्माद्यूयं सत्रं प्रारभस्य तस्मादहं मुख्यः सामयिकः
 सोपसामयिको युष्माकं मुख्यसामयिकोऽहं मानुषः एवं ते सात्रिका वृता जपन्ति यस्मात्त्वं
 सत्रं प्रारभसि तस्माद्वयं ते सात्रिकाः सोपसामयिका वयं ते मानुषा इति वृत्वा प्रारभन्ति
 यावन्तीच्छेयुर्नैर्ष्यायनानि यावतो ऋतून्मासान्पक्षान्दिवसान्प्रातरादिकालैस्तान्मु पूजाभि-
 र्विदध्यात्तत्सत्रं यदेकोऽर्चक आयाहयति विसर्जयति चान्ये समर्चका भवन्ति यथादि-
 श्युता ये सामयिका उपसामयिकार्चनसत्रिणो मुरयसामयिकश्च सत्री न ते सांस्वर्गिक-
 भेदरं वा नित्यनिर्वर्तनं कुर्युर्न मृतमुत्तरेयुर्न पुरीषं न निद्रां कुर्युर्न मिथुनीभूताग्नी-
 भिरभिभवेयुर्न भक्षं भक्षयेयुर्न पानीयं पिबेयुरेतान्यन्यतममर्चने सत्री वृत्वा धमापनाय

देवतायाः पादौ हस्तौ मुखं प्रक्षाल्य द्विराचम्य देवतामूर्धन्यष्टावज्रलीनपुष्पाणां विकि-
रेदप्येकस्य पुष्पस्य वा हस्ताभ्यां पापुभ्यां नेत्राभ्यां यच्च किल्विषं अक्षैश्च मनसा
क्षुधा तृष्णाया निद्रया जिह्वया दन्तैस्तासर्वं नुदामि पुष्पविकिरणैस्तस्मात्तत्सर्वं क्षमस्व
क्षमस्व नमोनम इत्येतत्प्रायश्चित्तं । प्रारब्धे सत्रे न प्रविशान्त्यन्ये इन्द्रिय-
विकलाः कुरूपाश्चायुवानश्च भक्तिमन्तः प्रविशान्त्येके सत्रान्तर्गता
न निर्गच्छन्ति ऋते आधिभ्याधिभ्यामस्वास्थ्यादासमाप्तेः सत्रस्या-
काशाग्रौ एतामाहुतिं ब्रुत्वा सत्रं मे समाप्तमभूत्समाप्तः कामो मे समाप्तिर्नमोनमः
सर्वं खिष्टं सुदुष्टं सुषष्टं करोतु मध्ये ये विप्रास्ते ये तेभ्यो निर्गच्छन्तु दूरं खिष्टकृते-
भ्ये स्वाहेति सत्री सत्राभिर्गच्छेत्तस्मिन् गते सत्रिणो ब्रुवन्ति दशान्वारव्या अन्यैः ।
मुख्यः सामयिको वा खिष्टं होकेन न्यून बहुमिरी तस्खिष्टं भवतु स्वाहेति हविर्मात्राशाना
धामिनश्च चेच्छक्तिमैश्वर्यानन्दा जितेन्द्रिया मुण्डनाकारिणोऽक्षाना ईश्वरपरा मग्नजप-
परा अर्थबन्दीश्वरोपचारपरा निराशिषो निरभिज्ञादना निरालिङ्गना भगवच्चिह्नचिह्निता
देवतोच्छिष्टामृतपरा भवेयुर्या देवतां यष्टुमिच्छेयुस्तद्वय सत्सत्सत्संख्यातैः सामयिकैः शक्ति-
मिध ततोऽधिकैरधिकामिध प्रारम्यते सत्रं न न्यूनैरन्यूनभिर्न न्यूनाभिरित्येके
अधिकाभिश्च सुरानन्दः सत्रं प्रारम्य देवता विसर्जयेदासत्रसमाप्तेरित्येतत्सात्रो
विधिरेतत्सात्रा परात्मन ईश्वरात्मानो भगन्तीश्वरात्मनामैश्वरा जीवात्मानो ब्रह्मनादिनो
भवन्ति सात्रिकाः ॥ ६७ ॥

यदि सत्रेऽपक्षीयेत मुख्यः सामयिकः सामयिकान्यतमः पूर्वमुत्सवसामयिकत्वेन
वरणं यदुदककुम्भं निनमित्वा मार्जयन्त्यात्मानमेपोऽप्रमृथः ॥ ६८ ॥

समाप्ते सत्रे यावन्तः सात्रिका निषेधास्तेऽप्रतिषिद्धा भवन्ति ॥ ६९ ॥

अयोत्सवविधिं वक्ष्यामः ॥ ७० ॥

औत्सवेन विधिना देवता समर्चयन्सकलव्यागाराणि चित्रितानि रञ्जितानि कार-
येत् ॥ ७१ ॥

गजाश्वेदयाभिरलङ्कृताभिः स्थिताभिरागारद्वाराण्यलङ्कृतानि कारयेत् । दुन्दुभ्यादि-
यादैः स्तुतिशोभमुखैः सुगायकैः नम्रोः शिष्टोदितमार्ग्यकैः शृङ्गैश्च द्वितीयरक्षाया खलङ्कृतैः
शस्त्रोपतवाद्बुधैः क्षत्रैः खलङ्कृतैः खलङ्कृतमिर्वैश्याभिर्यज्ञमोहताभिर्यजमानो ब्राह्मणैः
कृतस्वस्त्ययनः कृतमुण्डनः कृताम्यङ्गलानः खलङ्कृतो आक्षणं स्नातमहृतविगाहं स्रक्तलक्ष्यं
उत्सवार्थं ऋत्विजं वृणुते उत्सवार्थं ऋत्विजं वा वृणु इति । स वृतो जपेदीश्वरार्थं स्तव
दासोऽहमिति नयाक्षरं महामनुं नम वा एते अर्णराजस्मादेव नवार्णवो यदीहं देव-
मर्चामस्तन्मनुमिति एतं जानीयाद्वा । ईश्वरस्य प्रथमैश्वर्यचर्चनं संवृष्य तं चतुरश्वं नामोदे-
च्छेनं पूर्ववत्तनवार्णवः सम्पद्यते । एष चतुष्पादो मग्नश्चतुष्पादमस्तस्माद्य एनं वाचोवर्तते

स चतुष्पादं धर्ममेषात्मनि धत्ते । यदव्ययं यजनं दानं दण्डधैते चत्वारो धर्मस्य पादा यच्चत्वारि वा एतस्य पदानि तच्चत्वार एव वर्गाः चत्वारो वा एते योगास्तस्माद्य एनं वाचोचरति स चतुरो वर्गान् योगानेवैवात्मन्धत्ते । एष वै सर्वसम्पादको मन्त्रस्तस्मादेप चतुष्फलोऽयं चाण्डालेष्वप्युपदेइयश्चाण्डालाच्चापि परिग्राह्यो नात्य मन्त्रस्य दानादानाभ्यां गुरुशिष्याबुभौ सम्पद्येते तस्मांमहाफलोऽयमवन्धनो मन्त्रः यदस्य ग्रहणेच्छा साऽस्य दीक्षा यजपो मौनेन सा अहिंसा यस्य शिक्षा शुचिना वाऽशुचिना यत्र कुत्रचित्तत्तपो भवति स धृतो जह्यैनं भवति । यजमानो नापितं शिष्यान्मुण्डयैनमिति । यद्यस्य मार्दवेन लोमानि युक्तानि स्युरस्य चेद्भूयुगं पक्षमरोमाणि शिखां वर्जयन्सर्वगात्राणि मुण्डयेल्लोमानि पूर्वं स्मश्रूणि पश्चात्केशान्नखानि ततो मुण्ड एवं यजमानवत् क्षानादि सर्व-देवतायास्तदिष्टाया विशेषार्चनमारभेत । यजमानो जीवानर्घवत्परिचरेद्ब्रह्मजलमन्धपुष्प-मालामिषयासम्भवं मानसत्कारैर्यथायोग्यं विशेषतो ब्राह्मणान्सुवासिनीः कुमारिकाश्च यामे यामे विशेषार्चनं कारयेत् वा सायं प्रातर्वा प्रातर्मध्याह्नसायंनिशीथेषु ॥ ७२ ॥

वामी सर्वमुक्तवस्त्रिभिर्मन्त्रैरर्चयेदित्येव विशेषः ॥ ७३ ॥

सर्वेऽधिकृता यतोऽतो दीक्षिता भगवदुच्छिष्टं वामिनः क्रमेण व्युत्क्रमेण वा यथेच्छं पिवन्ति भुञ्जन्ति विहरन्ति स्त्रीभिरन्योन्यं च ॥ ७४ ॥

वामानां च ग्रहणमन्त्राः ॥ ७५ ॥

इदं पवित्रममृतं गृह्णामि भवमेपजम् ।

पशुपाशसमुच्छेदं कारणं भैरवोदितमित्याद्यस्य ॥ ७६ ॥

ईशोच्छिष्टमिमां मुद्रा हार्दसन्तापनाशिनीम् ।

गृह्णामि हर्षजननीं भोज्यसम्भारसम्भृतमिति द्वितीयस्य ॥ ७७ ॥

गृह्णामि प्रमदां दिव्यां प्रमत्तां यौवनान्विताम् ।

सर्वदानन्दद्वयां मत्साधनविधायिनीमिति कामपह्यर्थपह्यन्यतराम् ॥ ७८ ॥

गृहीत्वा मानसकृतपुष्पाञ्जलीन्प्रक्षिपन्ति प्रक्षेपयन्ति वा देवताप्रतीके ॥ ७९ ॥

प्रत्यर्चनमावाहनविसर्जने स्यातां । नेत्येके सत्रवत् ॥ ८० ॥

उत्सवान्ते ऋत्विजं दक्षिणाभिस्तोषयेत् ॥ ८१ ॥

अथ बलिदानविधिं वक्ष्यामः ॥ ८२ ॥

द्विविधं बलिदानम् ॥ ८३ ॥

छेदनमुत्सर्गः ॥ ८४ ॥

छेदनं राज्ञा समर्थेन वा ॥ ८५ ॥

शस्त्रेण वध्या घातनीयास्त्वपराधिनः ॥ ८६ ॥

ब्रह्मो वा एते लोकास्तेषु तिस्रो वा योनयस्तेषूत्तरोत्तरो ज्यायान्तासूत्तरोत्तरो
ज्यायसी तस्मादेव मानुषो बध्यो देवतायै अपकरोति । यो मानुषो यथा पशव अपकरोती-
त्येते बध्नास्तस्माद्ब्रह्मै बध्नाः ॥ ८७ ॥

यस्माद्वा दण्डो धर्मपादस्तस्मादेतेन प्रचरन्ति ब्रह्मवादिनः स्वर्गस्य लोकस्य
जितौ ॥ ८८ ॥

ये वा तपसैव निगृह्णन्ति दण्डेन दण्डयन्तः प्राणिनस्त आनन्त्यमश्नुवन्ति तापसा
इत्येके ॥ ८९ ॥

हिंसा द्विविधा ॥ ९० ॥

उद्योगहिंसा प्रासङ्गिकी हिंसा च ॥ ९१ ॥

प्राणिना वियोगाय देहेन कर्म कुरुते यत्साक्षात् ॥ ९२ ॥

तदितरा द्वितीया ॥ ९३ ॥

यथा वा यदस्मौ प्रक्षिपति काष्ठादिकं तदन्तर्गता जीवा हिंसिता भवन्ति । यदयं
नेच्छति प्राणैर्वियोक्तुं तां न तत्प्राणैर्वियोक्तुं तान्कर्माचरति । कर्माचरन्नेव ते प्राणैर्वियुक्ता
भवन्ति । तस्मादेवा प्रासङ्गिकी । तिष्ठता ब्रजतासीनेन शयानेन द्वितीयया हिंसया पापं
नाप्नोति नाम्युदयं चेति परानन्दः ॥ ९४ ॥

तदितराया देवताया बलिदानादन्यत्र च हिंसन्पापमाप्नोति ॥ ९५ ॥

बलिं प्रयच्छन्निहान् शस्त्रेण हिंसन्नानन्त्यमश्नुत इति सुरानन्दः ॥ ९६ ॥

अथ बलिदानविधिं वक्ष्यामः ॥ ९७ ॥

स्नातोऽलङ्कृतो देवतामभ्यर्च्य देवतापुरतः पुरुषगता भूमिमपहाय यथोद्देशं वा तत्र
गतं खनित्वा तैजसं तदिदं वा स्तम्भं स धावान्भूम्यूर्ध्वं स्यात्तापन्तमेव लोष्टैः काष्ठैरस्मभिः
पङ्क्तिभिरमृद्भिश्च तं संपूरयेद्यथा स स्तम्भश्चालितो न स्यादन्यत्र उत्खननात् ॥ ९८ ॥

शानीयं रज्जुं ददामानीय तया बलिस्तम्भं संवध्य गन्धाक्षतपुष्पैश्चतुर्धं स्थानेषु
स्तम्भमनेन हित्तस्य पशोर्देवसालोक्यायै गल्यै त्वामलंकुर्वं अयममृतस्य मृत्योर्भयं पलायते
त्वमेनं सुखिरं वृषि अमृतेन पशसा दीप्त्या नियोजयेयमविहृलं कुर्विति स्तम्भमलङ्कृत्य
प्रणवैतं सुवृतस्य पन्थानमारोहयैनमिति रज्जुं गन्धाक्षतपुष्पैरलङ्कृत्य तया पुरुषं कण्ठे बध्वा
श्रवितं संमुत्सृज्य पशुहोमवद्भोमोऽत्र चिन्विष्टं प्राणवियोगानन्तरं घातहोमोऽत्र
कृतावृतो होमः स राजा प्राणैर्दण्ड्यान् वियोजयन्नमृतमश्नुते द्विपादाश्च चतुष्पादाश्च पशवः
पशुं पुरुषमर्चनाविशिष्टेन गन्धेन यदेनं लिम्पति भाले शिरसि ग्रीवायां खट्वप्रहारणीये
कण्ठकूपे हृदि बाहोस्तदेनं वहिस्तः शुचिमेव कुरुते पुरुषं नग्नमार्द्रवाससं शुष्कवाससं
वा प्राणैर्वियोजयेत्खट्वेन यस्मादयं योनेर्नग्नः पतितस्तस्मादेनं नग्नं छेदयेदिति सुरा-
नन्दो यस्मादयं रुधिरैणाद्रौ निर्गच्छति तस्मादेनं द्वित्रं छेदयेदित्युन्मादानन्दः ।

शुष्कतासा ज्ञानमृच्छति तस्मादेन शुष्कवासस छेदयेदिति ज्ञानानन्दोऽन्य पशुर्न-
 भस्तेषो न स्त्रीजातीयो बलिच्छेदं कुत्रचित्तस्या शास्तिर्न शरीरकीति केचित् ।
 स्त्रीजातीयो बलिच्छेदोऽस्तेष्वेत्यमृतानन्दो गर्भिण्या अपि दुष्टाया गर्भिण्यां विशेषं
 वक्ष्यामस्ता छिन्ना उदर प्रास्फोट्य खड्गेन स्वधितिना वा गर्भस्थान ज्ञात्वा गर्भं निष्कास्य
 स यदि गर्भो जीवेत् जीवयेद्यदि शिरो ग्रीवया युक्त स्यात्त ग्रीवाया छिन्ना सर्वं समान
 यदि स न तथा स्वाच्छरावे त निधाय गोमयेनोपलिप्य गन्धाक्षतपुष्पैर्विकिरेद्दूर्वाभिश्चेष्टुमा-
 न्नान् दीर्घवितस्त्रायतमधिक वा यागीय काष्ठ पासुभिर्मूल्या प्रपूरयेद्गमयितु स्वर्गाय
 लोनायैनमुद्रमयितु खड्गधारा वाहयितु पूरयामीति पूरयेत् स्तम्भस्य पश्चात्तूर्णी तमलङ्कुल
 अन्यया रज्ज्वा ग्रीवातेन यज्जनाष्टेन सम्यक् बन्धयेद्यथा स खड्गप्रहारोऽयत्र मा भूया-
 देव बध्वा ता ग्रीवामभिगृह्यधोलोनाज्जिर्तयितु स्वर्गाय लोकाय गमयितु याम्मात्पाशा-
 द्विमोचयितु कृच्छ्राद्गु-मोक्तुमभिगृह्यामि धर्मिणेति वरुणस्य पाशोऽसीति रज्जु चाभिमृश्य
 प्रथमो बलिर्द्वितीया स्तम्भस्तृतीया रज्जुश्चतुर्थं यागीयकाष्ठ पञ्चमी बध्ननरज्जु षष्ठ खड्ग
 सप्तम रक्तपात्रमष्टमोऽग्निर्हृदो भूमिर्ना नवमोऽह इति यद्यन्यच्छेदक स्यान्नमोऽयमिति
 ब्राह्मणक्षत्रशूद्रान्यतम आसो नान्यश्छेत्ता भवति दशमीय देवतेति जपित्वा उदङ्मुख
 प्राङ्मुख प्रथम पटेन सयोज्य पुष्प मूर्ध्नि न्यस्य चिरेण कालेन यद्रन्ता यदप्राप्यमयो-
 गिभि यद्रच्छति मुकृतिनस्तच्छिन्नो गच्छ सत्वरमिति करणान्यद्वि सप्रोक्ष्याग्नेयो धर्मपाल -
 श्छेदयोग्यश्चेस एवान्यथान्यो लौह आनेयश्छेदयोग्य ॥ ९९ ॥

तिरश्चीनाभि कनिष्ठिकानामिकाग्रयमातर्जनीभिर्गणितो दीर्घं शताङ्गुल आयतो
 दशाङ्गुलैरेव धर्मपाललक्षणलक्षित एव कालखड्गसंज्ञो नास्मादधिक इष्यते ॥ १००
 ॥ १४०० ॥

तदर्पायतस्तद्वदीर्घो दिक्खड्गः ॥ १ ॥

त्रिंशदङ्गुलदीर्घं पञ्चविंशत्यङ्गुलदीर्घश्चतुर्विंशत्यङ्गुलदीर्घो वा त्र्यङ्गुलायतोऽयर्धोङ्गु-
 लमितस्तन्नीचैर्वा आकाशखड्गोऽयं चन्द्रहासश्च ॥ २ ॥

द्वन्द्वत्वावधिरिच्छा यजमानस्य कारोर्वा ॥ ३ ॥

त्सरुत एकैक दशकमङ्गुलीनां लम्बत्वे न्यूनमुद्दिश्य विजयोऽसिः खड्ग-
 स्तीक्ष्णधारो दुरासदः श्रीगर्भो विशासनो धर्मपाल इत्येते क्रमशो
 व्याख्याता भवन्ति ॥ ४ ॥

मनोहरायतो मनोहरदीर्घो मनोहरावृत्तिर्यथा सज्जयामियुक्तस्तथा सज्जपा व्याख्यातो
 भवतीत्येके ॥ ५ ॥

अहि वा कार्यं बलिदान छिन्दि छिन्दि बलिं स्वाहा स्वर्गाय लोकायास्य प्राणानु-
 त्कामयैनं दु खित मा कृषीति खड्गमस्मी निष्टयैनं त्रिरुत्तरैस्त्रिभिरन्तरित रक्षोऽन्तरिता अरा-
 पाः १०

तप इति निष्पत्त्यक्षो निष्पत्ता अत्रानय इति वायव्येनाप्रेयेन च तेजसा त्वां समनग्मीति
निनीय तैरष्टमिधर्मान्तेर्नामभिः खड्गेऽष्टसु स्थानेषु गन्वाक्षतपुष्पाणि निक्षिपन्ति उभयत
इत्येके द्विदष्टो द्विधाधारश्चेच्चतुस्त इत्येके ।

धसिर्विशसनः सङ्गस्तीक्ष्णधारो दुरासदः ।

श्रीगर्भो विजयध्वेन धर्मपादस्तथैव चेति ॥

एषो वै कालस्य प्रतीकं यत्खड्गस्तस्मादेतस्मिन्नर्चितेऽर्चितो भवति चिह्नो जडो
जडमिन्द्रधैन्यं सर्वेषां जडानामधिष्ठाव्यो देवता भवन्ति देवता वै जीवास्तैर्गोपैस्तत्तद-
धीश्वरत्वं प्राप्नुवन्ति यथा वाऽपां वरुणः । तत्खड्गं तत्सरी धृत्वा अस्य स्वर्गाय लोकस्य
छिन्नमि एनं ग्रीनायामस्य देहं प्राणैर्वियोजयामि तीक्ष्णधारेण हुं फट् स्वाहेति सृष्ट्वातेन
हस्ताभ्यां हस्तेन वा घातकदिच्छन्ना पात्रे रुधिरमानयेत् मुण्डं च तस्मिन् रक्तचन्दनं कान्तमरं
योदकं कर्पूरं दुग्धं दधि वा पुष्पं च निक्षिप्य हस्ताभ्यामाच्छाद्य ॐ ऐं ह्रीं क्लीं चामु-
ण्डायै विद्महे इत्यभिमुख्य देवतामे निधाय कालीगायत्र्या तत्तद्गायत्र्या वा संपुन्य संभुद्वयेति
वा समर्पयेत्समर्पणं जलोत्सर्गो दीपं मुण्डे प्रन्नालयेत्कर्पूरं वा चतुष्पादस्य लोका धूम-
प्रिया भरन्ति तस्मात्तन्म्यो धूमं निर्गमयेत् प्रन्गन्धं च तस्मिन्शान्त्यं ज्योतिषि आकाशाग्रां
रुधिरं मुण्डं च बन्धभागेभ्यो रुधिरमुण्डादिदेवतोच्छिष्टभागैभ्यो य ईश्वरार्थं दीक्षिता
जीवात्मानस्तेभ्यो यदर्थं दीक्षिता ईश्वरास्तेभ्यः स्वाहेति हुत्वा रुधिरतिलकी स्यात् यो वै
एतत् रुधिरतिलकी स्यात् देवतामेव यदीजुरुते वा खेष्टं तस्मात्तत्तिलकी स्यात् तच्छरीरं
गर्भं निधाय पांशुभिः संपूर्वाशातामिन् भूमिं कुर्यात्पक्ष्वा मनुं जपति स सिद्धमनुः सम्प-
द्यते वा तच्छरीरं ग्रामादुत्तरतस्त्वजेष्टा सायं स्नानभरवाय स्वाहेति एकामग्याहुतिं हुत्वा
एकधेदग्निः, अग्निरयं चेदेतामेव त्रिध्वमिषु होमशेषं समाप्य च काष्ठैः पुरुषकवचं चेषु-
रुपचितां पशोधेनशुचितां शृङ्गाऽग्निनाऽग्निभिर्वा दग्न्वा तद्धूमतो धूमेन देवतादर्शनीयः
सम्पद्यते सदैव धूमेन स्वर्गं लोकमेति देदीप्यमानस्यामेराउष्ण्यं प्रदेशे जपन्मनुः सिद्धः
सम्पद्यते सोऽग्निर्वशेषशाम्येत्तदग्निं पुनः प्रणीय दोहेदेवमाहूतां यावत्तद्गन्धं स्यात्ता-
वत्पूजाविरामो न विसर्जनं नियमाध्येते भवन्ति यजमानस्य सन्वयानं
तीक्ष्णवर्जनं मृत्पुटीनोत्सर्गोः शानं निद्रायानाचमनं अनुचिरपशने शानं गते नियमाः
सात्रिकाणामपि भवन्ति यद्येतेन विधिना प्रोक्तं सत्रं स्यात्समाह्वयं सत्रं यजमानाः
सर्वे ऋविज इत्यस्मिन्नात्रशेषे भवन्ति शान्तेऽस्मिन्वादाय पुनः श्रेयार्थं प्रणीय ता-
न्यस्त्रीणि दुग्धेन दण्डपत्राभ्यां दण्डं वा संनिधौ पिण्डं शृङ्गा मधुनाश्राव्य गोधूमनिधेन
वा कान्तिन्येन वा संनिधौ पिण्डं कनेणावेष्ट्य तेनाग्निना दग्न्वा यक्ष्मन्मयशिशुनि रसुः
पुनर्यं भस्मनाश्राव्योपे शान्ते भस्मनि स्नानानवश्रित्यैवागमो भस्म तपदसु स्थानेषु धार-
येद्विजिगीतवध ये एतदेति धारयेतुः सनगच्छा देवतामन्मर्थं विमर्शयेत्तं वशिष्ठः-

विधिर्वा तचर्मणो योगेन भोगं कुर्वीतत्याकाशभैरवो यथाकथञ्चित्खड्गेन यद्विस्तान्हि-
नस्ति स्वापराधकान्वा तत्कालिकेयो बलिः सम्पद्यत इत्युन्मत्तभैरवो वा यथाकथञ्चि-
त्खड्गेन देवतापुरतश्छेदयेद्वलिं एष बलिदानविधिः ॥ ६ ॥

अथ देवताप्रतिष्ठां वक्ष्यामः ॥ ७ ॥

अहमभिः सुधया च देवतालये सम्पाद्य देवताप्रतीकं अहमभयं तैजसं वा ब्राह्म-
णेभ्यः स्वस्ति वाचयित्वा वास्तुदेवताभ्यश्च हुत्वा दाक्षिणो दुग्धेन प्रतीकं यदवयवक-
रणे लैहैष्टङ्केश्च शिल्पिभिः कृता तस्मादेतस्मान्निर्हरामि दोषं दुग्धेन शीतेनाप्यापयामि
शुचिं च तेजसा समञ्जयामीति प्रक्षालयेद्देवमाभरणायुधवाहनशक्तिप्रतीकानि तस्याधै-
तानि वामी चेदाधेन शोधितेनाधेन दुग्धोत्तरत ऊहेदित्युन्मत्तभैरवो दुग्धस्थान
इत्याकाशभैरवः स्थितान्यासीनानि वाहनासीनानि वा प्रतिष्ठापयेत्प्रतिष्ठितायां देवताद-
क्षिणतोऽन्यत्रहिनं वाहनं वा मुप देवतायाः शक्तिर्देवतावामतो दक्षमुखा तस्या वामतो
वाहनं देवतावाहनमुखमेव भवति स्थिरा प्रतिष्ठा यदि कामयीन स्थिरा चिराय प्रतिमां
प्रतिष्ठापयामि न्यसामीति वा सुधया वान्येन प्रकारेण न्यसेयया न चलिता स्यात्साययानि
मनोहराणि तत्तज्ज्ञानलक्ष्माणि स्थिरप्रतिष्ठाप्यानि भवन्ति नो इतराणि प्रतीकानि भवन्ति
चरप्रतिष्ठाप्येवं विशेषस्तु चरा चिराय प्रतिष्ठापयामि न्यसामीति वासने न्यस्यैषा चरा भवति
विशेषार्चनेनार्चयित्वाग्नीनिमिं वा प्रणीय हुत्वा पृथ्वीभ्यः स्वाहा अद्भ्यः स्वाहा तेजोभ्यः स्वाहा
वायुभ्यः स्वाहा दिग्भ्यः स्वाहा कालेभ्यः स्वाहा आकाशेभ्यः स्वाहा स्थिरायै प्रतिष्ठार्थं स्वाहेति
स्थिरायां चरायै प्रतिष्ठार्थं स्वाहेति चराया यावन्ति प्रतीकानि भवन्ति पृथक् पृथक् तावन्तः
प्रतिष्ठाहोमा भवन्ति होमशेषं समाप्य पारानन्दोऽर्चनान्ते देवता समण्डलं विसर्जयेत्प्रती-
कानि द्विविधानि भवन्ति प्रतिष्ठया प्रतिष्ठापितानि विसर्जितदेवता-
कान्यपि पूज्यानि वन्द्यानि सन्तिष्ठन्त्येव तानि विमुक्तायाहितदेवतायाः सम्पूज्यानि
वन्द्यानि भवन्तीति शास्त्रिग्रामशिलादिषु न प्रतिष्ठा व्यक्तायया कृता चेदथाभ्यानं शास्त्रिग्राम-
शिला तस्याः प्रतिष्ठेत्येके प्रतिष्ठापिनधर्मा भवन्ति शास्त्रिग्रामशिलादिषु पार्थिव्यादिषु कृतानु
प्रतिष्ठासु अप्रतिष्ठापितानु आयाहिता देवता चेतानि वन्द्यानि पूज्यानि सम्पद्यन्ते तानि निम-
र्जितदेवतायाः अवन्द्यानि अपूज्यानि सम्पद्यन्ते न पुनस्तान्वाहनयोग्यतेत्येके देवतागा-
रस्य ग्रीणि द्वाराणि भवन्ति पुरस्तादक्षिणत उत्तरतस्त्रैश्वर्यमन- सभाभ्यष्टानि भवन्ति गह-
रदस्तमितः सर्वतो देवतागारगर्भो भवति द्विगुणानि मगाम्भ्यानि भवन्ति तदर्धस्तदर्धस्त-
दर्धतो यथान्तं वा तापरितः परिभ्यगाराणि नाभमतोऽवच्छिन्नान्येक इष्टन्ति । अथ
कृत्वाकृतं देवतागारपरितः पुनः साग्ररवीर्यशशोदृग्परिन्त्यशयटाघण्टादिराषा-
न्तृशान्महतो रोदपेयपातंभं तडागान्कापीपूपांघ नानपेत् प्रष्टोदृन्तजजजजशफन्दी-
गाभिपरमहंसदृग्गानां च कामाव यथायोग्याः शत्रु रम्याः कारयेत् दृग्गानामर्पाय शीत-

धादि वितरेथे तं तत्र तथा प्रकल्पयन्ति एवं तत्तदर्थिभ्यस्तत्तदातृन् एतदक्षारं शोधनार्थं
 संमार्जनादिभिः शूद्रांश्च प्रकल्पयेदन्नाच्छादनदानाद्यैर्भृत्यानेतस्य सर्वस्य परितो देवतागारस्य
 सिद्धये दृढकुड्यविशेषं प्रकल्पयन्ति वास्तुशास्त्राद्विशेषोऽनुगन्तव्यो मनोहरत्वादिभूमिपरीक्ष-
 णादिबलिदानैः प्रचरन्ति ब्राह्मणमोजनैः सहस्रनामहोमैः स्नाहान्तैर्नामभिर्महद्भिर्हरस्यै
 रुधिरहोमैरिति कृताकृतं निःशक्तिकां निर्वाहनां प्रतिमां प्रतिष्ठापयेदित्युन्मत्तमैरवो
 निरायुधामिति ज्ञानानन्दो ब्राह्मण एव प्रतिष्ठापयेत् क्षत्रादिरित्येके एवं
 प्रतिष्ठापयति वा यथाकथञ्चित्तोऽधुत आनन्दं ऋतेऽवयवभंशादेवताप्रतीकं न लौकिकं
 सम्पद्यते इत्युन्मादानन्दो लौकिके तस्मिन्जाते सति पुरुषद्वयमितां खनित्वा भूमिं
 तस्यां तं निक्षिप्य पांशुभिः पूरयित्वा तां भूमिं पद्यायोग्यां प्रकल्पयन्ति देवतागारे पुनः
 प्रतिष्ठापयेद्वितीयं प्रतीकमागारं च जीर्णं नवमिव प्रकल्पयन्ति वास्तुहोमेन
 च प्रचरन्ति ॥ ८ ॥

इति पारानन्दसूत्रे उत्तराध्याये प्रथमाहिकम् ॥

पारानन्दसूत्रे द्वितीयाह्निकम् ।

अथ देवताप्रसादसिद्धयेऽनुष्ठानक्रमं वक्ष्यामः ॥ ९ ॥

सवत्सरमयन ऋतु मास पक्ष दिवा नक्त वानुतिष्ठेत् ॥ १० ॥

ब्राह्मणे पुण्याह वाचयित्वा दीक्षाधर्मानङ्गीकृत्य स्नानवर्जं यथापक्ष एकदार्चनमि-
त्यनुष्ठान दक्षी मध्याह्ने वामी निशीथे वा प्रातर्दक्षी साय वामी वोमयोरन्यतर-
मौत्तरः ॥ ११ ॥

य एन विदधाति सवत्सर स देवता पश्यति स देवता पश्यति तथा भूत्वा दक्षी
मध्याह्ने जुहुयादाहुतीना सहस्र वा नाम्ना सहस्रस्येकमेक शत नाम्ना पृथक् पृथक्
स्वाहान्तैर्नामभिर्ब्राह्मणान्दश मधुपर्केणार्हयित्वेनकेन हावयेत् । अवदानधर्मेणाप्रदाय चक्र
वलीना रुधिर वा आज्येनानवदानेन दुग्धेन दध्ना वोक्तत्रद्विकल्प कालस्य ॥ १२ ॥

य एव विदधात्ययन स देवता पश्यति स देवता पश्यति ॥ १३ ॥

तथा भूत्वोक्तत्रत्काले पारानन्दैरुच्छेद्यान्वलीन् छेदयेत् ॥ १४ ॥

ऋतु य एव विदधाति स देवता पश्यति स देवता पश्यति ॥ १५ ॥

वा विद्वान् खगात्ररुधिर दद्यात् ब्राह्मणो न दद्यादित्येके ब्राह्मणोऽपि दद्यादित्यु-
न्मत्तभैरवः ॥ १६ ॥

ब्राह्मण शिरसो हृदयस्य वा क्षत्रियो बाह्वो कण्ठस्य वा वैश्य ऊर्वोरुदरस्य वा
रुद्राटस्य शूद्रोऽसृग् दद्याद्द्वलिदानविधिना वा मार्जयेत्खगात्ररुधिरेण देवताप्रतीक वा
नैवेद्यनिवेदने रुधिर निष्कास्य द्विराचामेत् स्वधितिमवलम्ब्य दक्षिणहस्तेन स्वधितिरसि
देवाना व्राता असि वनाना छेत्ता असि रुधिरपोऽसि प्रियकृदेवानां धर्मपोऽसि यथा वा
उच्छिष्ट वत्सस्य स्तन्य तस्माद्यत्पयस्तदेवता गृह्णन्ति एन त्वदुच्छिष्ट रुधिर देवतास्तास्मात्स्व-
धिते मा मा हिंसीरिति स्वधितिं गृहीत्वा वामेन पाणिना तृण दूर्वा वा गृहीत्वा अमृतमसि
सोमोऽस्याप्यायितासि देवानामोपधे त्रायस्व मामिति तृणान्तर्हिता एव कृत्वा हुंफडिति
रुधिर निष्कास्य पात्रे ईपचैतज्जलेन समिश्र्य सावित्र्या गायत्र्याऽभ्युक्ष्याभ्युक्ष्य तद्विनियोजये-
दित्येव खगात्रासृग्वलिबिधिः ॥ १७ ॥

वामी द्वियमभिमृशति स्त्रीरसि देवताना प्रेयस्वसि श्रीरसि यूना अरणि-
रसि मनुष्याणामिति तां दृढमालिङ्ग्य सचुम्ब्य च मुख स्वीयमुपितलिङ्ग नवनीतेनाल्प्य
भग निर्मन्थेद् यदि वा सा पूर्वं स्ववेत् रजसा वा उद्रिक्ता स्यात् तदा तत्रैव स्वीय-
मपि वीनमुत्सारयेत् । आचान्त शुचिर्भग गन्धाक्षतपुष्परम्यर्च्य तस्मादर्व्या पात्रस्थे
घृते निष्कास्य तद्धृतेनापूर्य स्थण्डिले देवताप्रतीकामनो रमिति बहिः प्रदीप्य बलिरसि
देवतानामिति बहो निनयेत् ॥ १८ ॥

देवता विसर्जयित्वा च विरमेत् ॥ १९ ॥

देवता समभ्यर्च्य पुष्पैर्नाम्ना सहस्रेण शतेन दशभिर्वाचयेत् ॥ २० ॥

मांस य एव० ॥ २१ ॥

यस्या यद्गन्ध तद्वायव्या तन्मृतीक तेन गन्धेन विलिम्पेत् । शेषमुक्तवत् ॥ २२ ॥

पक्ष य एव० ॥ २३ ॥

प्रातः स्मरणं तस्या यस्या उपासका भवन्ति । शेषमुक्तवत् । दिना य एव० ॥ २४ ॥

अङ्कनं कवचावृत्तिश्चागमोक्तसंख्यानम् ॥ २५ ॥

नक्त य एव० ॥ २६ ॥

अनुष्ठानोत्सर्गस्नानम् ॥ २७ ॥

अनुष्ठाना ते ब्राह्मणीभ्यो जीवपत्याभ्यो जीवप्रजाभ्यः ब्राह्मणेभ्यो विद्वद्भ्यास्तत्प-
तिभ्यः कुमारिकाभ्यः आदर्शनर्पाकुमारिकाणां कुमारित्वमाप्नुमभिलाषाद्वा । वस्त्रालङ्कारा-
न्मुघटोपानच्छत्रादर्शमृदुशैव्यागृहारामरापीकूपतडागान्नानि च प्रयच्छेत् ॥ २८ ॥

वामानुष्ठानान्ते कालिकेयस्य वेश्याभ्यश्चैवम् ॥ २९ ॥

यथासमर्थमुक्तंभ्यो यथासंभव दानम् ॥ ३० ॥

**सौरान्ते ब्रह्मचारिभ्यः । वैष्णवान्ते गृहस्थेभ्यः । शैवान्ते गृहस्थेभ्यो
वैष्णवान्ते वनस्थेभ्यश्चेत्येके ॥ ३१ ॥**

**गाणपान्ते गृहस्थेभ्यः शैवान्ते सन्यासिभ्यः इत्येके शाक्तान्ते स्नात-
केभ्यः अकृतविवाहेभ्योऽन्नं स स्नानपूर्वकं दद्यादनुष्ठानकृत्स्नादत्तान् स्यात्सर्वेषां स्नातकोऽ-
कृतविवाहो भवति तस्मात्सर्वान्ते तेषां तेषामसंभवे तस्मै दद्यात् । यदमुष्णितं मुण्डयति,
यदसंस्कृतशरीराय संस्कारा प्रयच्छति, यदनाच्छादिताय वासं प्रयच्छति, यस्नातायानुलेपनं
यदनुपानत्राणोपानहौ प्रयच्छति, यक्षुधितायान्नं पिपासते पानीयं प्रयच्छति, तदारमणोऽ-
नुष्ठानं पूर्णमेव कुरुते । यथा यथा वा यस्य यस्य क्लेशाः स्युस्ता तथा तथा च परेषां
छेदयेत् । यः परेषां क्लेशाञ्छिनोति तदयं छिन्नक्लेशः स्वयं सम्पद्यते, तस्मात्तत्तदर्थिभ्यो
यथासंभव दद्यात्तत्तद्ब्रह्मचारिणे वस्त्रान्नसूनि गृहस्थायागारवस्त्राभरणान्नसूनि नागारवसूनीत-
रस्मै वसु ब्रह्मचारिणे इत्युक्तं तत्प्रत्युच्यते इत्येके वनस्थयोग्यानि स्वादून्याण्यानि
भक्ष्याणि मृदून्यारण्यानां पशूनां चर्माणि । आरण्येभ्यः पशुभ्यो भयं ताहत्वा सन्यासि-
भ्योऽन्नवसे एषोऽवभृथः सर्वेषाम् ॥ ३२ ॥**

तथाभूत्वोक्तकाले स्नानं कुर्यात् ॥ ३३ ॥

सनस्तरं य एव विदधाति स देवतां पश्यति स देवता पश्यति ॥ ३४ ॥

स्वगात्रेषु स्नेष्टदेवताचिह्नानि चिह्नयति मृत्तिकाया येन वा तथाभूत्वोक्तवत् ॥ ३५ ॥

अयं य एव विदधाति० ॥ ३६ ॥

तथाभूत्वोक्तवत् दिव्यसहस्रनामपाठम् ॥ ३७ ॥

ऋतुं य एवं विदधाति० ॥ ३८ ॥

जपं संख्याकमनुवर्णना वा देवतावयःसंवत्सरसंख्या यथा वा मूर्तिः प्रतिष्ठाप्या
देवतावयःसंवत्सरसंख्या तत्संख्या वितस्तिभिर्भजति । दीर्घा वेष्टमानेनैवं जपो भजति ।
इष्टसंख्याको या तद्वयःसंवत्सरसंख्या सहस्राणि स्वययःसंवत्सरसंख्यालक्षान् जप जपति ।
एतस्यान्ते अभिषेको मार्जनं गन्धानुलेपः पुष्पाणि होमो ब्राह्मण-
भोजनं तर्पणमित्येतानि समाह्वानि भवन्ति तान्येतस्य पूरकाणि भवन्ति ।
तद्गायत्र्या सर्गाणि निर्वर्तयेदित्येके ॥ ३९ ॥

सप्तस्वप्नेषु ईपदीपदंशं स्वयं निर्वर्तयेद्ब्राह्मणैः शिष्टम् ॥ ४० ॥

जप्तेन मन्त्रेण सर्वाणि यदीच्छति तदा सर्गाणि स्वयमेव निर्वर्तयेत् ॥ ४१ ॥

स्वयमशक्तो गायत्र्यसंभवे तस्या देवताया मूलमन्त्रेण सर्गाणि निर्वर्तयेत् ॥ ४२ ॥

जपदशाशेनाभिषेकस्तदशाशेन मार्जनं तदशाशेन गन्धानुलेपनं तदशाशेन पुष्पाणि
तदशाशेन होमस्तदशाशेन ब्राह्मणभोजनं तदशाशेन तर्पणम् ॥ ४३ ॥

वा सर्वाणि जपदशाशेन भजन्ति ॥ ४४ ॥

अभिषिञ्चामीति मन्त्रमुक्त्वाद्विरभिषेचनं प्रतीके ॥ ४५ ॥

मन्त्रमुक्त्वा मार्जयामीति मार्जनं प्रतीके कुशैर्दूर्वाभिर्या ॥ ४६ ॥

दर्प्याहुत्या गन्धं मन्त्रमुक्त्वा गन्धेनानुलिप्तामीति लेपयेत्प्रतीके ॥ ४७ ॥

मन्त्रमुक्त्वा पुष्पेणार्हयामीति पुष्पार्पणं प्रतीके ॥ ४८ ॥

मन्त्रमुक्त्वा स्वाहेति जुहुयात् ॥ ४९ ॥

ब्राह्मणेषूपविष्टेषु तेषामप्रतः पात्रेषु सुसंस्तुतेषु अनेषु ब्राह्मणदक्षिणहस्ततले मन्त्र-
मुक्त्वा वपद्विष्ववदानधर्मेण स्तुत्वा हुत्वा यामहस्ततले स्त्रुणे जलं तर्प्या हुत्वा ते च
ब्राह्मणाः स्त्रीये स्त्रीये कृमण्डलौ प्रक्षिपन्ति जलं जलपूर्णं एवमक्षं पात्रे शुक्लवातु तेषु तान्
गन्धपुष्पस्नानैरर्चयेत् ॥ ५० ॥

दुग्धेन तीर्थोदकेन वा तर्पयन्ति देवेन तीर्थेन जलं मन्त्रमुक्त्वा तर्पयामीति प्रस्ता-
वयन्ति ॥ ५१ ॥

सर्गाभिः सख्याभिः संख्यातानां जपानां शप्तेन सर्गाण्यह्नाणि निर्वर्तयेत्सहस्रेने-
त्येके ॥ ५२ ॥

दशांशत्वं भवेत्तान्वावर्तयत्येवमेति च ।

एकत्वे समनुप्राप्ते तदाऽऽवर्तनमिष्यन् इत्येके ॥ ५३ ॥

होमतर्पणमार्जनमब्राह्मणभोजनमिति चतुरङ्गमिति दिग्भैरवः ॥ ५४ ॥

होमादि त्र्यङ्गमिति कालभैरवः ॥ ५५ ॥

मार्जनतर्पणाम्नां ब्रह्ममित्याकाशभैरवः ॥ ५६ ॥

प्राणायामान् दश वा तत्तद्वयः संत्सरसंख्याकान्कुर्यात् ॥ ५७ ॥

संत्सरं य एवं विदधाति स देवतां पश्यति स देवता पश्यति ॥ ५८ ॥

प्यानं कुर्यात् ॥ ५९ ॥

अयनं य एवं विदधाति स दे० ॥ ६० ॥

यथागमं दानानि दद्याद्वाहणेभ्यः ॥ ६१ ॥

ऋतुं य एवं विदधाति० ॥ ६२ ॥

अथ कालिकायाश्च ब्रूमो वामतः ॥ ६३ ॥

काल्यै सिन्दुरं रक्तचन्दनान्यतरं भाले दत्त्वा स्त्रियमानीय तथा मैथुनं सम्पाद्यो-
च्चलितशुक्रो लिङ्गं भगान्निष्काश्य पात्रे सजले शुक्रमुत्तार्य तत्सुगन्धिपुष्पैः प्रकीर्य यन्पिष्टेन
जपया रक्तचन्दनेन च आमिश्रय पाणिनाच्छाद्य यत्त्वं तदहं यदहं तरामिति स्वयंभूपुष्पत-
र्पितामीश्वरात्मानं परमात्मभक्ता जीवात्मोपास्या स्मशानवासिनीं तर्पयामीति जले स्पण्डिते वा
कुशानास्तीर्थं निनयेत् ॥ ६४ ॥

य एवं विदधाति० ॥ ६५ ॥

कृतान्यनुष्ठानानि न व्यर्थायन्ते देवताप्रसादसाधकानि भवन्ति वा स्वर्गदानि ॥ ६६ ॥

मुक्तकेशो दिगम्बरो रणे बाणमृत चक्रगदाखड्गशूलपरशुपाशाङ्कुशान्यतममृतं
छिन्नशिरसमच्छिन्नशिरसं वा रणे युद्धेन मृतं वा सुरूपं युवानं रणसंवृत्तात्पञ्चदिन-
मभिव्याप्य स्थितं शवमपर्युषितं भवतीत्येके । यावत्स्रवति रुधिरं
तावत्तदपर्युषितमित्यन्ये । प्रलम्बशिरसं प्राक्शिरसं दक्षिणपादमुदक्पादं बोध्वंमुखं
पाणिना प्रेतं संस्पृश्यामिमन्नयते । प्रेतोऽसि प्रकर्षणेतोऽस्माद्धोमाद्रमय विषया बलेनौजसा
पराक्रमेण श्रिया सत्वेनेति । तमविरुद्धं प्रजपन्मनु वा पठन्स्तोत्रं वा रणमृते चतुष्पादे
उदङ्मुखेऽप्येवं । चिताग्नालासमीपे वा प्रागस्थिसंचयनात्प्रशान्तवह्निके वा उच्छिन्नमनु-
ष्मस्थितिकं यदालयं तच्छृङ्खलायमित्युच्यते । तस्मिन्वा व्याघ्रादिभयसंकुले वा शृण्मानो वा
शिवायान् य एवं वा विदधाति स कालीपुत्र इति रयति गच्छति । विद्यायन्मृहस्प-
तिरिव धनी धनाधिप इव बली वायुरिव दुर्जयो मृत्युरिव सम्पद्यते । पेयं भक्ष्यं तद्गुच्छि-
यमिति यो भुङ्क्ते स महेश इव योगीन्द्रः सर्वसिद्धीशः सम्पद्यते ॥ ६७ ॥

यः स्तोत्रैः स्तौति स योराण्येनासि तरति ॥ ६८ ॥

तरुणीर्मर्षरत्नी कामपत्नी वा धर्मपत्नी वेति कश्चिदानीय रजस्वला यस्मिन्वाऽह्नि
सुते भरति रजस्तप्यमोऽहः उदयं उदयात्मवितुस्तानदेव रजस्वला स्यात् स प्रथमाहो-
र्चन्ते पात्रे जलदूर्वागन्धपुष्पाक्षतैः समिश्रय सामित्र्या गायत्र्या चामिमम्य तदुद्धृतेन तां
प्रोक्षयति । यथा त्वं भगोऽसि आजमानोऽसि रजसा एव मां विषया वज्रसन्नहनेन बलेन

पराक्रमेण भ्राजमानं कृष्यमृतेन संप्रोक्ष्य सौवर्णेन दात्रा सौवर्ण्या चार्धचन्द्रिकया गले
करयोर्वल्लयाम्यां कर्णयोः कुण्डलाम्यां गन्धेन यथोद्देशं पुष्पैः पुष्पमालया चालंवृत्सोत्तमा-
स्तरणे पर्यङ्के तामूर्ध्वमुखीं नम्रां प्राक्शिरस्कां शाययित्वा दक्षे हस्ते दक्षं पादं वामे हस्ते
वामं पादं तस्या दत्त्वा पुष्पसुगन्धतैलेन भगमालिष्य पुष्पैरवकीर्य एवं तस्या भगं पश्यन्नु-
त्तिष्ठन्प्राञ्जुखो नम्रो वदन्निखः कृतकेशश्मश्रुलोमनखो विनाभूपुगलोमम्यो नेत्रपद्मलो-
मम्यश्च तद्रुधिरतिलकितो रक्तचन्दनतिलकितो वा स्वगनुत्पन्नो दशवारं कालीगायत्रीमंत्रं
वा तस्याः शतवारं सहस्रवारमेकवारं वा यथा कामयेत्तत्तथा जपेद्यद्युत्थितवीर्यः स्यात्पात्रा-
न्तरे सजले वीर्यं गृहीत्वाऽनुत्थिते लिङ्गे तत्सजलं वीर्यं स्थण्डिल आर्द्रं तस्या भगे वा रतिः
कामश्च तृप्यत्विति निनयेद्ब्रह्माद्यैस्तां तोषयेद्य एवं विदधाति स सौन्दर्यवान्मदन इव भवति
अपुनरावृत्तिं च सम्पद्यते ॥ ६९ ॥

तरुणीं रूपसम्पन्नानानीय तां स्नापयित्वा वस्त्राद्यैः सम्पूज्य सावित्र्या प्रोक्ष्य भगोऽ-
सीति तां स्पृष्ट्वा सपवित्राम्यां कराम्यां भगमालम्य अष्टोत्तरशतनाममूलमन्त्रान् जप्त्वा
मैथुनं कुर्यादेव सर्वविधेश्वरः सम्पद्यते ॥ ७० ॥

अष्टाभिर्योषाभिर्दिग्गम्बरो मुक्तशिखी मुण्डितमुण्डनीयः श्मश्रुकक्षलोमनखानि वा
मुण्डितानि कृत्वागारं प्रविश्य सुगन्धप्रचुरं यथर्तुसुखदं प्रविश्य पूर्वादिदिक्षु ताः स्थापयेत्सं-
स्थाप्योत्तरत एकां दक्षिणतश्चैकामेवं दश स्थापयेदित्येके । अपराजितायां दिशि विप्रमो
श्रावकं त्वां वृण इति दक्षहस्तेन संस्पृशेत्स वदेद्भूतोऽस्मीति । तं मधुपर्कैणार्हयित्वा ताश्च
वस्त्रभोजनपेयैरेक्ष्यामिः स स्नेहं तां भगलिङ्गसंयोगेन हासोपशसेन शक्त्यभावे तत्तत्त-
न्मण्डलं प्रविश्यासीन उदञ्जुखो गायत्रीं दशवारं जप्त्वा कालिकेया जप्त्वा तं वदेदेनां
गायत्रीं त्रिरुपांशु त्रिरुचैः श्रापयेति । श्रापयिष्यामीति प्रतिवदेयप्राप्रं कुर्यात्तस्मै सौवर्णां
दक्षिणा कुण्डलेऽङ्गुलीयकं माला वा एवं कृत्वेचरः सम्पद्यते ॥ ७१ ॥

यदि योपिदसंसर्गः स्याच्चेद्रेतः समुत्तार्य येन केनाप्युपायेनोत्तारणकाले कालीवीजं
जपेत् श्रावकः स्मशानकालिक इति श्रावयेदेवं जप्त्वा श्रुत्वा सत्कविः सम्पद्यते तच्छुक्नु-
त्तारितस्थण्डिले आर्द्रं निनयेदुत्तरतस्तस्मै ताम्रमक्षं च दक्षिणा जलं च वज्रयुगं वा उपा-
नयुगं वा छत्रं वा ॥ ७२ ॥

नम्राया उपरि योपायास्तरुण्याः सौरतेन निधना रमयन्महान्गलीनि त्रिजंश्वा निः
श्रावकाञ्चुत्वा तेचरोऽमितगलदार्ढ्यपराक्रमः सम्पद्यते ॥ ७३ ॥

पापमुत्तर्जकामो ययान्पश्चित्सम्पारिते सुरते त्रिर्गायत्री जपेद्वा श्रावकाङ्गगति
शिवे इति निः शृणुयाद्यः स सर्वपापविमुक्तः सम्पद्यते ॥ ७४ ॥

मधुगात्रेषु दुग्धेन सितया चोपपन्नं मक्तं चतुष्पदं गन्धतुण्ये कान्यै वनिर्निमं
पाप ॥ ११

हरामीति रक्तचन्दनेन लाक्षारसेनोक्षित दत्ता तत्पश्चादुपविश्याष्टोत्तरशत जप्त्वा अदर्शन
खेचरोऽमितगति सम्पद्यते ॥ ७५ ॥

जपाते पूजाते वा चमसा पूरयति । प्रथम त्वा चमस देवतातर्पणाय जुष्ट लाक्षा-
रसमाक्षिकाम्या सपूरयामीति ताभ्या सपूर्वोत्तरतो निदधाति । एव द्वितीय तृतीय चतुर्थ
पञ्चम पष्ठ लाक्षारसमाभ्या लाक्षारसदुग्धाम्या व्यक्षारसेन सुरया दुग्धेन जह्योदिस्य पूर-
येत् षट् पात्राणि । तरुणीमरोगा वेश्यामानीय अनुलेपनो-मर्दनाभ्या सस्त्रुल आपयि-त्रा-
ऽऽच्छाद्याऽलङ्कृत्य हास्यविनोदाम्नां काम रति चाराहयेदस्यै रतिमाणाहय इति तस्या मूर्ध्नि
रक्तपुष्प न्यसेत्कामाय कामभावाहय इति । स्वमूर्ध्नि तदेव न्यस्य पाणिना नम्राया भग
परामृशति । भगस्य भगमसीत्येव वा लिङ्गस्य लिङ्गमसीति दृढमुच्यते लिङ्ग भगस्याश्रयावस्थ
इति कुचौ परामृश्य भगमालम्ब्य शोणितशुक्राम्ना शुक्राय योनिक्षालनतोपाय च तत्र जुष्ट निर्म-
धामीति भगे लिङ्ग निवेदय सुरतोऽस्य सम्पादयेद्यदि वाय शीघ्र द्रव्येत्का तत्र प्रायश्चि-
त्तिरिति निष्वासयन् लिङ्ग रते शोणितमसीति लाक्षारसमभिषम्भ्य भगे प्रत्यस्येदुत्तारि-
काया नलिकाया तर्जण्या लिङ्गोपरि अङ्गुष्ठेनेव धृत्वा भगात्तदमृत गृहीत्वा सजले पात्रे तेन
चतुर्थ पूरयेदुत्तारिकास्तेन सजलेन शुक्रेण पञ्चम भगक्षालनतोयेन पष्ठ पूरयति । पराम-
भक्ता कालीं तर्पयामीति प्रथम निनयेत् । स्पण्डिले आसीर्णे कुशेषु प्राग्नेषु उदगग्नेषु वा
ईश्वरामान कालां तर्पयामीति द्वितीय जीवामभजनाया कालां तर्पयामीति तृतीय भग-
लिङ्गावृतप्रीता कालां तर्पयामीति चतुर्थ शुक्रोत्सवा कालां तर्पयामीति पञ्चम भगलिङ्गक्षा-
लनतोऽथलुसा कालां तर्पयामीति पष्ठ नि शेषान् सर्वान् सावशेषान् तपिपीपुर्जाय मुक्तो यदि
क्रमशो गृह्णाति सत्सेन त्वा तेजसाऽमृतायाऽमृत सगृह्णामीति प्राप्तीयास्त्रमे तु दर्शन तस्या
अर्धसिद्धिरुदाहृता । तस्मादर्थसिद्धिस्तान् पिपीपेदित्येके । चतुर्विंशत्यहर्दक्षित इत्येके ।
यदि समस्य दीक्षयेयुर्योऽर्चयेयुरीपदीपसर्पे पडेव चमसा भरति मातेव कालिका तस्य
द्वितकारिणी सम्पद्यते ॥ ७६ ॥

यथाकथंचि सुरत सम्पाद्य तदासक्त कालीं प्यायति मनुमसत्य जप मुक्तकेशो नम्र
सोऽचिराद्योगीश्वर सम्पद्यते ॥ ७७ ॥

श्मशान गत्वा ब्रह्मक्षत्रवैश्मशूद्रा व्रतमे शवे जाज्वल्यमाने तदसमवे तत्र कालीं
निष्ठा बलिं छित्त्वा शिष्टमसृष्ट् श्मशानस्येभ्यो भगव महाकद्रपूर्वकेभ्यो भूतप्रेतपिशाचेभ्यो
ददामीति दिशि निनयेत् । यदि मनुष्यरिञ्ज स्याच्चेदुत्तरस्या तद-यो भूचररिञ्ज स्याच्चे-
दक्षिणस्या तदसृष्ट् नारचरो वा एव पश्चिमस्या खेचरो वा एव पूर्वस्या एव तस्मि जाज्व-
ल्यमाने बलौ तरुणीमारोग्यशालिनामानीय रतिं वाम चाहूय भगम धन कृ-वोत्तारिकाया
लिङ्ग धृ-वोत्तरतो घृतमिश्रे दधाने गलित धीर्यमसीति तस्मि वीर्यं निक्षिप्पादिस्य दृष्टोर्ध्वं ता
यज्ञान्नधनै सतोपयेत्कालां प्रपद्ये खड्गवरी प्रपद्ये मुण्डामबी प्रपद्ये मुण्डमालाकुण्ड-

रमण्डलानि प्रपद्ये सिंह प्रपद्ये कुरुकुला प्रपद्ये कुरुकुलासिंहं प्रपद्ये कालिकेयान्प्रपद्ये,
जीवात्मानुग्रहामीश्वरात्मान परात्मानुरक्ता प्रपद्ये, वर्धन इमशानस्य प्रपद्ये त्रिशूल च प्रपद्ये
कपाल च प्रपद्ये पार्वतीं च प्रपद्ये वृषभ प्रपद्ये पार्यतीवृषभ प्रपद्ये भूतप्रेतपिशाचाश्च
प्रपद्ये इति वाचयेत्ततस्ता विसर्जयेदेतेनैव योपामसस्कृता शोधयति तस्मादेव योपाशो-
धनमन्न । **स्वयं चैनं** जपेद्भक्तोऽर्कपुष्पसहस्र वामतो निदध्यादक्षिणतो वा अग्नौ नम्रोऽ-
लङ्कृतो मुक्तकेशस्तामुद्दिश्य तेन दत्ता समिध्याग्नौ जुहोमीत्येतेन सा ग्रीणात्वित्युद्देशस्तस्मा-
त्पतिपुष्प मन्त्रमुच्चार्य तस्मिन्नग्नौ निक्षिपेत्स खैरचर सम्पद्यते ॥ ७८ ॥

गृहे पतितानुत्सार्यान्केशश्मश्रुलोभनखान्यतम च वस्त्रसमार्जन्या गृहीत्वा वा कुश-
समार्जन्या वा काशसमार्जन्या पाणिनाच्छाद्यापो योपाशोधन मायावीज च जप्त्वा तामिर-
द्विरभ्युक्ष्य तस्या इत्येकं **योपाशोधनं** सर्वत्र । तथा सङ्गम्य चमसे सजले शुक्रमुत्तार्य
सरजो नीरज इत्येके । समार्जनी च तत्र निधाय चिताग्नौ मध्याह्ने सकृत् कालीवीज
समुच्चार्य । कालिकायै सर्वाचार्यै सर्वादृष्टशून्यायै स्वाहेति चमसेन हुत्वा सर्वाचार्य
सम्पद्यते ॥ ७९ ॥

वैश्यामूर्ध्वमुखीमुक्तवच्छाद्ययित्वा तथा सह सगम्य रेतस्तत्रैव निपाल्य भगे तत
पतितरेता उत्थाप्याचान्त खरेतसा चित भगमासीन पश्यन् पश्यन् सहस्र मनु जपतीह
सोऽदीनोऽन्ते कालीधामगानी सम्पद्यते ॥ ८० ॥

यथाकथंचिच्चक्रकुत्रचिन्तक सुरतानन्दनिरत सुरतानन्देषु भक्तेषु आह्लादो
यस्यास्ता कालां ध्यायति य स शिव सम्पद्यते ॥ ८१ ॥

ये दुष्टान्पुरुषान्ब्रह्मान् बाल्यग्रे निघ्नति ते प्रतिक्षणमभिलपितसपत्ना सपद्यन्ते ८२
वशी हविष्यान्नपोडशप्रासमुक् लक्षजापी कालीचरणपरायण एव दिना नक्त यथेच्छ
भुक्त्वा शत जप्त्वा य सुरत सम्पादयति सोऽचिन्त्यैश्वर्य सम्पद्यते ॥ ८३ ॥

यो निशीथे सहस्र जपति स युवतिशतवृत्त सम्पद्यते ॥ ८४ ॥

एतेनेश्वराणामनुष्ठानानि व्याख्यातानि वामानि ॥ ८५ ॥

तानि कालिकेयान्येवेत्येके ॥ ८६ ॥

पानवर्ज तानि दक्षिणानि तस्या इत्येके ॥ ८७ ॥

देवताप्रसादकारण विम् ॥ ८८ ॥

तदुद्योग ॥ ८९ ॥

काल इत्येके ॥ ९० ॥

प्रदेश इत्यपरे ॥ ९१ ॥

तीर्थमित्यन्ये ॥ ९२ ॥

केऽप्यश्वरम् ॥ ९३ ॥

अर्चनं केचित् ॥ ९४ ॥

स्वाध्यायं केचित् ॥ ९५ ॥

देवतायाः स्वतन्त्रत्वाद्यमेवैष वृणुते तेन लभ्यः, सर्वे वेदा यत्पदमा-
मनन्तीति शब्दाच्च तदिच्छयेत्येके ॥ ९६ ॥

यथा वा एष जीवः स्वतन्त्रः पापदं पुण्यदं वा कर्मण्यद्वा स्वत एव वृणुते यस्मादेयः
स्वतन्त्रः यथा जीवात्मानं ईश्वरः ॥ ९७ ॥

इति पारानन्दसूत्रे उत्तराध्याये द्वितीयमाह्निकम् ॥

पारानन्दसूत्रे तृतीयमाहिकम् ।

देवताप्रसादलक्षणानि वक्ष्यामः ॥ ९८ ॥

यथा वै बहवो जीवा एवमीश्वरा बहवो गणनीया जीवाः पडीश्वरा जीवो यदीक्षितो भवति तदेकमेवेश्वरं स्वीयत्वेन वृणुते तदर्शनाय च संयतो भवत्येवं भावनामप्यादीक्षयेश्वरो दीक्षितो भवतीश्वरो यदीक्षितो भवति तज्जीवं स्वार्थं दीक्षितमनुष्ठितानुष्ठानं च स्वीयत्वेन वृणुते तस्मिन् प्रसादं च निदधाति जीवो यदीक्षितो भवति यदनुष्ठानमनुतिष्ठति च तत्सर्वं विजानातीश्वर ईश्वरस्य सर्वज्ञत्वान्नायमेवमेव जीवः स्वार्थमीश्वरं दीक्षितमपि विजानाति यथा वायं दीक्षितो भवत्येवं स दीक्षितो भक्त्या यं न जानाति स एनं विजानातीति ॥ ९९ ॥

तस्मिन्नीश्वरे दीक्षिते सत्येतस्मै एतस्मिन्नीश्वरे लक्षणान्युद्भवन्ति तैरुद्भूतैरनेन वेदितव्यं स मर्त्यं दीक्षितोऽभवदिति यान्युद्भवन्ति तान्युदाहरिष्यामः ॥ १०० ॥ १५०० ॥

यां देवतामुपास्ते तस्या देवताया घयः संतत्सरसंख्यासंख्यातयोरूपपञ्चमित्येके द्वादशाब्दिकचयोरूपवत्त्वं सर्वेषामिति कालभैरवः षोडशाब्दिकमिति आकाशभैरवः कोटिकन्दर्पसौन्दर्योपमेयसुरूपं अद्भुतसुगन्धरत्वं अनुद्भूतलोमःमश्रुरत्वं अप्रवृद्धकेशनखरत्वं अप्रवृद्धभ्रूयुगपक्ष्मयुगलोमरत्वं अकार्यव्यङ्ग्यरत्वं कोटिरायूपमेयजलरत्वं निरामयरत्वं खेदमलोन्मिश्रितत्वं अचिन्त्यकर्तृत्वं मनुष्यगन्धर्वैः सेव्यत्वं देवैर्येके । वर्णश्चेतमिश्रः कृष्णो वैष्णवानां श्वेतः शैवानां श्वेतमिश्ररक्तः शाक्तसौर्यगाणपानां गोक्षीरधाराधवलामिषासृगन्धमित्येके नैक इच्छन्ति । परितो गन्धूतिभात्रे तस्य सर्वप्राणिनां सर्वभाषाविज्ञानं तेषां शब्दो मन्दगभीरः सुराश्राव्योऽनटोरः सन्निहितासन्निहितानिसन्निहितसमश्राव्यो भवति । नेच्छत्येतदेकं । भक्तपरितः क्रोशानां शतमुत्सृष्टैराः प्राणिनः परस्परं भवन्तीत्येके ब्रह्मवादिन आमनन्ति । परितः क्रोशमात्रमेकं । व्याघ्रादयोऽघादयः शूराश्च सखेष्टेश्वरायुधमेजममीष्टमेतस्यैतदक्षिणां सोपन्त आनाशे प्रतिभासयन् दिशः प्रतितिष्ठति हेतोर्गृहीतमेव भवत्येतेनोत्सृष्टं पुनस्तद्भस्त्रेणामिधं । द्वौ मनुष्यगन्धर्वौ परिचारकावेकदण्डजधारी मृगेन्द्रासलधारी तथान्यः । सर्वत्रगमनं अपि क्षीटितिर्यक्षामप्रवेक्ष्ये । परितः पृथ्वी समा निष्कण्टका निर्मला निर्मलजलं तदधः सैरती भूमिरुत्तरतोऽनुकूलो वातो मन्दः सुगन्धः सुशीतल उत्तरतो जलायननमुद्वाहपुरुषनिनमुद्वाहपुरुषद्रवमितं दीर्घं तज्जलं पवित्रं गभीरं तग्मिन्प्राद्वत्पश्चादुद्भूतं पुरस्ताच्छान्तं भवत्यव्याहृतेष्टो भवति ध्रुवितश्चस्पृतीश्च सर्वा वेत्ति सर्वं पदार्थानां सोपक्रमं सराक्रमं सलपं वेत्ति तस्मात्सर्वज्ञो भवति । सट्पृष्ठरतां गूढस्य च प्रवृत्तिर्भवति भेनं धुधा वाधते न सृषा निद्राऽज्ञानयोश्चान्त्यतो लयः सम्पद्यते । अत्य रेतः प्रजामनुपादयति तस्मान्नोषधीयं भवतीत्येके । वादिनां शिष्यताप्राप्तिः शत्रूणां दासता तथा स्वादासनां मत्तानां

नम्रता भवति । अमितबलोल्यमिति नारायणः । अस्य देहोऽच्छेद्योऽमेघः शस्त्रैरक्षैः । दोषमात्रराहित्यं पुण्यपापास्पृष्टत्वं जाग्रदेकाग्रस्थत्वमीशैकाधीनत्वं च । यदहः प्रातर्व्युष्टाया-
मुद्भवन्ति रात्रौ तानि तिष्ठन्त्वास्तङ्गवतः शरीरघाणि च सर्वदा । एतद्व्यमर्त्यं विहाय
सर्वाणि तदिच्छया देशकालविशेषेण लक्ष्माण्यनुवर्तन्ते ततोऽनेन वेदितव्यं मयि स ईशः
दीक्षितोऽभवदिति ॥ १ ॥

इति ज्ञात्वैवाग्निमुपसमाधाय स्वेष्टायै देवतायै ईश्वरात्मने अमुकाख्यायै स्वाहेति मध्ये,
अमुकादिभ्यो वा अमुकस्यामुकायुधाय स्वाहेति परितः, अमुकस्यामुकेभ्योऽमुकादिभ्यो वा
भूपणेभ्य स्वाहेति परितः, अमुकस्यामुकायै शक्त्यै स्वाहेति परितः, अमुकस्यामुकाय
वाहनाय स्वाहेति परितोऽमुकस्यामुकायाः शक्तेरलंकारायुधवाहनेभ्यः स्वाहेति दक्षिणतोऽ-
मुकस्याऽमुकस्य वाहनस्यालंकारेभ्यः स्वाहेति तद्वामतः अमुकस्याऽमुकेभ्योऽमुकादिभ्यो वा
प्राप्तदिव्यसायनन्तदेहेभ्यो भक्तेभ्यः स्वाहेति तत्परितः पुनर्नैवेद्यमेके । पयसा जुहुयाद्दृ-
तेन दग्ना वा तिलैस्तैलेन वा समिद्धि, पर्णैः पुष्पैः फलेभ्योऽपि आदिषे स्नातोऽस्नातो
वा रात्रिं पट्था विभज्य पञ्चधा वा । ब्रह्मशक्तिविष्णुशिवनूर्यदन्तिन एतेषा क्रमेण प्रदोष
आप्रातर्ज्ञेयाः साक्षात्कारकाला अनुवर्तस्यो ब्रह्मणो, विद्याशक्तेः परितस्तरः,
शिवस्य सक्तस्यो, विष्णोः इदमस्तरः, सूर्यस्य इत्यनस्तरं दन्तिनः । सर्वे वा सर्वेषा
भवन्ति सन्ध्यायनमपसव्यायनमित्येके । वसन्त शक्तेर्ग्रीष्म सूर्यस्य वर्षा ब्रह्मणः
शरद्विष्णोर्हेमन्तो दन्तिनः शिशिर शिवस्य वसन्त सर्गमित्येके । सर्वे वा
सर्वेषां । सप्तमी ब्रह्मणो नवमी शक्तेर्दशमी विष्णोरेकादशी शिवस्य द्वादशी
सूर्यस्य पृथी चतुर्थी वा गणेशस्य यानि लक्षणान्याविर्भवन्ति तैरेकाग्रमग्नौ महान्भवति
गुणतो यथा वैत ईशा परात्मानो मध्यमपरिमाणा महौश्व आकाशादिभ्यो महान्भवत्यजडत्वा-
देतेषा । एते आकाशादयो जडा महत्परिमाणा अप्यजडास्त्रीचा भवन्ति तस्मादेषोऽणुरपि
जीव ईशो द्रष्टा यस्माद्भवति । आईशसाक्षात्कारादसत्तद्बोऽयैर्जीवैस्ततः स्वतन्त्रः जीवो
नित्यः स्वतन्त्र ईशसाक्षात्कारात् प्राणपि किं तत इति । अत्र ब्रह्मवादिनो वदन्ति ।
जीवा स्वतन्त्रा कर्मरतने कर्मजन्यादृष्टफलभोग ईश्वराधीनास्ततः साक्षात्कारतः दुःख-
मीशज्ञता भोक्तु प्रवर्तन्ते अदुःखितास्तत्कृपया । इदमत्र समाधानमामनन्ति
ब्रह्मवादिनः ॥ २ ॥

इति पारानन्दसूत्रे द्वितीयाध्याये तृतीयमाह्निकम् ।

पारानन्दसूत्रे चतुर्थमाहिकम् ।

अथेश्वरसाक्षात्कारक्रमं वक्ष्यामः ॥ ३ ॥

उद्भूतलक्षणो भक्त उपतिष्ठत्युदञ्मुख ॥ ४ ॥

तत उक्तकाले उत्तरस्यामस्य पुरस्तादत्यन्त तमोमण्डलमुदेत्याक्रोशतस्तत एव जपे-
त्तस्या देवतायाः कवचं तत प्रादुर्भवत्यादित्यगर्णं भामण्डलं तत एव जपेत्सहस्रनामस्तोत्रं मन्त्रं
विचिन्तयन्तं भक्तमीश्वरानारो व्यक्तं प्रतिभाति । ततो भक्तो जपेन्नगर्णं मनु बाह्य-
सबाह्याशक्तिर्नामतो यथास्यलमायुधानि भूषणानि च प्रतिभान्ति तथा व्यक्तं सूर्यं । ततो
व्यक्ते सत्यं प्रणमेत्प्रणते सा देवता प्रवदति किं ते कुशलमिति । ततो य वदेदोमत
परं कुशलं सूर्यं यत शान्तोक्तं ते साधर्म्यं प्राप्तोऽहमिति । तत सा देवता प्रवदति सत्यं
सत्यं यथा त्वमाथेति तथापि किंचिद्भ्रं प्रयच्छामीति प्रयच्छति सायुधाकृतिं शस्त्रं प्रय-
च्छत्यस्मे एव प्रणम्य तदङ्गलिना गृहीयात् । ऋतावृतौ पक्षे पक्षे वा प्रत्यक्षं भवतु भक्तो
मुहूर्तं मुहूर्तद्वयं वा यदेच्छामस्तदा तदेति वा वरं वृण इति वृणीयात् । सा च प्रयच्छति
यथेच्छमेवमुक्तवदेवान्तर्धानक्रमः ॥ ५ ॥

यथेच्छं विहरेत्ततो वासुन्विसृज्य स्वेष्टलोकमधिगच्छति पराप्स्येवमाविर्भवतीत्यु-
न्मत्तभैरवः । पूर्वं तस्य प्रच्छादक ईश्वर आविर्भवति पश्चादन्यैरीश्वरैः साकं परासा
सोऽनुद्भूतचिह्नोऽपीश्वर परात्मानं च पश्यतीत्येके ॥ ६ ॥

इति श्रीपारानन्दसूत्रे उत्तराध्याये चतुर्थमाहिकम् ॥

पारानन्दसूत्रे पञ्चममाहिकम् ।

अथ प्रायश्चित्तक्रमं वक्ष्यामो निषिद्धाचरणे प्रायश्चित्तं येनादृष्टेन सम्पादितेन नष्टं ख सम्पद्यते तत्प्रायश्चित्तमित्युच्यते । प्रायश्चित्तानुपवास-प्राणाधाम-स्ना-ध्याय-ज्ञान-दानादिरूपाणि कर्माणि प्रायश्चित्तादृष्टजननानि । पारानन्दो राजा अद-ष्ट्वान्दण्डयेत्का तत्र प्रायश्चित्तिरिति ग्रहमुपनसेदेषा प्रायश्चित्तिर्निषिद्धाचरणे प्रायश्चित्तिर्निषिद्धाऽनिषिद्धाचरणे प्रायश्चित्तिर्निषिद्धाचरणे तु न पापं विहिताचरणेऽभ्युदयस्त-स्मात्प्रायश्चित्तस्य विहितत्वात्ततोऽप्यभ्युदय इत्युन्मत्तभैरवः । तस्मात्प्रायश्चित्तक्रमं वक्ष्याम ॥ ७ ॥

ज्ञात्वाऽज्ञात्वा विग्रहोऽविग्रह आबृत्त्याऽनाबृत्त्या रसपूर्वक्रमरसपूर्वकमिति तत्र ज्ञात्वा विग्रह आबृत्त्या रसपूर्वकं पापमाचरेत्तत्र चतुर्गुणं प्रायश्चित्तं तत्र क्रमशः, क्रमशो न्यूनं न्यूनम् ॥ ८ ॥

पारानन्दो राजा यथन्यधर्मन्मतान्युच्छेदयेद्यद्यसम्प्राप्तं स्यात्तर्हि मतानि तद्वर्माश्च सत्त्वापयेत्तत्रमतेऽधिकं ततो न्यूनमास्तिकमते ततोऽपि न्यूनं नास्तिकमते इति सम्पादयेन्नैर यदि कुर्यात्का तत्र प्रायश्चित्तिरिति एकाहमुपनसेत्कायिकं वाचिकं मानसिकमिति त्रिधा पापं । तत्र नाम्नाय कृतं पापिकं पञ्चा गोत्रादृष्टादिकन्यग्रहरणं यदि कुर्यात्का तत्र प्रायश्चित्तिर्बुध्या वसन्ते शरद्वनत्रे आशारे वा पञ्चत्रोशेभ्योऽधिकप्रदेशे यद्यवह-ज्जलं तीर्थं स्यात्तत्पञ्चमेव गत्वा तस्मिन्नापुस्यं शुचिर्भवेति । एष पापी त्रिभिः शुष्यति राज्ञो दण्डेन, परत्र सादिसान्तुदु खमोगेन, प्रायश्चित्तेनेति । यदि मतविरुद्धमाचरेत् का तत्र प्रायश्चित्तिरिति पुनर्दीक्षा समाचरेत् यदि मतविरुद्धं भावयेद्भूतशुद्ध्यादिकं वा तत्र प्रायश्चित्तिरिति पुनर्भाषणमपि दीक्षा कुर्यात्पुनर्दीक्षायां गुरोर्न किंचिदन्यं सर्वं समानम् । दीक्षानियमेषु येषामसम्भवस्तदकरणान्न दीक्षान्योन्यं योऽधिकया दीक्षया दीक्षितः श्रेष्ठो भवति तस्मात्तदभिव्यादयेत्तदभिव्याद्याऽग्रहं स्वाचेत्का तत्र प्रायश्चित्तिरिति ज्ञात्वा प्राणाया-नशतं कुर्यात्तत्र सर्पिर्भक्षति यज्जाति तदघं धूवति, यत्प्राणानायमति तदग्रहत्वाज्जघमेव धूवति, यत्सर्पिर्भक्षति तदात्मानं तेजस्विनमेव वुरुते, यद्वा तमेव प्रहो दण्डवत्प्रणिपते-त्यग्निस्य तं ब्रूयाद्यदहं प्रमत्तोऽनभिनादयं तदेनश्छिन्धि प्रसन्नं पुष्टिं प्रसन्नतां मयि घेहीति । समवत्यङ्गे यदङ्गन्योन्यं तदङ्गमात्रावृत्तिरानिलनिवर्तनप्रारम्भात्प्रारम्भे न्योन्यं पूर्णं सम्पद्यते । दीक्षितः सन्नदीक्षिताय त्रिप्याय मन्त्रमुपदिशेच्चेत्पुनर्दीक्षा । दीक्षिते आश्रमान्तरं प्रविश्य पुनर्दीक्षा । गुर्वन्तरं गत्वा पुनर्दीक्षा ॥९॥

प्रायश्चित्तमेव भवति यदेनस फलद्वयमप्युच्छिनत्ति तत्ततोऽनोद्यं सम्पद्यते यथा प्रायश्चित्तेनैवो मोक्षं सम्पद्यते तथा केनचिदघेन पुण्यमपि मोक्षं भवति नलैश्वरधर्मजं

केनचिन्निवार्यं अदृष्टं एतद्व्योर्निर्वर्तकं सकृत्कृताज्जातमनन्तफलदं तस्मादिद्वांस्तारसंचिनु-
यात् ॥ १० ॥

अथ नित्यार्चनस्यानुकल्पो राज्ञो दण्ड्यदण्डनं यदण्ड्यान्दण्डयते राजा
तन्नित्यार्चनमेव विदधाति तस्माद्यथा नित्यार्चनं प्रलप्य प्रायश्चित्तिं विदधाति तस्मादण्ड्या-
नदण्डयित्वाऽदण्ड्यान् दण्डयित्वा राजैकाहं ब्रह्म त्र्यहं वोपमसेत् ॥ ११ ॥

अथ नित्यार्चनस्यानुकल्पो भूरित्यावाह्य प्रतीके अमुकायै ईश्वरात्मने
सायुधायै साभरणायै सगाहनायै सबाहनालङ्कारायै ससबाहनस्यासनायै सशक्तिकायै
सशक्तिकायुधायै सशक्तिकालङ्कारायै सशक्तिकानाहनायै सशक्तिकानाहनालङ्कारायै सश-
क्तिकानाहनस्यासनायै अमुकायै देवतायै सस्रमकायै नमो भुवरिति पुष्पाञ्जलिं निक्षिपत्यपि
वाऽमुकायै नम इति स्वरिति स्तुत्या महरिति विसर्जयेदनेन मन्त्रेण य एवं कुरुते सोऽर्च-
नत्रयस्य फलमाप्नोति तस्मादर्चनत्रयस्याप्यनुकल्पो योऽनेन मन्त्रेण कुसुमाञ्जलिना देवतां
यजते । अत्येकस्य पुष्पस्य वा पुष्पैकदेशस्य वा स देवताया विशेषार्चनेनार्चकः सम्पद्यते
इति प्रायश्चित्तम् ॥ १२ ॥

यः कामयेत देवताप्रसादेनर्धुयामिति स खेष्टदेवतायः संस्तारसंस्त्यातेभ्यः सुर-
पेभ्योऽष्टवर्षाधिकेभ्योऽनुलुङ्घिततद्वयः संस्तारेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः शिखां भ्रूयुगपश्मरोमाणि
वर्जयित्वा सर्वेषां तेषां गात्राणां नापितेन क्षुरेण मुण्डनं कारयेदपि वा यान्मन्येयुर्यदेष्ट
मुण्डयति तदात्मानं पापेभ्य एयोद्धरति । अम्यद्गमुन्मर्दनं कारयित्वा कोण्योनोण्येन आप-
यित्वाद्यं कौपीनं वस्त्रं द्वितीयं कटिस्थं तृतीयं नामिसमदेशस्थं महच्चतुर्थमन्यत् ॥ १३ ॥

एवं वस्त्रचतुष्टयानां दशकं वा तृतीयचतुर्थयोराञ्जनमश्मर्जनं कृत्वा व्याख्यातान्याम-
रणानि छत्रमुपानहौ कमण्डलून् पुष्पमालां काशीरं रक्तचन्दनं शुद्धां मृत्नां वा ताम्रमत्स्यादि
बहुरोगघ्नं महौषधं पयो दधि घृतं संस्कृतमन्नं वा पानीयं सुखशय्यां असहृद्भोग्यामपि
सुखपां तरुणीं सकृद्भोगार्थं वेश्यां च प्रयच्छति तदात्मानं देवताप्रसादेनर्द्धयति । तेभ्यः
प्रणामं श्रद्धया श्रद्धाभ्यर्च्यो गृहस्थेभ्यः समर्थः प्रयच्छन् तदन्यत्तमं वाग्यधवाग्यदर्श-
स्यात्तस्मै तमर्थं इत्युक्तस्यानुकल्पः । नैतत्सिन्पात्रापात्रविचारः । अप्पाप-
नस्य द्विजः पात्रं दक्षिणादानयोर्नास्तिणो विद्वानेन पात्रं विधानयोग्या युक्तं स एव यज-
मानः श्रद्धया ॥ १४ ॥

सामर्थ्यं च सत्त्वबलं नितरां त्यागेभ्यः यस्मिन्नुपस्थिते उपकारिणि इति पूर्वं दृष्टे
संभवति तत्पानमित्येके ॥ १५ ॥

यथा यथा वाग्यराधः स्वाध्यायान् उपुर्वा तथा तथा मन्त्रपठः प्रायश्चित्तं कपास-
राधेषु सर्वेषु यज्ञाः प्रायश्चित्तीयाः प्रायश्चित्तं मनोरराधेषु सर्वेषु तथा तथा प्राणापानाः

प्रायश्चित्तं घनाद्यपराधेषु तथा तथा पात्रेषु दानं वा तथा तथा राजदण्डस्य स्वीकारः
प्रायश्चित्तम् ॥ १६ ॥

तीर्थाभिगमनं वा एकविंशतिरुपवासानामाचरणं सर्वप्रायश्चित्तं उपवास-
श्चानशनं जलमाशानं वा एतस्य कृतस्य एतेन कृतेन फलं नोद्बलिष्यति इति ज्ञानं
मुण्डनं प्रति वृद्धानां लोम्ना भ्रूयुगपद्मरोमाणि विना शिखान्नं केशानां श्मश्रूणां च
मुण्डनं वृद्धानां स्नानाचमनाङ्गनानि प्रायश्चित्तमात्रस्य पुरस्तात्पश्चाच्चैतान्य-
न्वितानि भवन्ति ॥ १७ ॥

यस्मिन्नहनि प्रायश्चित्ताचरणं तस्मात्पष्टेऽहनि मुण्डनाद्याचर-
णमिति पश्चाद्भवति ॥ १८ ॥

इति प्रायश्चित्तक्रमो व्याख्यातः ॥ १९ ॥

इति पारानन्दसूत्रे उत्तराध्याये पञ्चममाह्निकम् ॥

पारानन्दसूत्रे पष्ठमाह्निकम् ।

अथ व्याख्यानक्रमं वक्ष्यामः ॥ २० ॥

सृष्टौ कृतयुगे नानामतानि नानासंस्काराश्च ऋषिभिर्व्याख्यातानि व्याख्याताश्च
 स्वेभ्यः स्वेभ्यः शिष्येभ्यः प्रायच्छन् ते शिष्यास्तदनुचक्रुर्भावनामाचारांश्च तत्राहं भग-
 वान्पारानन्दस्तत्तद्भावनाभिर्भाविताभिराचारैराचरितैस्तुष्टस्तेभ्यो यथार्थं मतमुपदिदिक्षुरव-
 तरन्नवतीर्णोऽमुवमिति गङ्गायास्तीरेऽनुकूले पद्मासनस्थस्तं मामभ्यधावन् ऋषयो वसिष्ठा-
 धास्ते प्रणिपत्याब्रुवन्नस्मानुपदिशाचक्ष्वेति सोऽहमब्रुवमदीक्षिता अनुपदेश्या भव-
 न्तीति मन्मते न न्यासो न हिंसेत्यादि तेऽब्रुवन् यज्ञे हिंसा श्रूयते सा किं भव-
 न्मतदीक्षितैर्नानुष्ठीयते ते किं न प्रत्यवायमयन्तीति सोऽहमब्रुवं युक्तं यदुक्तं न तत्र तर्को न
 युक्तिस्तत्सलमित्येवावधार्यं योज्यं ध्वन्यर्थकं योजितं परस्परमजिज्ञासोर्भाषणमेवं त्रिधा
 भाषणं भवति तत्राद्यमेवाहं वच्मि तस्माद्भवतां श्रद्धया शुश्रूषा मत्तश्चेच्छृणुष्वं नो
 चेद्गच्छष्वं यथेष्टमित्युक्तास्तेऽब्रुवन् संदेहोऽस्माकं त्वद्वाक्ये श्रुतिं गीर्मांसपिष्याम
 इति पृष्टस्तदहमब्रुवंचं न यावत्पारानन्द्या दीक्षया युज्यते तावत्प्राणिहिंसनं यज्ञे न्यासश्चे-
 श्वराणां प्राणिषु पारानन्द्या दीक्षायाः प्रागिति यज्ञे हिंसानुष्ठेयेति ज्ञानानन्दस्ततः
 परमनागताम् ॥ २१ ॥

तेऽपृच्छन् दीक्षा सा कथं यथा दीक्षया दीक्षिताः सन्तो वयं श्रवणाधिकारिणः
 सम्पन्ना भविष्याम इति पूर्वं दीक्षा व्याख्याता सा तेभ्यो व्याख्याता यथाकथंचित्तेषु
 नियमेष्वेकं नियममात्माप दीक्षा सम्पद्यते ॥ २२ ॥

उपदीक्षोत्तरदीक्षयोर्नियमम् ॥ २३ ॥

एवं नित्यनिर्वर्तननियमेऽपि ॥ २४ ॥

मुख्यं तु यथोक्तम् ॥ २५ ॥

इति तेभ्यो व्याख्यातं तेऽब्रुवन् मुख्यमेव करिष्याम इति तेभ्यश्चतुर्विंशत्यहर्दी-
 क्षितेभ्यो यथा यथा यन्मन्त्रेच्छा तेभ्यस्तेभ्यस्तान्मन्त्रान्दत्त्वा मतं मतधर्माधोभ्या नित्य-
 निर्वर्तनं च ते वृत्तार्थमात्मानं मन्यमाना मां प्रणम्य यथेष्टमगमन् ते त्वान् त्वान् गृहान्
 गन्तैतदेव यथाधिकारं प्रचारयामासुः ॥ २६ ॥

अगस्त्याया नारदाया वामाचारिणो भविष्याम इत्यष्टयस्तेभ्योऽहमब्रुवं त्रिप्रकारं
 मयमुद्रामैथुनात्मकं द्विप्रकारं मुद्रामैथुनात्मकमित्येके समामनन्ति ॥ २७ ॥

तेऽपि पूर्वनन्द ॥ २८ ॥

देवाख्यो देवदेवाख्य इति द्वाष्टयी मामागत्योत्तराचारिणो भविष्याम इति ताम्पा-
 मुत्तराचारमहमपि प्रायच्छं तारापन्नोत्तराचारो मज्जुर्पथेष्टं तेऽपि पूर्वनन्द ॥ २९ ॥

समर्थो विद्वानपीति त्रयो वै ऋषयः समाजमुक्ते पूर्वं दक्षदीक्षिता अभवंस्ततो
वामिनस्तत औत्तरास्तेऽपि पूर्ववत् ॥ ३० ॥

अयोध्याया यः सुदर्शनोऽमूढमिपालस्तं शाक्तमकरोत्पारानन्दं दीक्षितं वसिष्ठस्तस्मात्त-
महिंसकं राजानं ज्ञात्वा परितः सर्वे राजानः सन्नद्धा युद्धायाह्वयन्त स राजा वसिष्ठं प्राणि-
पत्योवाच मया युद्धमहिंसकेन कार्यं वा न कार्यमिति वसिष्ठस्तं गृहीत्वा मामम्यधावप्राणि-
पत्यं प्रथं मामगददयं मे शिष्योऽमवदयोध्याधीशो राजा सुदर्शनः शाक्तो मच्छिष्यः
पारानन्दो जात इत्युपलभ्याऽप्येऽरयस्तदीया अपमहिंसकोऽतः परमिति न योत्स्यतीति
युद्धसन्नद्धा एवं निरोधयन्त एतज्जनपदपरितः स्थिता बभूवुरिति विज्ञायैष मामपृच्छत्स भव-
न्निकटमानीत इत्येनं शाधीति ॥ ३१ ॥

ब्रह्मवृत्वं तमानयेति स प्राणिपत्योपस्थितस्तमुपदिशं युद्धाद्धर्म्यमन्यन्त पारानन्दाना
राज्ञा तस्मात्त्वं युध्यस्व च्छिन्धि मुण्डानि जयमामुहीत्युपदिष्टः स वसिष्ठश्च तावुभौ च तौ
निर्गतौ बभूवुतः ॥ ३२ ॥

जयं चाऽऽप सः ॥ ३३ ॥

: **केचित्पारानन्दा** अग्निहोत्रिणः समारभन्ते प्राणिन आनीय हन्तुमनुसंधाय
यूपेषु यावद्वध्यन्ते तावज्जारदः पर्यटन् तत्राम्यगच्छतानुवाच किमेतत्कुर्वते भवन्तस्ते ह प्रोचुः
सत्रं सोऽब्रवीन्नैतत्सत्रमेपोऽप्यब्रुवो यत्पारानन्दा हन्तुं प्राणिन उद्युक्तास्तेऽब्रुवन् सत्यं सत्यं
तस्मादेव देवता न पश्यामस्तद्ब्रवीतु भवान्यदेतेनेश्वरीकृतेन सत्रेण द्रक्ष्याम इति तैः पृष्ठो,
नारदो होवाच पारानन्दं यज्ञविधिमवधारयन्निवति ॥ ३४ ॥

होमादिपूत्तरक्तवन्तेषु वधार्थं यज्ञेषु यावन्तः पशवस्ताः प्रतिकृतीः ॥ ३५ ॥

ये हिंसामाश्रित्य ऐश्वरान्धर्मान् वयं कुर्म इति ध्यायन्तः कुर्वन्ति न ते तानामुवन्ति
भैक्षरान्लोकान्सममिषद्यन्ते पतनधर्माणः ॥ ३६ ॥

हिंसायुषो नाशकरी हिंसा पुण्यौघनाशिनी ॥

हिंसामाश्रित्य यः कुर्यात्सुहृत्तौ धान्सहस्रसः ॥

सुखमस्मै प्रदातु ते न समर्थाः कथंचन ॥

रोगानाश्रित्य यक्षमादीन्य इच्छेत्सुखसाधकान् ॥

उपचारान्यथा मन्दो न ते स्युः सुखदायिन इति ॥ ३७ ॥

विषयुक्तं यथा तोयं न तृष्णा वारयेत्कचिव ॥

हिंसायुक्तं तथा पुण्यं न मुखं दातुमर्हति ॥ ३८ ॥

विहित्वाऽविहिता वापि हिंसा याऽनपराधिनाम् ॥

सर्वथा दुःखदा पश्चात्तस्मात्तां परिवर्जयेत् ॥ ३९ ॥

एकामर्हिसामाश्रित्य यः कुर्यादघपर्वतान् ॥
 सोऽघाचलान्शुचीन्सर्वान् कुरुतेऽर्हिसया नरः ॥
 ...। वलुरुते सर्वान्ययाग्निर्दारुपर्वतान् ॥ ४० ॥
 नरान्यर्हिसितस्वैवम्..... ।

अवध्यस्याप्यदण्ड्यस्य ये देहस्य नराः क्वचित् ।
 छेदनं वा विशसनं क्रयं वा विक्रयं तथा ॥
 उपकारं च संस्कारं भोगं छेदानुसंमतिम् ॥
 कुर्युस्त्ववयवानां वै तेऽपि हिंसाविशारदाः ॥ ४१ ॥

मनुष्यर्हिसितानां प्राणिनामनागसामलक्षार्द्रत्वपूर्वाणामवयवानां यच्छेदनं विशसनं
 क्रयो विक्रयः संस्कारो भोग एतेषां कर्मणामन्यतमस्य कर्मण उपकारोऽनुमननं वा एतेष्व-
 न्यतमं वा कुर्यात्सोऽपि हिंसाघटुः खमागिति ॥ ४२ ॥
 संस्कारो वा विशसनं क्रयो वा विक्रयस्तथा ।

उपकारश्च भोगश्च तथैव छेदसंमतिः ॥
 हिंसा सप्तविधा गौण्यः समास्वेता विर्हिसया ॥
 तस्मादष्टविधां हिंसां वर्जयेदीशतोषकृत् ॥ ४३ ॥

शास्त्रेषु प्राणिनां हिंसा यत्रोक्ता स्यादनागसाम् ॥
 यः प्राणी यत्र सूक्तः स्यात्पैष्टिं कृत्वा तदाकृतिम् ॥
 ततस्तु प्राणिनं पैष्टं स्पर्शयेद्बुद्धिमान्शुचिः ॥

पैष्टादुत्तर उत्सृज्य प्राणिनं पैष्टकात्ततः ।

यत्कार्यं यत्सुधीः कुर्यात्तत्रैवं कल्पयेद्विधिम् ॥ ४४ ॥

वा पैष्टे चतुष्कोणे राशौ वंशशाखालेखिन्या यजमानो होताऽध्वर्युरुद्गाता ब्रह्मा बान्यो
 यमुपाकुर्यात्तदाकारं प्रलिख्य ब्राह्मणे यजमाने पादाभ्यां क्षत्र औदुम्बर्या वैश्ये वैलन्या
 सर्वेषां वंशशाखा भवति तस्माद्वंशशाखया सर्वलिखितेन प्राणी तमालम्य प्राणिनं शामित्रा-
 गारादुत्तरत उत्सृज्य लिखितं शामित्रे नीत्वा प्राक्क्षिरसं प्रत्यक्षिरसं बोदकपादं संस्थाप्य
 यद्यदङ्गरेखातो यद्यदङ्गमुद्धरति तच्चद्रूतेन दुग्धेन संमिश्र्य जलेनालोढ्य संश्रपयेत्तै-
 र्यजेत् ॥ ४५ ॥

धेनुधृतेन धेनुदुग्धेन धेनुदग्धा सर्वेषां पशूनामिति दिग्भैरवः ॥ ४६ ॥

माहिषेण सर्वेषां पशूनामिति कालभैरवः ॥ ४७ ॥

यदाकारो लिखितः स्यात्कृतः स्याद्वा तज्जातीयाया इत्याकाशभैरवः ॥ ४८ ॥

सर्वेषां पशूनां गोधूमपिष्टम् ॥ ४९ ॥

रक्तचन्दनोदकं लाक्षारसोदकं च सर्वेषां रुधिराणाम् ॥ ५० ॥

आम्लद्रव्ययुक्तं रक्तचन्दनोदकं रुधिरमिति दिग्भैरवः ॥ ५१ ॥
 लाक्षारसोदकं जम्बीरनीरमिश्रं रुधिरमिति कालभैरवः ॥ ५२ ॥
 रक्तचन्दनोदकं लाक्षारसोदकं दधिमिश्रं रुधिरमित्याकाश-
 भैरवः ॥ ५३ ॥

केवलं जलं रुधिरमिति वसिष्ठः ॥ ५४ ॥

यतो वा एतदिच्छेत्ततः किञ्चित्स्मिन्निक्षिपेत् तेन तं यजेत् ॥ ५५ ॥

हिंसां परिहरन्विद्वान् यथोचितं विभाव्य कुत्रचित्प्राणोद्गमनभावनं कुत्रचित्पैष्टकानु-
 घ्नानं प्रतीयन्सर्पाणि कर्माणि कुर्वीत ॥ ५६ ॥

अहिंसकेः पारानन्देरत्सार्थाः सर्गा हिंसा ऋते अपरिहार्यहिंसादण्ड्यहिंसादुष्टाग-
 स्कारिहिंसाम्यो यो दण्ड्यहिंसाम्युदयदा अन्येऽपि तथैके त्रिभिन्नदे इत्येके इति
 पारानन्देभ्यो वसिष्ठः ॥ ५७ ॥

तथा प्राणिरशनयैर्नमालमेत वा एतेन तं वा तत्पृष्टेन वह्नियैर्नमालमेत् ॥ ५८ ॥

अथो खल्वाहुरेके ब्रह्मादिनो नानेयाः पारानन्दैः प्राणिन ऋतेऽश्वपुरुष-
 लीवर्दोष्टृस्तिप्रडीनपक्ष्यारण्येभ्यः तत्र पैष्टैरेव प्रचरन्ति प्राण्येकधर्मात् लुप्यन्ते यानपानसं-
 श्लपनाथाः । वषोद्धरणादि समानम् ॥ ५९ ॥

अथ केचिदाहुस्तत्तदर्शिनः पारानन्दाः सर्वत्र प्राणिधर्मान्प्रलोपयन्तः प्राणिन
 उज्जीवयन्तः पैष्टैरेव प्रचरन्ति तत्रोपाकरणाद्यज्ञयागान्तं समानं पानगमनसंश्लपनवर्जम् ॥ ६० ॥

मुद्गपिष्टं तृणादानां प्राणिनाम् ॥ ६१ ॥

गोधूमपिष्टं फलादानाम् ॥ ६२ ॥

मापपिष्टं मांसादानाम् ॥ ६३ ॥

तिलपिष्टं जलचराणाम् ॥ ६४ ॥

ओदनो भूचराणाम् ॥ ६५ ॥

चणकपिष्टं खेचराणाम् ॥ ६६ ॥

एतदन्यतमं वा सर्वेषाम् ॥ ६७ ॥

गोधूमपिष्टं सर्वेषाम् ॥ ६८ ॥

ते सत्रिणः प्राणिनः पशून् वा पैष्टकप्राण्याकृतीनालम्प्य प्राणिन उत्सृज्योत्तरतः
 शमित्रे पैष्टकान्प्राण्याकृतीनानीय तान्संस्थाप्य तेषां कपा उल्लिख्याऽवदामाङ्गानि जुहुयुस्ते
 ब्रह्मादिनो ब्रह्मवर्चस्वित्तमापुरेतामिदो यजते सोऽशुत आत्मन्त्यम् ॥ ६९ ॥

इत्युपदिष्टास्ते तथैवाकुर्वन्श्चापर्यंश्च श्रेष्ठा देवताम् ॥ ७० ॥

स तैः पूजितो नारदो दिवमाचक्राम ॥ ७१ ॥

एको ह वै राजा खड्गप्रसिद्धाख्यः पारानन्द आसीत्स ऐश्वरोऽयं धर्म इत्यनु-
चिन्तयन् दण्ड्यान्दण्डयन्नेवापुनर्भवं जगामाकुर्वन्नेवान्यान्वर्मान्दीक्षितः शाक्तः ॥ ७२ ॥

ऋष्यायणस्य ब्रह्मर्षेः पुत्र **ऋषभाख्य** आसीत्स उपनीतः षोडशवर्षान्-
न्तरमधीतवेदस्त्वक्त्रब्रह्मचर्यः पारानन्दो भवन् न चकाराध्यापनं याजनं प्रतिग्रहं पित्रानि-
रस्तो गृहादहन् पारानन्दब्रुवः पारानन्दं धर्मं चकार किञ्चित्पृष्टः केनचित्तदा शाक्तः पारान-
न्दोऽहमित्युवाच मात्रं सोऽचिरादेव श्रद्धापूतो जीवन्मुक्तोऽभवच्चचार देवतापार्श्वतः स
शाक्तः कालिकेयः ॥ ७३ ॥

कश्चिदीर्घतमा इत्याख्यो ब्राह्मण आसीत्तस्य त्रयः पुत्रा **गौतमः प्रगौतमोऽ**
वगौतम इति तेषां पितान्धो माता सुरूपा सा व्यभिचारिण्यमवन्नवं नवं पुरुषं विचि-
न्वाना आनीय नित्यशो नवं नवं रमति तस्य पुंसः पदोऽनुधातेन सोऽन्धोऽस्या भर्ताऽध्यग-
च्छत्स क्रोधेन महताविष्टः शशाप तां साऽऽह क्रुद्धा सुरतविधाताद्वौतमाय प्राहैनं धातय मसुर-
तविधातिनमिति सोऽब्रवीन्मा माहिंसीरिति सोऽस्य मीमांसामकरोदेपो मे पितैषा मे माता
कमहमवकुर्यामिति सोऽध्यगच्छदनुपनीतस्य मे माताधिका भवतीति सोऽधातयत्पितरं
नाप्येनसा लिप्तोऽभवत्ततः स उपनीतो **मुन्यन्नेन**र्पिणा ॥ ७४ ॥

एतद्दृष्ट्वा प्रबर्हिंरप्येतदकरोदुपनीतः स पापेनायुज्यत तत्र स ततः पारानन्धा दीक्षया
शैव्या विधूतपाप्माऽभवत् ॥ ७५ ॥

भार्गवः परशुरामाख्यो जमदग्नेः पुत्रोऽभूत्तस्य माता कञ्चिद्वनाढ्यं
दृष्ट्वाऽनुरक्ताऽभवदिति तज्ज्ञात्वा जमदग्निः प्राह परशुरामायैनां स्वमातरं मज्जायां धातयेति
साऽब्रवीन्मा माहिंसीरिति सोऽस्य मीमांसामकरोदेपो मे पितैषा मे माता कमहमवकुर्यामिति
सोऽध्यगच्छदुपनीतस्य मे ततोऽधिको भवतीति सोऽधातयत्तीक्ष्णधारेण मातरमिति नैनसा
लिप्तोऽभवत्तं **शिवः** पारानन्दं कालिकेयमकरोत् ॥ ७६ ॥

एतद्दृष्ट्वा **प्रेध्मोऽनुपनीतोऽधातयत्पित्राज्ञया** मातरं स एनसा लिप्तोऽभवत्ततः स
पारानन्धा दीक्षया कालिकेय्या विधूतपाप्माऽभवत् ॥ ७७ ॥

नाचिकेतो ब्रह्मर्ष्यायणस्य पुत्रः स्तोपात्यमन्नदीक्षितो य उपनयति स
आचार्यो योऽध्यापयति स उपाध्यायो यः शिष्योपास्यदेवतामन्त्रार्थं दीक्षते तं तत उपदिशति
तन्मन्त्रं च स गुरुस्तथा **गाथामुदाहरन्ति** ॥

तातादाचार्यकः श्रेष्ठ उपाध्यायस्ततः परः ।

उपाध्यायाद्गुरुः श्रेष्ठो न जीवेषु परं गुरोरिति ॥

स सर्वं दातुं गुरवे गृहस्थं हिरण्यमुद्युक्तोऽभनत्तन्मातापितरौ प्रतिकूलौ बभूवतुस्त-
ज्ज्ञात्वा स नाचिकेतः खड्गेनोच्चकर्तृ तयोः शिरसी तदेतज्ज्ञात्वा गुरुः प्रसन्नोऽजीनयत्ता-

विति दृष्ट्वा प्रस्तारो यो दीक्षित स एव चकारेणसा लिप्तोऽभवत्ततः स पारानन्दा वैष्णव्या दीक्षया विधूतपाप्माऽभवत् ॥ ७८ ॥

यलियैरोचनिर्वैष्णवो विष्णवे दातु सर्वमुद्युक्तोऽभवत्तस्यान्तरायायाभवत्तस्य गुरुस्त गुरुमदण्डपात्त्रदेवतार्थं जीवमुक्तो न स एनसाम्भवदिति दृष्ट्वा प्रयूपः स्वगुरुमजीवमुक्त एमवरोत्स एनसा लिप्तोऽभवत्स पारानन्दा दीक्षया सार्या पुनर्विधूतपाप्माऽभवत् ॥ ७९ ॥

स्वाराध्येश्वरोच्छिष्टेनान्यापरा मता श्रुत आत्मन यजेदत ईश्वरात्मनश्चेत्येके नाविज्ञात-
तत्त्वकिमात्मानमुद्दिश्य यजेदित्याहुर्ब्रह्मवादिनो ब्रह्मर्षयः पारानन्दाः ॥ ८० ॥

यमपराक्रमाख्यो राजाऽभवत्कालिकेय पारानन्द कालिकेयान्धर्मप्रार्तयत-
स्तस्य जीवन्मुक्तस्य यस्य सभास्या नगरस्था प्रापश कालिकेया रक्तचन्दनलिप्ताङ्गा विल-
सद्विरण्माला रक्तपुष्पमालास्तीक्ष्णधारधरा शान्ता पारानन्दा स राजा वरुणमाह्वयत् ।
आहूत स वरुण आजगाम तस्मै प्राहोऽऽनय वारुणीं सुरां कालिकार्चनायेति । आनीतां तेनेति
दृष्ट्वा तस्मै प्राहोचर्त्ता किंचिमे देहीति तस्मै वरुण प्राह सुरां परीक्षयेति । साम्भपत-
द्वस्तापात्र पात्रासुरा तस्या प्रादुरभूवन्निक्षयो वरुणस्तम्भो रस गृहीत्वा रात्रौ प्रायच्छस्तो-
ऽभ्युवाचोचमेति तस्मादैक्ष्यं सुरास्थाने सुराभावे दीयते देवतायै सोऽर्चन
प्रार्तयत तस्य सभाय सुचदनोक्षिता रक्तपुष्पार्चिता सर्वे रक्तचन्दनेनेपत्पृष्ठं कुशं स
वायुनोरेत पस्पर्शं वचित्पुरुषं स तं प्रक्षिपत्सोऽभ्यपतद्गलकुपे स गलकुप्री दिव्यवपुस्तदैव
दिवमानगम्य भिन्नायते एतद्विश्रतो रक्तचन्दनानुलेपमाहात्म्यं विज्ञाय तस्य पुत्रः कोनु व-
र्णयेन्माहात्म्यं तस्मादेतल्लेपं धारयेच्छाको विद्वा देवतागारे रात्रौऽसृष्टे यथोक्ते विशेषार्चना-
याहूतं चातुर्वर्ण्यं वेद्यामधमक्ष्याकुलं चक्रं समाम्य शान्तिं प्रपठेत् येऽस्य विप्रा येऽस्य
दुष्टा येऽस्य दुरिष्टपक्षो भैरवभक्षिता विलुठन्तु भूम्या येऽस्य वा श्रद्धधाना प्रभवस्ते
भवन्वनर्ता सन्तो भैरवप्रसादाद्विहरन्तु मनुष्यलोके अथो देवलोके प्रसन्नास्त्रिधत्तुर्ना
ययासह्य वा प्रजपति शान्तिमेना शान्ता सन्तस्तो विहरन्ति धीरा । अमृतत्व योगिभि-
र्गम्यते यत् लभ्यते तैर्मक्तिपरैः सद्भिः शान्तिं प्रपठद्भिरिति पुरस्ताच्छान्तिमर्चनस्य पश्चा-
च्चैस्यापि वा यत्किंचिदर्चने न्यूनमेतया पूरयति अन्यैः पारानन्दाविरुद्धैः प्रयोगैरर्चनं प्रयुञ्जी-
तापि वा वैतस्त्रोक्तमाचरेदपि बाह्विकोक्तमेवाचरेदपि वा प्रवरणोक्तमेवाचरेदपि चैवस्त्रो-
क्तमाचरेदपि वा पारानन्द पारानन्दाविरुद्ध पारानन्दाविरुद्धेन वर्मना यत्किंचिद्भक्त्या
प्रयुज्यते तेनाथ सिद्धिमधिगच्छति वामतो निवेदनं देवताया इत्येवाधिकं
दक्षिणाद्वामे दक्षिणतो निवेदनं देवताया इत्येवाधिकं वामादक्षिणोऽ-
न्यत्सर्वं समानमित्येके मण्डलार्चनं लघ्वेतद्यदेवतायाह्नं देवताशक्तिं
देवताशक्तिवाहनं तथया लक्ष्मीगरुडो विष्णुगरुडो लक्ष्मीश्चेति विष्णोर्मण्डलं

कुरुकुल्लासिंहः कालिकासिंहः कुरुकुलेति कालिकायाः पार्वतीवृषभः शिववृषभः पार्वतीति शिवस्य संज्ञाश्वः सूर्याश्वः संज्ञेति सूर्यस्य भैरवीश्वा भैरवश्वा भैरवीति भैरवस्य पुष्टिमूषको दन्तिमूषकः पुष्टीति दन्तिनः ब्राह्मीहंसो ब्रह्महंसो ब्राह्मीति ब्रह्मणः समर्चयति तत्तदीयस्तत्तदेवाय तत्सम्पद्यते ॥ ८१ ॥

यो वा पारानन्दस्तारतम्येन कुर्वन्स्पृशन्पश्यन्सर्वदा विहरति स सर्वत्र प्रभवति । तद-
 कृत्स्नश उदाहरिष्यामस्तिर्यग्म्यो मानुषा उत्तमास्तेषु ब्राह्मणास्तेषु विद्वांसस्तेषु तपस्विनस्तेषु
 सिद्धास्तेभ्यो देवतास्तेभ्यो मुक्ता इति मातुः पिता पितुर्युर्युरोर्मन्त्रो मन्त्रादेवतेति जडाच्चित
 ऐशं जडं शालिग्रामादि तत ईशास्ततः पारात्मं जडं तदेव ततः परात्मेति जीवेभ्य
 ईश्वरा ईश्वरेभ्यः परात्मेति न तत्परमुत्कृष्टं किञ्चिदोकारवाच्यं मुख्यं यथा वा ईश्वराद्विद्वांसः
 सर्वतः स्वतन्त्रत्वेन न सुन्वन्ति तथा सुन्वन्ति परात्मानमेव भूयो वोदाहरिष्यामो यथा कृत्स्नशो
 यथा वै विद्वान्विद्वांसमविद्वांसं च क्षुधितं चागतं चातिथित्वेन परिचरति उभयोः समो
 भवति क्षुधोहरणे तारतम्यमेवोभयत्रान्नं चरति । स्वादन्नमस्मै समर्पयति क्षुदपहस्यै तस्मै ततो
 निकृष्टमन्नमविदुषे तस्यै एवं भाषणानिन्दास्तुतिवन्दननत्यासनदानादिषु
 सर्वत्र व्याख्यातं तारतम्यं भावेषु वा यथा मनसा दुःखिते करुणा सुखिते
 भैत्री शुभादृष्टजन्यकारिणि मुदिता अशुभादृष्टजन्यकारिण्युपेक्षा वैक अन्ये निग्रहः सम-
 र्थस्तारतम्यं कर्तुमशक्त उपेक्षा भावयतीति यो वा एवं विद्वांस्तारतम्येन भावयति वदति
 समाचरति निगृह्णात्यनुगृह्णाति ददाति यजत उपेक्षते सोऽमृतत्वाय कल्पते सिद्धामीष्टः स
 संतिष्ठते ॥ ८२ ॥

इति पारानन्दसूत्रे उत्तराध्याये षष्ठमाहिकम् ।

पारानन्दसूत्रे सप्तममाहिकम् ।

अथ राजधर्मकर्म वक्ष्यामः क्षत्रो देवताप्रसादाप्तामितनलपराक्रमारोग्य-
सौन्दर्यबुद्धिधनादिवैभवं यथा यस्य शरीरे सर्वेषां सर्वाण्ययुधानि मोक्षानि भग्नस्यजस्त्राणि
च यस्य शस्त्रमख वा सर्वत्रामोघ भवति यस्य सर्वे सेनापुरुषा युद्धविजयोपयोगिनो विज-
यानन्तरं रक्षोपयोगिन शोभोपयोगिनो वा जीनन्मुक्तो वा स राजोत्तमो मयतो मानुषका-
योकार्यम् । तत्तुल्योद्धृतोऽधम स मानुषकार्यकारी युक्तिप्रयुक्तिनलधनदुर्गादिसमुदायवल्-
स्तेन हीनोऽधमाधमस्तस्य वा एतस्य राज्ञश्चत्वारो धर्मा दण्डो दानं दमो
दयेति तत्र दण्डो विशिष्यते वैधैरवधमहौषधप्रयोगेण प्रजासस्यान् रोगान्
हरेत् अघ्यापकप्राचुर्यादिविद्वत्ता प्रवास दानेन दारिद्र्य प्रजाया प्रजासस्य सायुद्धं ख
दुग्धना दण्डनेन अपि आता सुतोऽर्घ्यो माता पिता उपाध्याय आचार्यो गुरु परमगुरुर्देव-
योगिनो गधर्वादि क्षत्रुरो मातुल पितृव्यो वान्य वक्षिच प्रेमास्वदो यदि यथार्थं
दण्ड्य स्यात्स दण्ड्य एव राज्ञो नादण्ड्यो नाम राज्ञः कश्चिदस्ति यो धर्मा-
द्विचलितः स्वकादिति शिरच्छेद सखहरण कशाभिवात आमूर्च्छाया उपवासो
जलाहते पोडश निगडवधोऽमान्यता यथोक्त प्रायश्चित्तकारण एते दण्डा पारानन्दशा-
सनसमता इति नाङ्गेद्रियव्यस न यान्त्रीवज्जिहवन्ध पारानन्दसमत । शिरच्छेद-
विधि वक्ष्ये आनीय स्नात वध्य पुरुष प्राणहरणाद्यां स्रजद्वादिका कालिमात्रे शुचौ समे
देशे स्तम्भे ग्रीवा निधाय रज्जादिना सवध्य रक्तचन्दनपुष्पाभ्या देवतां सिंह कुरुकुटां
कुरुकुलासिंह खड्ग वलि च सपूज्य स्तम्भ सरज्जु भूमि च तदवशिष्टेन यातक पूजये-
त्स्वयं चेद्वातक स्वामानमादावित्येके । तत उपतिष्ठते ॐ कालिके त्वदग्रे छेदना-
त्स्वर्गं लोकं त्वेप गच्छतु विरजा विषाम्मा भूत्वा यथाय तथा गच्छेयमह विरजा विषाम्मा
रुधिरेणास्य सिंहौ तृप्तिमेत येऽन्येऽसृग्मा स्वास्त्वचास्य ऋषय पितर शान्त्या उपायान्तु
मोदन्तु क्रव्येणास्य ऋष्यादा पितरो ये च देवास्त्वदुच्छिष्टेन मोद प्रयान्तु नीत्या नयेन
विनयेन धर्मादण्ड्यस्य दण्डस्य तुष्टा सती देहि यजमानाय कामानित्युपस्थाय हुफडित्यु-
च्चरिच्छित्वा शिर सरुधिर पात्रे गृहीत्वा देवताग्रे सस्थाप्य पात्रान्तरे जले च ते स्व
सुच तद्रुधिरेण पूर्णं निनयति कालिकाया असृक्पानरतायै स्वाहेति प्रथमा, सुच निन-
यति, सिंहायासृक्पानरतायैतद्रुधिर हरामि तेनाय तुष्ट प्रददातु यजमानाय कामान्स्वाहेति
द्वितीया, कुरुकुलायै रुधिरमेतदाहरामि तुष्टा तेन प्रयच्छतु यजमानाय कामान्स्वाहेति
तृतीया, कुरुकुलासिंहोऽरीन् यो नाशयति प्रयुक्तस्त्वै रुधिरमेतदाहरामि तुष्टस्तेन प्रद-
दातु यजमानाय कामान्स्वाहेति चतुर्थी, अथ पञ्चमी सुच रुधिरेण पूर्णं निनयति ये
वा रुधिरस्म पिपासवो देवा ऋषय पितरो मनुष्या ज्ञाता अज्ञाता पशव्य विशाचा.

प्राणिनो ये धर्मपरास्तेभ्य इदमाहरामि त आहरन्तु यजमानाय कामान्स्वाहेति पञ्चमी,
मुण्डे दीपं प्रज्वाल्य खड्गमुपतिष्ठते असिरसि धर्मपालस्तीक्ष्णधारो दुरासदः श्रीगर्भः खड्गः
विजयो विशसनस्त्वमेनासि जगतो हितः । अवध्यानापयस्येहिकं वध्यानामुष्मिकं सुखम् ।
अवध्येषु शान्तः शान्तधारोऽसि वध्येषु तीक्ष्णस्तीक्ष्णधारोऽसि वध्यासृग्भिस्तुष्टिमेहि तस्मे
ते नमो मा माहिंसीरवध्याश्वासृक्कुष्ठो जयं सुखमारोग्यं अभयं देहि यजमानाय शश्वदित्युप-
स्थाय पुष्पाञ्जलित्रयोणोक्तमभ्यर्च्यार्चनं समापयन्त्येष एव वध्यमात्रस्य वधविधिः ।

त्र्यंबकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ।

उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतादिति ॥

तद्विधिरतिलकमादावेव भालकण्ठकूपशिरोबाहुमूलहृदयेषु सामानन्ति एवं तिलकी
नाऽपमृत्युना युज्यते युद्धादिमृत्युना दिव्येन युज्यते तस्मादयं मन्त्रः सर्वतिलकेषु ।
के ते सर्वे तिलकाः हारिद्रा भास्वा राक्तचन्दना मार्त्तिका वा वैष्णवाः
शैवाः सौराः शाक्ताः ब्राह्मा गाणपा इत्येते सर्वे बलेः प्रतिपत्तिर-
शनमित्येके तत्कारिभ्य आहरणमेके अरण्ये निक्षेपमेके बह्वी निक्षे-
पमेके अप्सु निक्षेपमेके भूमिगतं निक्षेपमेके । अथ यदि राजा बहुन्बलीन्वध्या-
न्बलेत पुरुषान्पुरुषान् स्त्रीणामपि वध्यानां कालिकाग्रे शिरःछेदयेदित्येके निगट्यन्ध
इत्यपरे सर्वेष्वीश्वरेष्वेयं कालिका बलिहारिणीति विज्ञायते । अस्य यतः सर्वे शाक्ताः
सौराः शैवा गाणपा ब्राह्मा वैष्णवाः कापालिका वा राजानो वध्यानुपलभ्य तच्छिरो रुधिरच-
लिमाहरेयुरित्याहरन्ति स्त्रियोऽपि वध्यास्तथैव गाथामुदाहरन्ति ।

रामचन्द्रोऽपचीत्पूर्वं ताटिकां जनदुःखदाम् ।

तस्माद्दुष्टाः स्त्रियः प्रोक्ता दण्ड्या वध्या मनीषिमिरिति ।

कालिकामक्तेभ्यो बलिदानोत्सुकैर्म्यो दद्यात्ते च तान्घातयेयुर्वलिबिधानेन यो वै
राजा वध्यान् युद्धातयति तदात्मानमुच्चैः कुरुते उच्चैर्वै स्वर्गो लोको यद्रूप्यान् हिनस्ति
तदात्मानं नीचैः कुरुते नीचैर्वै नरको यत्साधून् संमानयति धनेन विनयेन तदिष्टेन तदा-
त्मानमत्यन्तमुच्चैः कुरुते अत्यन्तमुच्चैर्वै ईश्वरलोकः परस्वया गाथामुदाहरन्ति ।

यो दण्ड्यान्दण्डयेद्राजा सम्पन्नप्याश्च घातयेत् ।

इष्टं स्वाङ्गतुभिस्तेन समाप्तमरदक्षिणैरिति ।

प्रीवान्तं रुधिरं भूमौ पातयेद्यस्य सुपुष्कलम् ।

वध्यस्य शास्त्रतः सम्पक् खड्गेनर्प्युक्तमर्तना ।

स घातः सर्वतीर्थेषु सर्वेष्वेषु दीक्षितः ।

तेनाधीताः सर्ववेदाः सर्वं तु मुष्टं शृतम् ।

दत्तानि सर्वदानानि येन वध्यवधः शृतः ।

एवं प्रयच्छन्मध्यानां बलिं स्वर्गं जयत्यसी ।
 वक्ष्येऽपि निर्दयो यस्तु सदान्येषु दयाप्रसूतः ।
 स एव सर्वदेवानां दयापात्रमुदाहृतम् ।
 वक्ष्येऽपि सदयो यस्तु स्वात्मन्येव स निर्दयः ।
 यतः स्वं निरयस्थानं नयत्यथ विमूर्च्छितम् ।
 न यः कुर्याद्विध्यवधं स्वात्महा ब्रह्महा हि सः ।
 उपस्थितेषु वक्ष्येऽपि तद्वधं यो न काङ्क्षति ।
 ब्रह्महत्यादिपापानां स राजाऽऽयतनं सिद्धुः ।
 ह्यक्त्वा वध्यवधं धर्म्यं धर्माः सर्वे कृता यदि ।
 वृथाभूतास्तु तान्विद्यान् तथा वध्यघातनम् ।
 अयं नैमित्तिको धर्मस्तस्माद् राज्ञां प्रकीर्तितः ।
 सत्तान् राज्यमाध्यात्र न कुर्याद्विध्यघातनम् ।
 स पश्चान्निरयस्थानं स्वात्मानमनुशोचति ।
 यथा पुमान्वधनं प्राप्य कामिनीनिगुणञ्छति ।
 पश्चात्स निर्धनो भूत्वा यथात्मानं हि शोचति ॥

तस्माद्व्याद्व्यान्विद्वांस भूमिचराश्चाद्यादीन् समृद्धेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो दद्यादघात-
 निष्क्रयमित्येके भूमिर्न दद्याद्भूमिपतिस्तस्मादृते तद्गगारापारिच्छिन्नाभ्यः कंदावि-
 त्कवित्कस्मैचिदातृप्रतिप्रहीतृवन्द्यास्ताम्रपटे भूमिच्छेदोपवर्णनं च प्रलिख्य प्रतिप्रहीत्रे,
 दद्यान्नादद्यात्स्वदत्ताः परदत्ता वा अन्यायतो धिग्दण्ड उपवासदण्डो निग-
 ङ्ददण्डो वधदण्डः प्रायश्चित्तदण्डश्च यथान्यायं योज्याः । पुरुषप्रा-
 राजाब्रह्महत्या ज्ञानपूर्वं वधदण्डदण्ड्याश्चौराधेत्येके केचिन्निगददण्डत एवं यथा-
 न्यायं दण्डा दण्डेषु योज्या व्यस्ताः समस्ता वा स्वप्रभुत्वं दिग्देशं वायुं कालमवकाशम-
 परार्धं वलं वयो वित्तं वृत्तिमहृग्नत्वं ज्ञानं च दण्ड्यानां ज्ञात्वा यथान्यायं तेषु दण्डं
 पातयेत् । रोगिणोऽशक्ताघातवदण्ड्याः सर्वेऽपि संक्षयया मृत्वा राज्ञा-सत्याप्या लिजा-
 नता तत्रायथायथा संक्षयया मुक्तस्ततः परया परया युक्तमाज्ञापयितुमर्हति दशानां नाय-
 कत्वेकः स तानाज्ञापयति तदाज्ञया विना न त आजीवकाले व्यवहरन्ति ऋते तत्रभूणां
 घातात्सर्वा आज्ञस्तस्य मान्या अनुष्ठेया अविचारत एतेषां दशानामधीशः शताधीशः ।
 सर्वे तस्य तथा तथाधिगन्तव्यम् । अनेन सहस्राधीश व्याख्याता न लक्षाधीश मानुषाः
 सुश्रूते अमानुषकार्यकारिभ्यः इति । स तेभ्यो द्विगुणा जीवास्तेभ्यस्ते त्रिगुणा जीवास्ते-
 भ्यस्ते चतुर्गुणा जीवा एवमपराधेषु दण्डश्च व्याख्यातः त्रयो दण्डास्तेषां कशाभिवातः

पोषणपरिखागो वधश्चोत्सर्गादानपाचनेरीपत्कालमतिक्रम्य य आज्ञां विदधाति स इत्येव-
मादिः कशाभिघातदण्ड्य उत्सर्गो मलमूत्रयोरुत्सर्ग आदानमन्त्रजलयोरादानमैथुननिद्रे
पाचनमुत्कोचजीविनः स्वामिनियुक्ते स्वाज्ञापनं ऋते स्वाम्याज्ञायाः । स्वामिनियुक्ताज्ञोल्लङ्घनं
ऋते स्वामिवधात्तदुल्लङ्घिनोऽसकृदाज्ञोल्लङ्घिनो ज्ञानपूर्वकमाज्ञोल्लङ्घिन एवमादयो द्वितीयेन
दण्ड्याः । पुरुषश्च महदाज्ञापनोल्लङ्घी स्वामिनियुक्तस्य स्वामिनो वा एवमादिस्तृतीयेन ।
राजा च न वृथाज्ञः स्यादन्येषां स्वाविरोधि धर्मविघाधनारोग्यप्राणानां नाशं परस्योद्दिश्य
याऽऽज्ञा सैवमाद्या वृथाज्ञास्ताश्वाधीशान्पर्यायेण देशतः कालत आज्ञाप्य गणतश्च पर्या-
चालयेद्यथा संवत्सरमयनं वाऽमुकदेशेऽमुकगणाध्यक्षस्तिष्ठत्वयमिति सर्वानेवं पर्याचाल-
येदनुभूतपूर्वपदमुत्तरपदेन नयेन्नानुभूतपूर्वपदं नाप्यधस्तत्रापि कुशलं पञ्चभिर्वर्षेदंशभिर्वा-
ससर्वोत्कृष्टपदं पदात्तस्मात्प्रव्यावयेदप्राप्त्वा किञ्चित्पदं यावज्जीवं प्रच्युतं पोषयेत्तदर्थेन
यावज्जीवपर्याप्तं समस्यैव वा धनं दद्यात्तत्कालीनपोष्यपर्याप्तं न्यायतः सर्वपदेषु समर्थं
क्रमशो नयेदुत्कोचजीविना द्रव्याहरणं सर्वाणि पदानि ह्यधिष्ठितानि भवन्ति कालविभा-
गतः परिमितानि कामिन्यन्नपानयानवसनानि परिमितानि भोग्यानि राज्ञा च शुद्धभग्नानां
यदा लाभस्तदा तेषां हननम् ॥ ८३ ॥

यो वा इमा द्यध्यायां विद्यामधिगच्छति चतुर्दशविद्याकल्पाह्निकां पारानन्दीं
सोऽमृतत्वं गच्छति ॥ ८४ ॥

सूत्रमेकं सूत्रार्थं वा यो वाचा व्याकुरुते ।

तस्य ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते तस्य ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते ॥ ८५ ॥

इति पारानन्दसूत्रे उत्तराध्याये सप्तममाह्निकम् ॥

समाप्तं चेदं पारानन्दसूत्रम् ।

समाप्ता चेयं पारानन्दमीमांसा ।

॥ इत्यो ॥

पारानन्दकल्पसूत्रे

प्रमाणत्वेन निर्दिष्टानां

आचार्याणां मतानां शास्त्राणां चाभिधानानि

अभिधानं	पृष्ठं	सूत्रम्	अभिधानं	पृष्ठं	सूत्रम्
१ अन्ये	८३	९२	१० उन्मत्त-		
२ अपरे	१८	२३	भैरवः	२०	७७
	३२	९३		२२	१५
	४३	९८		३१	६९
	"	५, ११, १३		३४	४१
	४९	१०		३५	६८
	८३	९१		४१	६९
३ अमृतानन्दः	५४	९५		४४	२०, २७
	७३	९१		४७	७७, ८१
४ आकाश-				५६	२०
भैरवः	३६	७३		५७	३४, ४५
	४०	६१		६१	८४
	४१	६५		६४	२०, ३३
	५७	३३		७४	६
	६४	२२		७६	८
	७४	६		७७	१६
	७५	८		८७	६
	८०	५६		८८	१
	९३	४८	११ उन्मादानन्दः	५४	९२
५ आगमः	२	४६		७२	९७
६ आनन्दः	४५	३३		७६	८
७ आस्तिकाः	२	२०	१२ एकदन्तः	६३	१९
८ आहवनी-			१३ एके	३	५५, ६९, ७०
यामिः	३७	८९		९	९४, ९७, ९९
९ उत्तरः	२	३६, ४४		१०	२५

अभिधान

पृष्ठ	सूत्रम्
११	५०, ५१, ५२, ५४ ५६, ५७, ५९, ६०, ६२, ६३
१२	८४, ८५, ८६
१४	३३
२४	७४
२६	२५
३२	९४
३३	९, १०
३४	३२, ३७
३५	५६
३८	१०
४०	५१, ५४, ५६
४१	७१
४२	८२, ८३, ९१
४३	४, ७, १०
४५	४४, ४५, ४६
४६	५५, ५८
४७	८०
५०	११, १४, २१, ३१
५१	४६
५३	६९, ७३, ७८
५४	८८
५७	२८, ३५, ४०
५९	५१, ६०
६२	९९
६४	३०
६५	४४

अभिधानं

पृष्ठ	सूत्रम्
६६	४६
६७	५३, ५५, ५७
६८	६०
६९	६७
७१	८०
७२	८९
७३	५
७५	८
७६	८
७७	१६
७८	३१, ३२
७९	३९, ५२, ५३
८०	६७
८१	७१
८२	७६
८३	७९, ८६, ८७, ९०
८४	९६
८५	१
८६	२
८७	६
९१	२७
९४	५७, ५९
९८	८३
९९	८३
१००	८३

१४ एके ऋद्धवा-

दिनः ८५ १

१५ कश्चित् १८ ३०

२४ ८५

अभिधानं	पृष्ठं	सूत्रम्
	२६	३६, ४२
	३४	३३
	३६	७६
१६ कालभैरवः	३५	६७
	३६	७२
	३८	१०
	४०	६१
	४१	६६
	५७	३०
	६४	२३
	७९	५५
	८५	१
	९३	४७
	९४	५२
१७ कालशंभुः	२	१४
१८ के	८३	९३
१९ केचित्	७	५४
	८	७३
	१४	१७, २५
	१५	४४
	२६	३९
	२८	९१
	३३	२४
	३५	६२
	४०	५२, ५९
	४२	९५
	४३	९७, ११, १३
	४४	१७
	४५	५४
	४७	७९

अभिधानं	पृष्ठं	सूत्रम्
	४९	९
	५०	२०
	५१	४८
	५३	७५
	५४	८७
	५८	४७
	६१	८६
	६५	४३
	७३	९७
	८४	९४, ९५
	९४	६०
२० केचित्पा-		
रानंदाः	९२	३४
२१ गाथा	१७	८७
	६२	१००
	९९	८३
२२ गार्हपत्योपनिः	३६	८१
२३ गुरुवाक्यम्	३	५०
२४ बभ्रुर्मुखः	४५	३२
	६३	१३
	६६	४९
२५ जनार्दनः	४४	२९
	६३	१७
२६ क्षानार्दनः	५४	९४
	७३	९७
	९१	२१
२७ तत्पुरुषः	३९	३५
२८ तंत्रम्	३	४७
२९ दक्षिणः	२	३४, ४२
३० दक्षिणामिः	३६	८५

अभिधानं	पृष्ठं	खण्डम्
३१ दिग्भैरवः	३६	७९
	३८	४
	४०	६३
	४४	२८
	५२	५७
	५६	२५
	६४	२१
	७९	५४
	९३	४६
	९४	५१
३२ दिग्भैरवो-		
न्मत्तभैरवो	४१	७१
३३ देवानन्दः	४४	३०
३४ नारदः	९४	७१
३५ नारायणः	३९	३४
	८६	१
३६ नास्तिकाः	१	१९
३७ परानन्दः	७२	९४
३८ परे	८	८५
३९ पारानन्दः	४२	८९, ९०
	६१	८३
४० पारानन्द-		
मतम्	२	३३
४१ पुराणम्	३	४९
४२ वृद्धस्पतिः	४४	२२, २३
४३ ब्रह्मवादिनः	५३	६८
	६७	५७
	८६	२

अभिधानं	पृष्ठं	खण्डम्
४४ भगवान्		
परानन्दः	९१	२१
४५ भास्करः	६३	१८
४६ भैरवः	६६	४९
४७ मतशास्त्राणि	२	२४
४८ महादेवः	६३	१५
४९ मुष्णानन्दः	५४	९३
५० वसिष्ठः	९४	५४
५१ वादिनः	३९	२३
५२ वामः	२	३५, ४१
५३ विघ्नेशः	६६	४९
५४ विष्णुः	३४	३८
५५ शक्तिः	६३	१६
५६ शब्दः	९	८
५७ श्रुतिः	२	४५
	७	५९
५८ सर्वे	७	५४
	२६	३५
५९ मुरानन्दः	५४	९०, ९१
	७०	६१
	७२	९६, ९१
६० सूर्यः	३४	४१
६१ सत्कार-		
शास्त्राणि	२	२३
६२ सप्तशतम्		
निलयः	२९	१०
	३३	११
	५५	९८
६३ स्मृतिः	३	४९

GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES

Critical editions of unprinted and original works of Oriental Literature, edited by competent scholars and published by the Oriental Institute Baroda

I BOOKS PUBLISHED

- 1 **Kāvya-mīmāṃsā** a work on poetics by Rājasekhara (880-920 A D) edited by C D Dalal and R. Ananta Krishna Sastry 1916 Reissue 1924 Rs. A 2-4

This book has been set as a text book by several Universities including Benares Bombay and Patna Universities

- 2 **Narayanarayanānanda** a poem on the Paurāṇic story of Arjuna and Kṛṣṇa's rambles on Mount Gernar by Vastupala Minister of King Virādhavala of Dholka composed between Samvat 1277 and 1287 i.e. A D 1221 and 1231 edited by C D Dalal and R. Anantakrishna Sastry 1916 *Out of print*
- 3 **Tārkaśaṅgraha** a work on Philosophy (refutation of Vaiśeṣika theory of atomic creation) by Ānandajñāna or Ānandagiri the famous commentators on Sāṅkhya's Bhāṣyas who flourished in the latter half of the 13th century edited by T M Tripathi 1917 *Out of print*
- 4 **Parthaparākrama** a drama describing Arjuna's recovery of the cows of King Virata by Prabhādanadeva

C D Dalal 1917

0-6

- 5 **Rāstraudhavamsa** an historical poem (Mahākāvya) describing the history of the Bagulas of Mayuragiri from Rāstraudha king of Kanauj and the originator of the dynasty to Narayana Śāh of Mayuragiri by Rudra Kavi composed in Śaka 1518 or A D 1596 edited by Pandit Ēmbar Kṛṣṇamācharya with Introduction by C D Dalal 1917 1 12
- 6 **Līṅgānuśāsana** on Grammar by Vamana who lived between the last quarter of the 8th century and the first quarter of the 9th century edited by C D Dalal 1918 0-8
- 7 **Vasantavilāsa** an historical poem (Mahākāvya) describing the life of Vastupala and the history of

- Guzerat, by Bilachandrasūri (from Modhera or Modhera in Kadi Prant, Baroda State), contemporary of Vastupāla, composed after his death for his son in Samvat 1206 (A D 1240) edited by C D Dalal, 1917 1-8
- 8 Rūpakasaṅgam : six dramas by Vatsarāja, minister of Paramarddeva of Kalinjara, who lived between the 2nd half of the 12th and the 1st quarter of 13th century edited by C D Dalal, 1918 2-4
- 9 Mohaparājaya : an allegorical drama describing the overcoming of King Moha (Temptation), or the conversion of Kumārapāla, the Chalukya King of Guzerat, to Jainism, by Yaśohpāla an officer of King Ajaya deva, son of Kumārapāla, who reigned from A D 1229 to 1232 edited by Muni Chaturvijayaji with Introduction and Appendices by C D Dalal, 1918 2-0
- 10 Hammīramadamardana a drama glorifying the two brothers, Vastupāla and Tejapāla, and their King Viradhavala of Dholka by Jayasimhasūri pupil of Virasūri and an Ācārya of the temple of Munisuvrata at Broach, composed between Samvat 1276 and 1286 or A D 1220 and 1239 edited by C D Dalal, 1920 2-0
- 11 Udayasundarikāthā : a romance (Campū, in prose and poetry) by Soddhala, a contemporary of and patronised by the three brothers, Chchittaraja, Nāgarjuna, and Mumukutara, successive rulers of Konkan, composed between A D 1026 and 1030 edited by C D Dalal and Pandit Embar Krishnamacharya, 1920 2-4
- 12 Mahāvidyāvidambana a work on Nāya Philosophy, by Bhaṭṭa Vāṇindra who lived about A D 1210 to 1274 edited by M R Telang 1920 2 8
- 13 Prācīnagurjarakāvya-sangraha . a collection of old Guzerati poems dating from 12th to 15th centuries A D edited by C D Dalal, 1920 2-4
- 14 Kumārapālapratibodha : a biographical work in . Prākṛta, by Somaprabhācharya composed in Samvat 1241 or A D 1195 edited by Muni Jinavijayaji, 1920 7-8
- 15 Ganakārikā . a work on Philosophy (Paśupata School) by Bhasarvajña who lived in the 2nd half of the 10th century edited by C D Dalal, 1921 1-4
- 16 Sangitamakaranda : a work on Music by Narada edited by M R Telang 1920 2-0
- 17 Kavīndrācārya List . list of Sanskrit works in the collection of Kavīndracarya a Benares Pandit (1656 A D) edited by R Anantakrishna Shastry with a foreword by Dr Ganganatha Jha, 1921 0 12
- 18 Vārānaghyasūtra Vedic ritual (domestic) of the Yajurveda edited by Dr R. Sharma-shastry, 1920 0-10
- 19 Lekhapaddhati : a collection of models of state and private documents, dating from 8th to 15th centuries A D

- edited by C D Dalal and G K Shrigondekar, 1925 Rs 4
2-0
- 20 **Bhavisayattakaha or Pancamīkaha** a romance in Apabhramsa language by Dhanapala (circa 12th century) edited by C D Dalal and Dr P D Gune 1923 6-0
- 21 **A Descriptive Catalogue of the Palm leaf and Important Paper MSS in the Bhandars at Jessalmere**, compiled by C D Dalal and edited by Pandit L B Gandhi 1923 3-4
- 22 **Parasurāmakalpasūtra** a work on Tantra with commentary by Ramesvara edited by A Mahadeva Sastry B A 1923 Out of print
- 23 **Nityotsava** a supplement to the Paraśuramakalpasūtra by Umanandanatha edited by A Mahadeva Sastry B A 1923 Second revised edition by Swami Tīrtakrama Tīrtha 1930 5 0
- 24 **Tantrarāhasya** a work on the Prabhakara School of Purvāmīmāṃsā by Ramanujacarya edited by Dr R Shamasastri 1923 1 8
- 25 32 **Samarāṅgaṇa** a work on architecture town planning and engineering by king Bhoja of Dhara (11th century) edited by Mahamahopadhyaya T Ganapati Shastri Ph D Illustrated 2 vols 1924 1925 10-0
- 26 41 **Sadhanamālā** a Buddhist Tantric text of rituals dated 1165 A D consisting of 312 small works composed by distinguished writers edited by Benoytosh Bhattacharyya M A Ph D Illustrated 2 vols 1925-1928 14-0
- 27 **A Descriptive Catalogue of MSS in the Central Library, Baroda Vol 1 (Veda Vedāṅgāṇāṃ and Upaniṣads)** compiled by G K Shrigondekar M A and K S Ramaswami Shastri with a Preface by B Bhattacharyya Ph D 1925 6-0
- 28 **Manasollāsa or Abhilāṣitārthacintamani** an encyclopaedic work treating of one hundred different topics connected with the Royal household and the Royal court by Somavaradeva a Chalukya king of the 12th century edited by G K Shrigondekar M A 3 vols vol I 1925 2-12
- 29 **Nalavāṇīśa** a drama by Ramachandrasūri pupil of Hemachandrasūri describing the Paurāṇika story of Nala and Damayanti edited by G K Shrigondekar M A and L B Gandhi 1926 2-4
- 30 31 **Tattvasaṅgraha** a Buddhist philosophical work of the 8th century by Santarakṣita a Professor at Nalanda with Panjikā (commentary) by his disciple Kamalasīla also a Professor at Nalanda edited by Pandit Embar Krishnamācharya with a Foreword in English by B Bhattacharyya M A Ph D 2 vols 1926 24-0

- 33 31 **Mirat-i Ahmadi** By Ali Mahammad Khan the last Moghul Dewan of Gujarat edited in the original Persian by Syed Nawab Ali M.A. Professor of Persian Baroda College 2 vols illustrated 1926 1928 19-8
- 32 **Manavagrhyasutra** a work on Vedic ritual (domestic) of the Yajurveda with the Bhāṣya of Astivakra edited with an introduction in Sanskrit by Pandit Rāmakrishna Harshaji Sastri with a Preface by Prof B C Lele 1936 5-0
- 33 **Nāṭyaśāstra** of Bharata with the commentary of Abhinavagupta of Kashmir edited by M Rāmakrishna Kavi M A 4 vols vol I illustrated 1936 6-0
- 34 **Apabhramśakavyatraya** consisting of three works the Carcari Upadeśasāyana and Kālasvarupakulaka by Jinadatta Suri (12th century) with commentaries edited with an elaborate introduction in Sanskrit by L B Gandhi 1927 4-0
- 35 **Nyāyapraveśa Part I** (Sanskrit Text) on Buddhist Logic of Dinnāga with commentaries of Haribhaktā Suri and Īśvaradeva edited by Principal A B Dhruva M.A. LL.B. Pro Vice Chancellor Hmli University Benares 1930 4-0
- 36 **Nyāyapraveśa Part II** (Tibetan Text) edited with introduction notes appendices etc by Pandit Yādhu sekhara Bhattacharya Principal Vidyabhavana Visvabharati 1927 1-8
- 37 **Advayaśaṅkaraśāstra** consisting of twenty short works on Buddhist philosophy by Advayaśaṅkara a Buddhist savant belonging to the 11th century A.D. edited by Mahamahopādhyāya Dr Hariprasad Sastri M.A. C.I.F. Hon D Litt 1927 2-0
- 38 **Kalpadrūkośa** standard work on Sanskrit Lexicography by Keśava edited with an elaborate introduction and indexes by Pandit Ramavatara Sarma Sahityacharya M.A. of Patna In two volumes vol I 1928 10-0
- 39 **Mirat-i Ahmadi Supplement** by Ali Muhammad Khan Translated into English from the original Persian by Mr C N Seddon F.C.S. (retired) and Prof Syed Nawab Ali M.A. Illustrated Corrected reissue 1928 6-8
- 40 **Two Vajrajāna Works** comprising Śrajjhōpāyavinivācya 11th of Anāgavajra and Jñānasūtra of Indrabhūti two important works belonging to the little known Tantra school of Buddhism (8th century A.D.) edited by B Bhattacharya Ph.D. 1939 3-0
- 41 **Bhāṣyaprakāśana** of Śāradatāraka a comprehensive work on Dramaturgy and Poets belonging to A.D. 11th 12th edited by His Holiness Yādugiri Yatraja Swami Melaut and K. S. Laxmaswami Sastri Oriental Institute Baroda 1939 7-40

- Rs A
- 46 **Rāmacarita** : of Abhinanda, Court poet of Hāravarsa (cir 9th century A D) edited by K S Ramaswami Sastri, 1929 7-8
- 47 **Nañjarājayaśobhūsana**, by Nṛsimhakavi alias Abhinava Kalidasa, a work on Sanskrit Poetics and relates to the glorification of Nañjarāja, son of Virabhhūpa of Mysore edited by Pandit E Krishnamacharya, 1930 5-0
- 48 **Nātyadarpana** on dramaturgy by Ramacandra Sūri with his own commentary edited by Pandit L B Gandhi and G K Shrigondekar M A 2 vols, vol I, 1929 4-8
- 49 **Pre-Dinnāga Buddhist Texts on Logic from Chinese Sources** : containing the English translation of *Śatasāstra* of Āryadeva Tibetan text and English translation of *Viśvakośaśāstra* of Nāgarjuna and the re translation into Sanskrit from Chinese of *Upāyahrdaya* and *Tarkasāstra* edited by Prof Giuseppe Tucci 1930 9-0
- 50 **Mirat-i-Ahmadī Supplement** : Persian text giving an account of Guzerat by Ali Muhammad Khan edited by Syed Nawab Ali, M A Principal, Bahaudin College, Junagadh, 1930 6-0
- 51 **Trisastisālākāpurusacaritra** : of Hemacandra translated into English with copious notes by Dr Helen M Johnson of Pennsylvania University, U S A Vol I (*Ādisvaracaritra*) illustrated, 1931 15-0
- 52 **Dandaviveka** : a comprehensive Penal Code of the ancient Hindus by Vardhamāna of the 15th century A D edited by Mahamahopadhyaya Kamala Kṛṣṇa Smṛtitīrtha, 1931 8-8
- 53 . . . . .
- shortly.
- 54 **Javākhyaśamhitā**, an authoritative Pañcaratra work of the 5th century A D highly respected by the South Indian Vaiṣṇavas edited by Pandit E Krishnamacharya of Vadval with one illustration in nine colours and a Foreword in English by B Bhattacharya Ph D 1931 12-0
- 55 **Udbhatāṅkāravivṛti** - an ancient commentary on Udbhata's *Karṇāṅkārāsārasaṅgraha* generally attributed to Mukula Bhatta (10th century A D) edited by K S Ramaswami Sastri shortly
- 56 **Pārānanda Sūtra** an ancient tantric work of the Hindus in Sūtra form giving details of many practices and rites of a new School of Tantra edited by Swami Trivikrama Tīrtha with a Foreword by B Bhattacharya, Ph D, 1931 3 4
- 57 **Ahsan-ut-Tawarikh** : history of the Saivī Period of Persian History, 15th and 16th centuries by Hasan

	unity and attainment] by Alban G Widgey MA 1920 (Library edition Rs 5)	Rs A 3 0
5	Immortality and other Essays [Contents I philos- ophy and life II immortality III morality and religion IV Jesus and modern culture V the psychology of Christian motive VI free Catholicism and non Christian Religions VII Nietzsche and Tolstoi on Morality and Religion VIII Sir Oliver Lodge on science and religion IX the value of con- fessions of faith X the idea of resurrection XI religion and beauty XII religion and history XIII principles of reform in religion] by Alban G Widgey MA 1919 (Cloth Rs 3/)	2-0
6	Confutation of Atheism a translation of the <i>Hadis : Hal la</i> or the tradition of the Myrobalan Fruit trans- lated by Vah Mohammad Chhangambhai Momin 1918	0-14
	Conduct of Royal Servants being a collection of verses from the Viramitrodaya with their translations in English Gujarati and Marathi by B Bhattacharyya MA, Ph D	0-6

Agent in Germany

OTTO HARRASSOWITZ

BUCHHANDLUNG UND ANTIQUARIAT

QUERSTRASSE 14

LEIPZIG

For further particulars please communicate
with—

THE DIRECTOR

Oriental Institute Baroda